

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**MEHMET AKİF İNAN'IN ESERLERİNDE DİNÎ VE TASAVVUFÎ
UNSURLAR**

GÜLFİDAN IŞIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Adem ORAKÇI

SİNOP - 2024

TEZ KABUL

GÜLFİDAN IŞIK tarafından hazırlanan “**MEHMET AKİF İNAN’IN ESERLERİNDE DİNÎ VE TASAVVUFÎ UNSURLAR**” başlıklı bu çalışma, **25.12.2023** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Doç. Dr. Ayşe Ulusoy TUNCEL Afyon Kocatepe Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye (Danışman)	Dr. Öğr. Üyesi Adem ORAKÇI Sinop Üniversitesi / Eğitim Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Sevim ŞERMET Sinop Üniversitesi / Fen ve Edebiyat Fakültesi	İmza

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Fadime DİRİK

.....

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Gülfidan IŞIK

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET AKİF İNAN'IN ESERLERİNDE DİNÎ VE TASAVVUFÎ UNSURLAR

GÜLFİDAN IŞIK

SİNOP ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ ADEM ORAKÇI

Bu tez, Mehmet Akif İnan'ın eserlerinde yer alan dini ve tasavvufî unsurlar konusu üzerine bir çalışmadır. Dinî ve tasavvufî unsurların Mehmet Akif İnan'ın şiirlerinde ve yazılarında nasıl ele alındığını incelemeye çalıştık. Mehmet Akif İnan'ın dönemin tasavvuf büyüklerinden Şeyh Ali Arıncı ile tanışması, Onun hem düşünce hayatına hem de dünya görüşüne birtakım açılımlar kazandırmıştır. Bu tanışmadan Mehmet Akif İnan, dinin ve tasavvufun himayesinde yaşayacak ve yazacaktır. Bizim çalışmamızın temelini de Şeyh Ali Arıncı ile tanışması sonucu daha çok belirgin hale gelen “din ve tasavvuf” unsurlarının Mehmet Akif İnan'ın eserlerine yansımaları oluşturur. Mehmet Akif İnan'ın şiirlerini ve düz yazılarını inceleyerek bu eserlerde sıkça terennüm edilen dinî ve tasavvufî unsurları tespit etmeye çalıştık.

Mehmet Akif İnan eserleri üzerinde yapılan bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Mehmet Akif İnan'ın hayatını, yayıncılığını, sivil toplum kuruluşlarındaki rolünü ve edebî yönünü anlattık. Bunu yaparken aile çevresinden ve arkadaş grubundan gelen dinî-tasavvufî etkiyi de tespit ederek vurguladık. İkinci bölümde ise Tasavvuf-Edebiyat ve Din ilişkisi ile Mehmet Akif İnan'ın tasavvufî hayata yönelmesi konularını ele aldık. Üçüncü bölümde ise Mehmet Akif İnan'ın şiirlerine ve yazılarına yansıyan dini-tasavvufî unsurları ele alarak bunların cümle ve metin içerisinde hangi mana derinliğinde kullanıldığını tetkik etmeye çalıştık.

ANAHTAR KELİMELELER: Mehmet Akif İnan; Edebiyat; Din; Tasavvuf.

Ocak 2024, 147

ABSTRACT

MSC THESIS

MEHMET AKİF İNAN'IN ESERLERİNDE DİNÎ VE TASAVVUFÎ UNSURLAR

GÜLFİDAN IŞIK

**SINOP UNIVERSITY INSTITUTE OF GRADUATE PROGRAMS
DEPARTMENT OF EDUCATION OF TURKISH LANGUAGE AND
LITERATURE**

SUPERVISOR: ASST. PROF. DR. ADEM ORAKÇI

This thesis is a study on the religious and Sufi elements in the works of Mehmet Akif İnan. We tried to examine how religious and mystical elements are handled in Mehmet Akif İnan's poems and writings. Mehmet Akif İnan's meeting with Sheikh Ali Arıncı, one of the Sufi elders of the period, brought some expansions to both his thought life and world view. From this meeting, Mehmet Akif İnan would live and write under the auspices of religion and Sufism. The basis of our study is the reflection of "religion and Sufism" elements, which became more evident as a result of his meeting with Sheikh Ali Arıncı, in Mehmet Akif İnan's works. By examining Mehmet Akif İnan's poems and prose, we tried to identify the religious and mystical elements frequently mentioned in these works. This research on the works of Mehmet Akif İnan consists of three parts. In the first part, we talked about Mehmet Akif İnan's life, his publishing, his role in non-governmental organizations and his literary side. While doing this, we also identified and emphasized the religious-mystical influence coming from the family circle and friend group. In the second part, we discussed the Relationship between Sufism-Literature and Religion and Mehmet Akif İnan's orientation towards Sufi life. In the third chapter, we discussed the Religious-Sufi elements reflected in Mehmet Akif İnan's poems and writings and tried to examine the depth of meaning they were used in the sentence and text.

KEYWORDS: Mehmet Akif İnan; Literature; Religion; Sufism.

October 2024, 147

TEŞEKKÜR

Din ve tasavvuf, insanlığın tarih sahnesinde ilk kez varlık kazanmasından bu zamana kadarki süreçte kendisini her an ve her zaman muhafaza edebilmiş sosyal olgulardır. Öncesinde sözlü sonrasında ise yazılı olarak kendini gösteren edebiyat, insan hayatının tam merkezinde yer alan bir sanat dalı olarak toplumun her alanına etki etmiş ve bu etki sonucunda toplumun bakış açısını şekillendirmiştir. Toplumun merkezinde olması nedeniyle din ve tasavvuf olguları insan yaşamında olduğu gibi dolaylı olarak edebiyatı etkilemiş, edebiyat da din ve tasavvufun şekillenmesini etkilemiştir.

Bu çalışmamız da aralarında edebiyat ve din ilişkisini esas alarak, Mehmet Akif İnan'ın gerek sağlığında iken bizzat kaleme aldığı gerekse vefatının ardından hazırlanan İnan eserlerinde dini ve tasavvufi unsurları saptamak ve tetkik etmek amacıyla Türk Edebiyatımızın hizmet sahasında yerini alması için hazırlanmıştır.

Öncelikle tez çalışmamın yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin tecrübesinden istifade ettiğim tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Adem Orakçı'ya; jüri üyesi olan Doç. Dr. Sevim Şermet'e ve Doç. Dr. Ayşe Ulusoy Tunçel'e; emeği geçen diğer kıymetli hocalarım Doç. Dr. Osman Kufacı'ya, Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya Kurtuluş'a, Dr. Öğr. Üyesi Doğan Fırıncı'ya; desteklerinden dolayı kıymetli dostlarım Elif ve Araş. Gör. Fırat Küskü çiftine; sevgili komşularım Damla Ünal ve ailesine teşekkürlerimi sunarım. Bu zorlu tez sürecinde maddi ve manevi desteğini esirgemeyen her zaman yanımda olan sevgili eşim Öğr. Gör. İsmail Işık'a ve diğer aile bireylerime teşekkürlerimi borç bilirim.

Bu tezi, değerli oyun vaktinden feragat ederek yazmamı sağlayan

sevgili kızım Aysima Işık'a ithaf ediyorum...

Gülfidan IŞIK

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler

C	: Cilt
Çev	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed	: Editör
Eğitim-Bir-Sen	: Eğitimciler Birliği Sendikası
Hz	: Hazreti
Haz	: Hazırlayan
Memur-Sen	: Memur Sendikaları Konfederasyonu
MTTB	: Milli Türk Talebe
s	: Sayfa
S	: Sayı
vs	: ve saire
vb	: ve benzeri
vd	: ve diğerleri

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ KABUL	ii
ETİK BEYANI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
1. GİRİŞ	1
2. MEHMET AKİF İNAN'IN HAYATI VE ESERLERİ.....	5
2.1. Hayatı ve Ailesi	5
2.1.1. Doğumu, soyu, ailesi	5
2.1.2. Çocukluk ve gençlik yılları.....	9
2.1.3. Yedi Güzel Adam ve Maraş yılları	10
2.1.4. Nuri Pakdil ile tanışması.....	12
2.1.5. Mehmet Akif İnan'ın hayatında Necip Fazıl'ın yeri ve önemi.....	12
2.1.6. Üniversite ve Ankara yılları (1961-1972).....	15
2.1.7. Sezai Karakoç ile tanışması	16
2.2. Dergiciliği ve Yayıncılığı	17
2.2.1. Derya gazetesi.....	18
2.2.2. Hilal dergisi.....	19
2.2.3. Edebiyat dergisi	20
2.2.4. Maveria dergisi	22
2.3. Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Rolü	24
2.3.1. Türk ocağı yılları (1964-1968)	26
2.3.2. Türk taşıt işverenleri sendikası (1969-1972)	27

2.3.3. Eğitimciler birliği sendikası (1992)	27
2.4. Evliliği	30
2.5. Öğretmenlik Yılları.....	31
2.6. Edebi şahsiyeti	34
2.7. Vefatı	40
2.8. Eserleri	41
2.8.1. Edebiyat ve Medeniyet üzerine (1972).....	41
2.8.2. Din ve Uygarlık (1985).....	42
2.8.3. Hicret (1974).....	43
2.8.4. Tenha Sözler (1991).....	44
2.8.5. Cumhuriyet'ten Sonra Türk Şiiri (1972)	44
2.8.6. Yeni Türk Edebiyatı (1977).....	45
2.8.7. Vefatı sonrası neşredilen eserleri.....	45
3. TASAVVUF-EDEBİYAT İLİŞKİSİ	46
3.1. Tasavvuf Nedir?.....	46
3.2. Dinde Tasavvufun Yeri ve Önemi	49
3.3. Tasavvuf ve Edebiyat.....	52
3.4. Mehmet Akif İnan'ın Tasavvufa Yönelmesi ve Ali Arıncı ile Tanışması.....	54
4. MEHMET AKİF İNAN'IN ESERLERİNDE DİNÎ-TASAVVUFÎ UNSURLAR	60
4.1. Mehmet Akif İnan'ın Eserlerinde Kullandığı Dinî-Tasavvufî Unsurlar	60
4.1.1. Allah.....	60
4.1.2. Peygamberler, sahabeler ve din büyükleri	61
4.1.3. Kutsal Mekânlar.....	66
4.1.4. Miraç.....	71
4.1.5. Ölüm	72
4.1.6. Şehit – Şehitlik.....	75

4.1.7. Nefs.....	76
4.1.8. Ben ve Benlik.....	79
4.1.9. Varlık–Yokluk (Ademiyet).....	80
4.1.10. Tasavvuf, tasavvuf ehli ve tasavvuf önderleri (pir-şeyh-mürîd-dervîş)	83
4.1.11. Râbîta	86
4.1.12. Bayram.....	87
4.1.13. Fena.....	89
4.1.14. Edep	90
4.1.15. Sabır	91
4.1.16. Şükür.....	92
4.1.17. Kader.....	93
4.1.18. Çile.....	94
4.1.19. Kardeşlik.....	95
4.1.20. Kur'an-ı Kerim ve Diğer Kutsal Kitaplar	97
4.1.21. Akıl	99
4.1.22. Melek	101
4.1.23. Şefkat	102
4.1.24. İftar.....	103
4.1.25. Duâ.....	103
4.1.26. Zekât	104
4.1.27. Helâl -Haram.....	105
4.1.28. Mezar	107
4.1.29. Aşk	107
4.1.30. Cennet-Cehennem.....	109
4.1.31. Ney.....	110
4.1.32. Şeytan.....	111

4.1.33. Din-İslâm-İman.....	112
4.1.34. Put	121
4.1.35. Zemzem	122
4.1.36. Nazar	122
4.1.37. Cemaat	123
4.1.38. Zikir	125
4.1.39. Mahşer	125
4.1.40. Bedir.....	126
4.1.41. Cezbe	127
4.1.42. Vecd	127
4.1.43. Kefen.....	128
4.1.44. Namaz-Secde	129
4.1.45. Kıyamet.....	130
4.1.46. İyilik- Kötülük	132
4.1.47. Dergâh.....	133
4.1.48. Tevhid-Tekbir	133
4.1.49. İyi- Doğru/Doğruluk	134
4.1.50. Teyemmüm	135
4.1.51. Tebliğ.....	136
4.1.52. Tövbe	137
SONUÇ	138
KAYNAKLAR	140
ÖZGEÇMİŞ	147

1. GİRİŞ

Yeni İslamcı Akım'ın önde gelen şairlerinden biri olan Mehmet Akif İnan, 12 Temmuz 1940 yılında Urfa'da doğdu. Öğrenimine doğduğu şehir olan Urfa'dan başlayan İnan, lise yıllarında okuyan ve araştıran meraklı bir kişilikte gençtir. Lise döneminde iken o günün ses getiren yayınları olan *Büyük Doğu* ve *Serdengeçti* gibi dergileri okumuş, onlar vasıtası ile de fikir dünyasını genişletmiş ve geliştirmiştir. Bu dergiler onun ise öğreniminin ilk yıllarında kendisi gibi edebiyata ve okumaya meraklı olan Zübeyir Yetik ve Nihat Armağan ile tanışmasına vesile olmuştur. Bu üç genç daha sonra oluşturdukları beraberlikle Urfa'da bir entelektüel çevre oluştururlar.¹ İnan, Maraş yıllarında Alaeddin Özdenörenin ardından onun vasıtasıyla da Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu ve Erdem Bayazıt ile tanışmıştır. Edebiyat ve şiir ekseninde sık sık bir araya gelerek aralarında kuvvetli bir bağ kuran bu ekip "Yedi Güzel Adam" olarak Türk edebiyatımızda yerini almıştır. Maraş bölgesindeki bu yeni arkadaş ortamı daha çok modern edebiyatı benimseyip bu yönde çalışmalarda bulunurken Mehmet Akif İnan *Büyük Doğu* ile çizgisini belirginleştirerek klasik edebiyat yolunu tutmuştur.

Mehmet Akif İnan'ın Ankara'da bulunduğu yıllar, onun birçok alanda vatanına ve milletine hizmet etme girişimi içerisinde geçmiştir. Bu girişimci ruhu onu 1961-1964 yılları arasında *Hilâl* dergisi ve yayınlarında müessese müdürlüğü, 1964-1969 yılları arasında Türk Ocakları'nda önce müze ve kütüphane, ardından merkez müdürlüğü, 1969-1972 yılları arasında da Türk Taşıt İşverenleri Sendikası'nda eğitim uzmanlığı görevlerini üstlenmesine imkân tanımıştır.

Farklı dergi ve gazetelerde özellikle genç kitleyi ve halkı bilinçlendirmek adına çeşitli yazılar kaleme alan ve bunları çeşitli mecralarda okuyucusuyla buluşturan M. Akif İnan, henüz lisede iken *Derya* adında bir gazete çıkartmıştır. 1960-1964 yılları arasında Ankara'da yayımlanmakta olan *Hilâl* dergisi'nin ve Hilâl Yayınları'nın müessese müdürlüğünü yürütmüştür. *Derya*'yı Maraş Lisesinden arkadaşları olan Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt ve Alaeddin Özdenören gibi isimler ile birlikte hazırlamışlardır. İnan'ın asıl edebî kimliğini bulduğu dönem Nuri Pakdil öncülüğünde Ankara'da yayınlanmaya başlayan *Edebiyat* dergisi (1969) olmuştur.

¹ Zekai Karakaya, *Mehmet Akif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 9, 10.

Hemen ardından onu takip eden yine Ankara’da yayın hayatına giren *Mavera* dergisi’nin (Aralık 1975) kurucularından olmuştur. Edebiyat ve fikir ağırlıklı bu iki dergiye dönem dönem şiir ve yazılarıyla da katkıda bulunmuştur. Millî Gazete, Yeni Devir, Yeni İstiklâl ve Yeni Mesaj gibi gazetelerde de fikir yazılarını kaleme almıştır.

İnan, hayatının en önemli görevlerinden biri olan Türkiye’nin en büyük sendikası Eğitim-Bir-Sen ile Memur-Sen’in kuruculuğunu yapmış ve eğitim hizmet alanında en büyük konfederasyon olarak kamu çalışanları adına “yetkili sendika” olmayı başaran bu sendikanın Genel Başkanlığı görevini yılmadan son nefesine kadar yürütmüştür.

İslam medeniyeti ve insanlık adına gerek kaleme aldığı birçok yazısı ile gerek bir eylem adamı olarak gerçekleştirdiği hizmetler neticesinde Mehmet Akif İnan, 2000 senesinin 6 Ocak Perşembe günü saat 02.00’da gözlerini hayata yummuştur.²

İnan, İçerik bakımından şiirlerinde çağ, medeniyet, modernizm, aşk, din, tarih ve tasavvuf gibi birçok farklı konuda kalem oynatmış³ ve son dönemlerde Yeni İslâmi şiir akımı içerisinde yer almış olan Akif İnan özellikle edebiyat tahlilleri yaparken tasavvuf hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuştur. Sürekli olarak okuyan, araştıran, doğru bildiği fikirleri her pahasına savunan edebi bir mizaca sahip olup İslâm kültürünün ve düşüncesinin yayılmasını kendisine gaye edinmiştir.

İnan’ın kaleme aldığı eserlerinin çoğunda tasavvufî içerikli yazılar ve unsurlar göze çarpmaktadır. İnan’ın tasavvufa ve tasavvufî edebiyata dair yazdıkları ve söyledikleri, İnan’ın öğrencilik yıllarından itibaren kendi derinliklerinde aradığı anlam arayışının tezahürü olmuştur. İnan’ın uzun müddet içinde bulunduğu bu anlam arayışı, nihayet 1979 yılında hayatının muhabbetle çevrelenmesine vesile olan Ali Arıncı’ye intisâb etmesi ile birlikte cevap bulmuştur. Akif İnan şeyhine bağlandıktan sonra tam anlamıyla bir tasavvuf ve züht hayatı içerisine girmiş, hayatının son yirmi senesi tasavvufî bir yaşam şeklinde seyretmiştir.⁴

² Nurettin Sezen, *Tanıklığımla Eğitim-Bir ve Mehmet Akif İnan (1992-2000)* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2013), 157.

³ Turan Güler, “Şiir ve Gelenek Bağlamında Akif İnan’ın Şiiri”, *İçtimaiyat* 1/1 (27 Kasım 2017), 44.

⁴ Mahmut Karakaş, “Mehmet Akif İnan’ın Sufiliği”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39 277 (Ocak 2020), 150.

Araştırmanın Konusu: Hak ve hakikate, iyi, güzel ve doğru olana kendini dahi unutturcasına bir teslimiyetle bağlanmayı ön gören bir sistem olan tasavvuf⁵ ve dile bağlı bir sanat olan edebiyat çerçevesi etrafında belirlediğimiz “Mehmet Akif İnan’ın Eserlerinde Dini ve Tasavvufi Unsurlar” başlığını tezimize konu olarak seçtik. Yukarıda vermeye çalıştığımız İnan hakkındaki genel bilgilerden yola çıkarak tasavvufa bakışını, fikirlerini ve hayatında nerede durduğunu incelemeye çalıştık.

Nitekim İnan, tasavvufun bir değer olarak Türk ve İslam geleneğini beslediğine sık sık vurgu yapmış, tasavvufun İslam toplumu adına eğitici ve terbiye edici bir unsur olarak ilk sırada geldiğini belirtmiştir. Tasavvufun mecaz anlamlarının edebiyat dünyamızda kaynak olarak büyük bir zenginlik teşkil ettiğini ifade etmiştir.⁶

Araştırmanın Amacı: Hayatı, kişiliği ve düşünce dünyası ile gerek yazdığı yazılar gerek yaşam tarzı ile ortaya koyduğu değerler neticesinde Türk edebiyatında adından sıkça bahsettiren M. Akif İnan’ın eserlerinden yola çıkarak onun din ve tasavvuf sahasındaki bilgi ve birikimini aktarmaktır. Yazdıkları ve söyledikleri ile yaşamı arasında boşluk bırakmayan bu şahsiyetin kitaplarından hareketle, edebiyat yolu ile ortaya koyduğu “dini ve tasavvufi” değerlerin belirlenip bir unsur olarak tahlil çalışmasına tabi tutulması amaçlanmıştır. Nitekim edebiyat tarihçisi Nihad Sâmi Banarlı da tasavvufî derinlik ve muhtevanın edebiyata apayrı bir zenginlik ve olgunluk kazandırdığı hakikatini şu sözü ile ortaya koymaktadır;

“Türk edebiyatını vücuda getiren, geliştiren ve olgunlaştıran, tasavvuftur.”⁷

Bu anlamda Mehmet Akif İnan da edebiyat dilini, Toplumunun maddi ve manevi değerler yönünden gelişip büyümesi ve bir “medeniyet toplumu” olması yönünde kullanmıştır. Mehmet Akif İnan, dini-tasavvufi duygu ve düşüncelerini yine dini ve edebi bir dil ile aktarma şansı bulmuştur.

Bizler de bu çalışmamızda, yaşamı ve yazdıkları ile adını Türk edebiyatının unutulmayanları arasına yazdırmayı başarmış bu kişinin "dini ve tasavvufi" konularda

⁵ Hikmet Konur, “Medeniyet İnşasında Tasavvufun Rolü”, *Akademik İslâm Araştırmaları Dergisi* 4 (Haziran 2018), 26.

⁶ Gönül Yonar, “Devrine Ayna Tutan Adam”, *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 175.

⁷ Selman Yıldıztan, “Tasavvuf ve Edebiyat”, *Genç Kitaplar* (Erişim: 14 Haziran 2023).

ortaya koyduğu duygu ve düşüncelerini ortaya koyarak söz konusu konularda kendisi hakkında fikir sahibi olmak isteyenlere bir nebze de olsa katkı sağlamayı umut ediyoruz.

Araştırmanın Kaynakları: Tezimizle alakalı olarak Mehmet Akif İnan'ın kendi yazdığı kitaplar, farklı dergi, gazete ve süreli yayınlarda yazdığı makaleler ve şiirleri öncelikli kaynağımızı oluşturmaktadır. Bunun dışında Hakan Soydaş'ın “*Mehmet Âkif İnan – Çorak Topraklarda Akan İnsan-*” adlı kitabından; Zekai Karakaya'nın “*Mehmet Âkif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*” adlı Yüksek Lisans Tezinden; *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* ile *Yedi İklim Aylık Edebiyat Dergi'nin M. Akif İnan Özel Sayısı* 'dan; Eğitim-Bir-Sen Yayınlarının İnan'ın vefatından sonra düzenlediği sempozyum bildirileri ve kitaplardan; Ali Tenik'in “*Mehmet Akif İnan'ın Sûfî Kişiliği*” adlı makalesinden istifade etmeye çalıştık.

2. MEHMET AKİF İNAN'IN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı ve Ailesi

2.1.1. Doğumu, soyu, ailesi

Cumhuriyet dönemi şair ve yazarlarından olan Mehmet Akif İnan, 12 Temmuz 1940 yılında Urfa'da dünyaya gelmiştir. Kaynaklara göre ise nüfus cüzdanında doğum yılı 1 Eylül 1940 olarak yazılmıştır. Dolayısıyla İnan'ın doğum tarihi ile ilgili şüpheler oluşmuştur. Çünkü eldeki nüfus cüzdanı örneğine bakıldığında nüfus cüzdanı tescil tarihinin 15 Temmuz 1940 olduğu görülmüştür. Teknik olarak bir kişinin tescili doğumundan önce olamayacağı kanısına varılmıştır. Buna bağlı olarak Mehmet Akif İnan'ın nüfusa kaydedilirken küçük yazılmış olabileceği gibi nüfus memurunun tescil tarihini de yanlış yazmış olabileceği kanısı hâkim olmuştur.⁸

Mehmet Akif İnan'ın hem anne hem de baba tarafının Urfa'nın köklü ailelerinden geldiklerini bizzat kendisinin verdiği bilgilerden anlıyoruz. İnan kendisiyle yapılan bir söyleşide soyu ile ilgili olarak, Mirza Ali adlı bir beyin, zorluklar yüzünden ailesiyle birlikte Konya'dan Urfa'nın Suruç kazası yakınlarındaki bir yere gidip oraya yerleştiğini, zamanla çoğalıp köyler oluşturdıklarını ifade eder. İnan, başka bir kolun da Urfa'ya gelip oraya yerleştiklerini kendisinin de yaklaşık on nesildir Urfa'da ikamet eden Mirzaali oymağının bir çocuğu olduğunu belirtir. Dedelerinin hem tüccarlık hem de ziraatla uğraştıklarını, hatta koyun ticareti için her yıl Erzurum ve Van'a gittiklerini buralardan satın aldıkları sürüleri Barhâne adı verilen büyük kervanlar ile getirip Halep ve Şam taraflarında sattıklarını anlatır. Kendilerinden bu sürüleri satın alan uluslararası ticaret yapan daha büyük tüccarların da Hayfa ve Yafa limanları üzerinden Avrupa'ya ihracat yaptıklarından bahseder.⁹

İnan'ın bu söylemlerinden nasıl köklü bir aileden geldiğini daha iyi anlamaktayız. Dedelerinin yaptığı işin ticaret üzere olduğunu ve maddi durumlarının oldukça iyi olduğunu görülmektedir.

⁸ Karakaya, *Mehmet Âkif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 5.

⁹ Mehmet Akif İnan, *Söyleşiler*, ed. Hıdır Yıldırım (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2009), 133.

İnan, dört erkek, iki kızdan oluşan altı kardeşin en büyüğüdür. Babası, medrese tahsili görmüş Müslim Efendi, annesi Şakire Hanım'dır. Anne tarafının Maraş olduğu ve anne dedesinin, Maraş'ın tanınmış ailelerinden Dedeoğulları'na mensup olduğu görülmektedir. Babası, Müslim Efendi'nin maddi ve manevi değerleri olan ve bu değerler etrafında gerek kendisinin gerek ailesinin şekillenmesinde ve gelişmesinde etkin rol oynadığı görülmektedir.¹⁰ Bir söyleşisinde İnan, babasının sosyal yönü gelişmiş, bilgili, görgülü, kültürlü bir insan olduğunu, akrabaları ve çevresi tarafından çok sevildiğini ifade eder. Aile içinde kendisine hürmet ettikleri için her türlü meselede danışmaya geldiklerini, babasının da elinden gelen bütün gayreti gösterip yardımcı olmaya çalıştığını zikretmiştir. Aile bütçelerinin küçük olmasına rağmen babasının çok cömert olduğunu, memur maaşı ile nasıl bu işin üstesinden geldiğini babasına hayranlık duyarak anlatır. Babasının kazancında bereket olduğu için bütün bu yükün altından kalkabildiğini ifade eden İnan, kendilerine yaptığı vasiyetlerden birini şöyle zikretmiştir: “Bakın derdi. Ben bilerek boğazınızdan bir dirhem haram lokma geçirtmedim. Benim evlatlarım iseniz bunu unutmayın.”¹¹

İnanın babasıyla ilgili ifade ettiği bu sözlerinden anlaşılıyor ki Müslim Efendi, okumayı seven ve gelişmelerden her daim haberdar olmak isteyen araştırmacı bir ruha sahip entelektüel bir memurdur. O, evlatlarına yaptığı vasiyetlerinin başında kendisi gibi onların da haramdan ve haram lokma yemekten sakınmalarını istemektedir. Dolayısıyla İnan da görebildiğimiz kadarıyla babasından aldığı değerler neticesinde ahlaki bir yaşam sürme ve bu doğrultuda gereken mücadeleyi gösterebilme erdemine sahip olmuş bir dava adamıdır.

Müslim Efendi'nin okuma, araştırma ve öğrenme sevdası onu birçok Doğu ve Batı klasiklerini takip etmeye itmiştir. Sa'dî-i Şîrâzî, Shakespeare, Goethe gibi Doğu ve Batı'nın büyük düşünürlerinin yanında, başta Necip Fazıl Kısakürek olmak üzere birçok İslâm âlim ve düşünürün eserlerinden ve görüşlerinden de haberdar olmuştur.¹²

¹⁰ Ali Tenik, “Mehmet Akif İnan'ın Sûfî Kişiliği”, *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/2 (31 Aralık 2021), 1078.

¹¹ İnan, *Söyleşiler*, 134-135.

¹² Tenik, “Mehmet Akif İnan'ın Sûfî Kişiliği”, 1075.

İnan babasından bahsederken öncelikle Urfa'nın dışındaki hayatın, babasına meçhul bir memleketmiş gibi son derece ürkütücü geldiğini fakat yaşadığı yer olan Urfa ve çevresine özellikle de arkadaşlarına sıkı sıkıya bağlı olduğunu ifade eder. İkinci olarak da babasının memuriyeti ile ilgili yükselmek, daha iyi yerlere gelmek gibi hiçbir zaman hırslı olmadığını, gözünün yükseklerde olmadığını ifade eder.

İnan'ın o dönemdeki Urfa'yı tasvir ederken de babasına yön gösterecek bilgili, öngörülü pek fazla kimsenin olmadığını, insanlardaki genel kanaatin ise topluma yön verebilecek insanların ancak milletvekilleri olabileceğini düşündüklerini dile getirir. İnan, insanların aksine kendilerinden fayda beklenilen o dönemin Urfa milletvekillerini yarı ümmi ve tam uyurgezer diye tabir ederek etraflarından haberdar olmayan Meclis'te herhangi bir ağırlıkları olmayan kişilerdi diye ifade eder. Bu dönemdeki vekillerin de babasını ancak tanıyıp sevdiklerini söyler. İnan dönemin Urfa'sını ne bir dava adamı vekilin ne de etkili bir bürokratın olmadığı talihsiz bir şehir olarak tasvir ederek sosyolojik ve siyasi değerlendirmelerde bulunur.¹³

İnan'ın babası ile ilgili verdiği bilgilerden hareketle babası Müslim Efendi'nin etrafındaki insanların sevgisini, saygısını kazanan, gerektiğinde onların yardımına koşan ve ihtiyaç durumunda olanlara el uzatan kişilikte bir insan olması İnan'ın üzerinde onun çizgisini takip etmesi bakımından tesirli bir etki uyandırmıştır. Babasının İnan için örnek rol model oynadığını İnan'ın; mücadeleci, cana yakın ve yardımsever bir insan olarak tanınmış olmasından anlamaktayız. Babaları Müslim Efendi'nin İnan ve kardeşlerine hayatları boyunca örnek teşkil eden ve edecek olan bu baba kimliğini en iyi şekilde üstlenmiş olduğunu görmekteyiz. İnan, talihsiz bir şehir olarak bahsettiği ve babasının sıkı sıkıya bağlı olduğu Urfa şehrinden ayrılabilmiş; sosyal, siyasi ve kültürel alanda olduğu gibi edebiyatta da önemli çalışmalarda bulunmuştur.

İnan, annesi Şakir'e Hanım için israf nedir bilmeyen, tutumlu, az malzeme ile pek çok şey üretebilen becerikli bir kadın olarak bahseder. Annesinin tutumlu oluşunu sadece mutfakla sınırlı kalmayıp her alanda olduğunu ifade eder. Öyle ki terzilikten de anlayan ve eşinin daralan, eski elbiselerinden çocukları için yeni elbiseler üretebilen mahir bir kadın olarak tanımlar. Bu özelliklerinin akrabalarına,

¹³ İnan, *Söyleşiler*, 137.

komşularına örnek teşkil ettiğini ve annesini çok sevip saydıklarını belirtir. Gelenekten gelen bir aile bağlarının olduğunu söyleyen İnan, annesinin gelin olarak Maraş'tan gelmesine rağmen ailenin en sevilen üyesi olduğunu zikreder. Anne ile babasının birbirlerine karşı hep saygılı ve sevgi dolu olduklarını, babasının otoriter gibi görünmesine rağmen annesinin zekâsı ile kendi fikirlerini eşinin iradesi gibi göstermeyi başardığını, onur ve itibarın babasının olsa da fikrin annesine ait olduğunu ifade etmiştir.¹⁴

İnan'ın bu ifadelerinden anne Şakir'e Hanımın akıllı, tutumlu, beceri sahibi, sevecen bir kadın olduğunu görmekteyiz. Evde aşikâr bir şekilde olmasa da alttan alta Şakir'e Hanımın sözünün geçmesi elbette onun yönetim kabiliyetini göstermesi bakımından önemlidir. Bu özellikleri ile Şakir'e Hanım oğlu üzerinde de örnek olması bakımından güzel bir etki bırakmıştır.

Mehmet Akif İnan, 4 erkek ve 2 kız olmak üzere 6 kardeşirler. Kendisi bu 6 kardeşin en büyüğüdür. Kardeşlerin isimlerini ve doğum tarihlerini ise sırasıyla sayacak olursak: Mehmet Akif (1940), Ali Mithat (1941), Sevim (1944), Nevin (1948), Mustafa (1949), Ahmet (1952). İnan'ın kardeşi Mustafa Bey, babasının isim koyma noktasında tavrının bilinçli bir tercih olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Babam mümin bir insan olduğu için bizim isimlerimizi de dinî geleneğe uygun olarak Ali, Mustafa ve Ahmet koymuş.”¹⁵

Mehmet Akif İnan ve ailesi için; kendilerini geliştirmiş, okumayı seven entelektüel, birlik ve beraberlik içerisinde yaşamlarını idame ettirebilmiş düzenli bir aile olduklarını söyleyebiliriz. Gerek babasının gerek annesinin taşıdığı güzel hasletler İnan'ın sonraki dönemleri için bir ön ayak oluşturmuştur. Babasının okumayı ve araştırmayı sevmesi onun ilerde edebiyat dünyasındaki istikametine ışık olmuştur. Evlatlarına karşı verdiği öğütler onların ahlaki gelişimlerine ve sonraki dönemlerde kişiliklerine yansımıştır. Nitekim bu değerlerin yansımalarını İnan'ın hayatında ve eserlerinde görmekteyiz.

¹⁴ İnan, *Söyleşiler*, 136.

¹⁵ Karakaya, *Mehmet Akif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 8.

2.1.2. Çocukluk ve gençlik yılları

Mehmet Akif İnan, kendisinden bir yaş küçük olan kardeşi Ali Mithat ile 1947’de ilkokula başlar. İnan, kardeşinin hem daha iri yapılı hem de eğitim konusunda her zaman seviye olarak kendisinden bir hayli ileride olduğunu, kendisinin ise başarılı bir öğrenci olamadığını itiraf etmiştir. Çocukluğunu anlatırken sağlıklı ve güçlü bir çocuk olduğunu, sonraları bazı hastalıklar ve kazalar geçirdiğini anlatır. İnan, 1952’de Urfa Cumhuriyet İlkokulunu bitirmiş daha sonra Urfa Ortaokuluna kaydolmuştur. Kendi ifadesiyle duygusal, içe dönük ve romantik bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmiştir. Bu özelliklerinin yanı sıra inatçı bir yanının olduğunu ve zaman zaman bir hayli kavgacı bir kişilik sergilediğini de ifade etmiştir. Bu kavgacı yönünü lise döneminde spora ve sporda da güreşe dönüştürmeyi başarabilmiştir.¹⁶

İnan, lise yıllarında okuyan ve araştıran meraklı bir kişilikte genç olmuştur. Lise döneminde iken o günün ses getiren yayınları olan Büyük Doğu ve Serdengeçti gibi dergileri okumuş, onlar vasıtası ile de fikir dünyasını genişletmiş ve geliştirmiştir. Bu dergiler onun lise öğreniminin ilk yıllarında kendisi gibi edebiyata ve okumaya meraklı olan Zübeyir Yetik ve Nihat Armağan ile tanışmasına vesile olmuştur. Bu üç genç daha sonra oluşturmayı başardıkları gönül ve fikir beraberliği ile Urfa’da bir entelektüel çevre oluşturmuşlardır.¹⁷ Muhabbetleri o denli bir merhaleye gelmiştir ki ilerleyen zamanlarda aynı dergiyi okumak için birbirlerinin evinde bir araya gelmeye başlamışlardır. Yine söz konusu bu dönemde kendi fikir dünyalarına yakın olan Abdülkadir Billurcu, Hüsnü Ata, Mehmet Emin Baylan, Sabri Arslan, İbrahim Kızılgöl, Mithat Ali İnan gibi isimlerle de bir araya gelerek kendi fikir dünyalarını oluşturmaya çalışmışlardır. İnan, lisenin son dönemlerine yaklaşırken tarih öğretmeni ile kavga etmesi sonucu son sınıfı okumak için Maraş’a sürgün olarak gitmiştir.¹⁸

Ahmet Özsoy, Akif İnan’ın bu olay üzerine Urfa Lisesinden ayrılmasını İnan ve edebiyat için adeta bir kader tasarısı olarak görür. Ona göre; İnan Maraş Lisesine sürgün edilmeseydi divan edebiyatı ile olan bağını devam ettirip, bu tutkusundan vazgeçmeyecek ve sonra kaleme aldıklarını yazamayacaktı. Kadere hükmeden bir

¹⁶ İnan, *Söyleşiler*, 139, 140.

¹⁷ Karakaya, *Mehmet Akif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 9, 10.

¹⁸ İbrahim Baz, “Mehmet Akif İnan’ın (1940-2009 Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf”, *Urfa’da Tasavvuf II*, ed. Kasım Şulul vd. (İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu Tebliğleri: II, Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 94.

tasavvuf birikimimizin olduğunu vurgulayan Ahmet Özsoy, İnan'ın divan edebiyatı ile yakınlığının olmasını gayet doğal karşılar. Çünkü devrinde 'şairler sultanı' olarak tanınmış, fikirleriyle idarecilere yön göstermiş Nabi'nin hemşerisidir. Diğer taraftan ilk konferansını da Urfalı şairler üzerine vermiştir Akif İnan. Özsoy, İnanla ilgili Üstad Necip Fazıl'ın da 'Akif Urfalı değil, Urfa Akiflidir.' diyerek İnan'ın Urfa ile ne kadar iç içe olduğunu belirtmek istemiştir, der.¹⁹

2.1.3. Yedi Güzel Adam ve Maraş yılları

Cahit Zarifoğlu, Erdem Beyazıt, Alaeddin Özdenören ve Rasim Özdenören Mehmet Akif İnan'ın sanat hayatı içerisinde onun sanatçılığının olgunluk dönemine sirayet eden isimler olmuştur. Akif İnan'ın, Maraş'a geldiğinde ilk olarak tanıştığı kişi Alaeddin Özdenören olmuştur. Özdenören, aralarındaki dostluk bağına daha da ileriye taşıyarak kardeşim diye nitelendirdiği İnan'dan sık sık Ahmet Haşim'i dinlemiş ve Ahmet Haşim'i İnan'ın şiir bayrağı olarak nitelendirmiştir.²⁰ Başta her ne kadar aralarında samimiyet kurulamasa da ilerleyen zamanlarda en iyi anlaştığı, sevdiği dostu Alaeddin Özdenören olmuş ve bu birliktelikleri ömürlerinin sonuna kadar devam etmiştir. Alaeddin Özdenören o günleri şöyle anlatmaktadır:

"Yıl 1958. Maraş. Öylesine kendini bilmez, öylesine haince, öylesine düşmanca mehtaplı bir akşamüstü. Akif İnan'la yürüyoruz. Urfa'dan sürgün gelmiş Maraş Lisesine... Evet, hiç unutmuyorum; betimlemeye çalıştığım o akşamüstüydü. Akif'in yürürken sakın görünüşü herhâlde bu akşam yüzündendir... Bana Ahmet Haşim'den şiirler okuyordu. Kısacık bir an da olsa kendimi onun yerine koymayı denedim. Başaramadım. Dostluk, kardeşlik bağlarıyla birbirimize bağlandığımızı duyuyordum."²¹

İnan, daha sonraları Yedi Güzel Adam olarak bir araya gelecek olan ekibin bazı üyeleri ile Alaeddin Özdenören vasıtasıyla tanışmıştır. Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu ve Erdem Bayazıt ile edebiyat ve şiir ekseninde kuvvetli bir bağ kurmuşlardır. İnan'ın lisede henüz bir talebe iken aruz vezniyle şiir yazıyor olması başlarda Yedi Güzel Adam'da hayret ve şaşkınlık uyandırdıysa da sonraları hayranlık

¹⁹ Ahmet Özsoy, "Baştan Başa Dava, Akif İnan", *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 209.

²⁰ Hakan Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan* (İstanbul: Bir Yayıncılık, 2018), 35.

²¹ İnan, *Söyleşiler*, 116.

uyandırmıştır. Maraş Lisesindeki arkadaşları yeni edebiyatı sevip benimserken İnan, klasik edebiyat geleneğinden yana bir tavır sürdürmüştür. Bu düşünce ayrılıkları zaman zaman uzun tartışmalara neden olsa da bu ihtilaf, adı geçen arkadaşları birbirinden uzaklaştırmamıştır. Yazma tarzı konusunda her ne kadar birbirlerinden ayrı olsalar da Maraş yılları, onlar için sadece eğitim döneminde onları bir arada tutan bir süreç olarak kalmayıp ileride birlikte kuracakları, zenginleştirecekleri dostluğun, sanat ve edebiyat dünyasının ön izlemesi olmuştur.²²

Maraş bölgesindeki bu yeni arkadaş ortamı daha çok modern edebiyatı benimseyip bu yönde çalışmalarda bulunurken Mehmet Akif İnan Büyük Doğu ile çizgisini belirginleştirerek klasik edebiyat yolunu tutmuştur. Rasim Özdenören'in de belirttiğine göre ilk tanıştıkları dönemde İnan, çok sevdiği ve kıymet verdiği bu arkadaşlarının şiirlerini beğenmemiş hatta onları bu konuda çocuksu bulmuştur. Ancak ilerleyen zamanla birlikte bu değerli arkadaş çevresi İnan'ı modern edebiyatı benimseyip takip etmesine vesile olmuştur. Erdem Bayazıt'ın ifadesine göre çağın söyleyişine münasip olarak moderniteyi yakalamıştır.²³

İnan, Maraş yıllarında kaleme aldığı şiirlerini çeşitli dergilere göndermiş, ilgili yayın organlarında yayınlama fırsatı bulmuştur. İnan, yazdığı bu şiirlerin hiçbirine daha sonradan eserlerinde yer vermemiştir. İnan, o zamanki dönem itibarıyla yazılan şiirlerin kendisi için ayrı bir sanat anlayışının ürünleri olduğunu ifade etmiştir. İnan, okul derslerine karşı pek ilgili davranamamış olsa da her fırsatta kitap okumaktan geri durmamıştır. Zaman zaman ilim ve sohbet meclislerine, sıra gecelerine iştirak etmeye de devam etmiştir. Bu mercilerde kitaplardan alamayacağı kadar bilgi ve tecrübe edindiğini, kendini gerçek manada gerçekleştirebilmiş ve yetiştirebilmişse bunu bulunduğu bu ortamlara borçlu olduğunu söylemiştir. Yaşamı boyunca en iyi örnekleriyle onun hitabeti, münazaraları ve konferansları kendini yetiştirebilmiş olduğunun bu konuda kanıtı olmuştur.²⁴

²² İbrahim Baz, "Mehmet Akif İnan'ın (1940/2000) Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf" s. 95.

²³ Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 38.

²⁴ Karakaya, *Mehmet Akif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 18.

2.1.4. Nuri Pakdil ile tanışması

Maraş Lisesi Edebiyat Ekibi toplantılarında herkesçe hayranlık duyulan ve kendisinden saygıyla bahsedilen bir isim olan Nuri Pakdil'den sık sık konu açılmış. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde üniversite öğrenimi gören ve kendileri gibi Maraş Lisesinden mezun olan Nuri Pakdil'in lise yıllarında çıkardığı Hamle dergisini bu ekip, ne zaman bir araya gelseler kendilerine asıl konu edinmişlerdir. Bir gün Pakdil'in Maraş'a geleceği haberi yayılır. Bu haber başta İnan olmak üzere pek çok kişi tarafından coşku ve heyecanla karşılanır. Seven ve sayanı oldukça çok olan, sözü dinlenen bu dava adamının Maraş'a gelişi, İnan'ın Nuri Pakdil ile tanışmasına vesile olur.²⁵

Nuri Pakdil, sürekli olarak İnan'a Erdem Bayazıt'la olan irtibatını devam ettirmesini tavsiye etmiştir. İnan, İstanbul'da kaldığı günlerden bir gün Nurettin Topçu'nun konferansına gider orada Erdem Bayazıt'la karşılaşırlar. Konferans sonrasında da Nuri Pakdil, Erdem Bayazıt ve daha birkaç kişi daha şehir otobüsüne binip sohbet etmek için uygun bir mekâna giderler. Nuri Pakdil, yine İnan'a, hararetle Erdem Bayazıt'la görüşmeyi sürdürmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Söz konusu aynı gün Nuri Pakdil ile İnan, her konuda birlikte hareket etme üzerine anlaşıp sözleşmişlerdir. İnan, Bitlis'te askerlik görevini yapan Nuri Pakdil'den sık sık mektuplar almış, Pakdil'in istediği kitap ve dergileri temin etmiştir. Askerlik günleri biten Nuri Pakdil geri İstanbul'a dönmüş ve İnan ile birlikte edebiyat ve sanat çalışmalarına devam etmiştir.²⁶

2.1.5. Mehmet Akif İnan'ın hayatında Necip Fazıl'ın yeri ve önemi

Akif İnan'ın ilk olarak Necip Fazıl ve Büyük Doğu ile tanışması babası vesilesiyle olmuştur. İnan, çocuk yaşlarda babasının Necip Fazıl'ı ve Büyük Doğu'yu yakından takip ettiğini belirtmiştir. İnan'ın daha çocuk yaşlarda Necip Fazıl'a aşina olduğunu görmekteyiz. İnan, Necip Fazıl'ın çoğunlukla şiirlerini ezbere bilmektedir. Necip Fazıl ile bizzat tanışması ilk kez Maraş'ta 1960 senesinde olmuştur.²⁷ İnan, üstadın Büyük

²⁵ Duran Boz, "Çorak Toprakta Akan Irmak: Mehmet Akif İnan", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39 277 (Ocak 2020), 26.

²⁶ Ömer Erinç, *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan*, ed. Duran Boz (Ankara: Öncü Basımevi, 2013), 15.

²⁷ Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 112, 113.

Doğu dergisinin bir şiirinde kendisine adeta annelik yaptığını, yaşamı süresince de fikir dünyasının Büyük Doğu’dan beslendiğini söylerken temel bir bağlılığa hem de temel bir karşıtlığa dikkat çekmiştir.²⁸ İnan’ın Büyük Doğu için söylediği, tüm sanat ve fikir dünyasının adeta bir anahtarı olan o beyit şöyledir;

“Anamı sorarsan Büyük Doğu’dur

Batı ki sırtımda pashı bıçaktır.”²⁹

Üstad Necip Fazıl’dan konferans vermesi için Ankara’ya davet edilmesi planlanmaktadır. Bu konuda İnan’ın üstün çabaları sonuç vermiş, Necip Fazıl konferans vermek için İstanbul’dan Ankara’ya davet edilmiştir. Üstad, oldukça büyük bir yankı uyandıran bu konferansını İnan’ın gayreti neticesinde söz konusu fakültede gerçekleştirmiştir. Bu konferans dinleyenlere ışık tutması yanında aynı zamanda İnan ile Necip Fazıl arasında kopmayacak çok özel bir dostluğun doğmasına da vesile olmuştur. İnan, bu konferanstan sonra Necip Fazıl’ın en çok sevip takdir ettiği en yakın talebesi olmuştur.³⁰ Necip Fazıl’ın Ankara’ya her gelişinde kendisine misafir olduğu Mehmet Akif İnan Ankara’daki yarenliğini ve yardımcılığını yaptığı üstadını anlatırken samimi ifadeler kullanır. Üstad Ankara’ya gelirken telefon açıp, en yakınlarını toplamasını istermiş İnan’dan. Üstad gelince en yakın arkadaşlarla sabahlara kadar şiir, edebiyat, derin tasavvufi meseleler ve fikirler üzerine konuştuklarını dile getirir. Belki başkaları dine, ideolojiye ve kavgaya dair konuşmalar gerçekleştirdiğimizi sanabilir fakat biz onları konuşmuyorduk, der. Üstad’ın bu yakın arkadaşlara “has odamızın esrarı” diye hitap ettiğini anlatır. İnan, Üstad’ın üstün fikrin, yüksek sanat kaygılarının, derin fikir ve felsefe tartışmalarının hatta tasavvuf konularının ele alındığı bir nizamın ve düzenin hasretini çektiğini ifade eder.³¹

Büyük Doğu düşüncesi ve hareketine gönül verip etrafında toplananların Ankara’ya geldiklerinde ilk uğrak yerleri Türk Ocağı’nda bulunan İnan’ın yanı olmuştur. Üstad Necip Fazıl’ın Ankara programları yine burada İnan’ın öncülüğünde düzenlenmiştir. Üstad Ankara’ya her gelişinde genellikle kalmak için Akif İnan’ın evini tercih etmiştir.³²

²⁸ Osman Bayraktar, “Bağlılık ve Red”, *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 33.

²⁹ Mehmet Akif İnan, *Hicret*, ed. Hıdır Yıldırım (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016), 78.

³⁰ Ömer, Erinç, *Bir Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan*, s.17.

³¹ İnan, *Söyleşiler*, 53, 54.

³² Ali Haydar Haksal, *Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan*, ed. Mehmet Özger (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015), 45.

Necip Fazıl, İnan ile her karşılaşmasında kollarını açarak kendine münhasır söylemiyle İnan'a 'sevgilim' diyerek seslenmiştir. Ankara'da İnan'ın evinde sık sık bir araya gelmeleri İnan'ın, Necip Fazıl'ın duygu ve düşünce dünyasını daha yakından ve net olarak tanımasına vesile olmuştur. İnan, Necip Fazıldan sonra konferanslar yoluyla bu aynı duygu ve düşünceleri devam ettiren kişi olmuştur. Kendisinin Üstad gibi karizmatik bir kişilik sahibi olmasını ve bulundukları ortamlarda heyecan uyandırmasını kendisi için doğal bir sorumluluk olarak kabul etmiştir. İnan, hayatı boyunca istikametini bozmadan yaşam süren bir şahsiyet olmuştur. Onun fikir ve tavrı belli bir dava doğrultusunda olmuştur. Bu dava İslâm medeniyetinin doğrultusunda kişisel bir duruş sergilemek olduğu gibi toplumu da bu bağlamda hayatın her alanında olacak şekilde inşa etmektir. İnan'ın gönül dünyasının merkezi Anadolu olsa da kalbi Kudüs olarak atmıştır. Sınırlarını sanal olarak gördüğü tüm İslâm coğrafyası onun duygu ve fikir dünyasında birbirinden ayrılmaz bütündür. İnan'ın aklı ile kalbinin mutmain olmasında batı karşısında Doğu kavramını savunan ve dirayetli bir duruş sergileyen Necip Fazıl'ın etkisi büyük oranda olmuştur.³³

Akif İnan'ın kişiliğinin oluşmasında Necip Fazıl önemli bir yer tutar. Öyle ki İnan'ın giyim kuşamında, konuşma stilinde ve alakalı olduğu her şeyde Üstadın izleri görülmüştür. Üstadın üzerine sık sık giydiği kırmızı yeşil kareli İskoç yeleşinin bir benzerini Akif İnan ile Erdem Bayazıt da uzun zaman giyinmişlerdir. Necip Fazıl fikirleri ile İnan ve döneminin düşünce yapısında, sanat ve politika anlayışında öncü bir isim olmuştur. Tüm birikimlerini Üstad ile devşiren bu nesli takipte olan ve aynı dünya görüşüne sahip olan sonraki dönem üzerinde de Üstadın aynı şekilde etkisi olmuştur. İnan, isterse Necip Fazıl'dan tek bir satır okumamış olsun, onun oluşturduğu mana ikliminde teneffüs etmiş herkesin nihayetinde onun etkisi altında kalmış olunacağını nakletmiştir. Üstad kişiliği ve fikirleri ile geniş bir kitleye seslenebilmiştir. Necip Fazıl'ın bazı dönemler bu geniş kitle içerisinde kendini yalnız hissettiği de olmuştur. Üstadın çok gençte yaşta kavuştuğu ün, bütün ilgileri üstünde toplayan renkli kişiliği ne yazık ki ona tam bir dost ve tam bir yakın kazandıramamıştır. İnan, Üstadı sever görünen ve onun gittiği yolu takip etme iddiasında olup çoğu zaman Üstadı da anlamaktan uzak olan kişileri kınayarak eleştirmiştir. Bir gün Üstadın kendisine “Ya sen benim devrimin insanı olmalıydın ya da ben seninle yaştaş olmalıydım.” dediğini nakleden İnan, Necip Fazıl'ın

³³ Baz, “Mehmet Akif İnan'ın (1940-2009 Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf”, 97.

hakiki bir dostu ve çizdiği yolun da tam manasıyla sıkı bir takipçisi olmayı başarabilmiştir.³⁴

Mehmet Akif İnan'ın çoğu alanda olduğu gibi şiir noktasındaki yeteneğini tasdik eden Üstad ile bir anısını paylaşırken kendine ait olan bir şiirini teybe okuduğunu ve Üstad Necip Fazıl'a dinlettiğini, Üstad'ın da merak ve hayretle dinledikten sonra “Senin bazı şiirlerini görmüştüm. Bu, öyle değil. Müşahhastan kalkarak, şiiri mücerrede çekiyor, kelimelere ustaca pe- rendeler atırıyorsun. Buna devam etmeni istiyorum” dediğini nakleder. Ayrıca Üstad'ın şiirini dinledikten sonra “Bulutlarda gömülü sedeften yüzün / Dünyanı kuşatmış destansı hüzn...” mısralarını ezberlediğini anlatır.³⁵

Kendisini tanıyanların aktarımına göre İnan, Necip Fazıl gibi bir ustanın karşısında şiirlerini çekinmeden okuyan nadir kişilerden birisidir. Necip Fazıl İnan'ın şiirlerini keyifle dinlemişse de İnan, bir söyleşinde aynı dünya anlayışını taşımalarına rağmen Üstad'ın şiirlerinden çok fazla etkilenmediğini ifade edebilmiştir.³⁶

2.1.6. Üniversite ve Ankara yılları (1961-1972)

Üniversite hayatına Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde başlayan İnan, 1959'da üniversite ikinci sınıftayken başladığı eğitime ara verir. O dönemdeki hocalarını eğitim-öğretim yönünden eksik bulup kendisine edebiyat alanında bir katkılarının olamayacağı yönündeki düşüncesi sebebiyle okulu bırakır. Fakat İnan, bir üstad olarak gördüğü Nuri Pakdil'in ısrarı ile 1962 yılında tekrar üniversite eğitimini tamamlamak üzere Fakülteye geri dönmüştür.³⁷

İnan'ın üniversite ile başlayan Ankara yılları, onun yaşamında yeni bir dönemin de kapısını açmıştır. Ankara'da geçirdiği yıllar, birçok alanda vatanına ve milletine yaptığı hizmetler ile geçmiştir. İnan'ın kişilik olarak çalışkan ve idealist bir yapıda olması onu her gün bir aktivite içerisinde olmaya sevk etmiştir. İnan, bir taraftan aktif şekilde hayatın içinde yer alırken diğer taraftan da çeşitli dergi ve gazetelerde

³⁴ Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 112-121.

³⁵ İnan, *Söyleşiler*, 62.

³⁶ Tenik, “Mehmet Akif İnan'ın Sûfi Kişiliği”, 1080.

³⁷ Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 38.

okuyucularını özellikle de genç okuyucularını bilinçlendirmek amacıyla yazılar yazmıştır.³⁸

İnan yine bu dönemde Maraş'ta kurduğu arkadaş çevresi ile iletişimi koparmamış, irtibatını sürdürmüştür. Bu yıllarda arkadaşlıkları daha dostane ve samimiyet dolu bir hava içerisinde geçmiştir. İnan, Rasim Özdenören ve Erdem Bayazıt ile İstanbul'da da bir araya gelerek uzun uzun sohbetlerde bulunmuşlardır. İnan, koyu sohbet ortamında arkadaşlarına Ahmet Haşim'den şiirler okumayı da ihmal etmemiştir.³⁹

İnan'ın, Ankara'daki ilk on dokuz yıllık hayatı, benlik arayışı ve yeniden tanımlamak mücadelesi içerisinde geçmiştir. O, içinden gelen şiddetli bir arayışın sesine kulak vererek kendini bir arayış içerisinde konumlandırmıştır. Üniversite eğitiminden sonra Ankara'nın farklı okullarında edebiyat öğretmenliği yapan İnan'ın Ankara hayatı vefatına kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir.⁴⁰

2.1.7. Sezai Karakoç ile tanışması

Mehmet Akif İnan ve Sezai Karakoç tanışıklığı, İnan'ın 1961'de üniversitede iken Hilâl Yayınları'nın yöneticiliğini yaptığı bir dönemde Karakoç'un dergiye gelmesiyle olmuştur. İnan, Maraş'ta lise son sınıf öğrenci olmasına rağmen her türlü yayını takip ettiğini, o günlerde de Sezai Karakoç'un Körfez adlı şiir kitabının yayınlandığını ve hemen Şeref Turhan'dan Karakoç'un bu eserini alıp okuduğunu fakat hiç sevmemediğinden bahseder. Fakat arkadaşları Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu ve Alaeddin Özdenören'in bu kitaba ve o tür şiirlere bayıldıklarını, bu yüzden de bu konuda onlarla pek anlaşılamadığını söyler. İnan, dergiyi ziyaretinde gayet seviyeli, derin bir fikir ve sanat adamı gördüm dediği Karakoç'un Körfez'de yazdığı şiirlerini beğenmediğini kendisine de söyler. Karakoç'un kendisini titizlikle dinleyip bazı konularda hak da verdiğini aktaran İnan, devamla Karakoç'a yazılarını beğendiğini fakat ya şiir yazmayı bırakmasını ya da vezinli, kafiyeli, dengeli ve tutarlı şiirler yazmasını nasihat ettiğini zikreder. Bu karşılaşmalarından sonra Karakoç'u daha çok seven İnan, Karakoç'un yazdıklarını da daha dikkatle okumaya başlar. Okudukça da Karakoç'a karşı mahcubiyetinin arttığını ve hayıflandığını sonrasında Körfezdeki

³⁸ Tenik, "Mehmet Akif İnan'ın Sûfi Kişiliği", 1079, 1080.

³⁹ Baz, "Mehmet Akif İnan'ın (1940-2009 Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf", 96.

⁴⁰ Tenik, "Mehmet Akif İnan'ın Sûfi Kişiliği", 1081.

şiiirlerinin tümünü ezberlediğini ifade eder. Karakoç ona göre sanat ve fikir alanında bir dehadır.⁴¹

Akif İnan bu hatırasını zaman zaman dile getirmiş ve bunu da anlatırken Karakoç'un şiir anlayışına dair oluşan ilk izlenimleri için geçmiş günlerine bakarak bir mahcubiyet duygusu ile gülümsemiştir.⁴²

2.2. Dergiciliği ve Yayıncılığı

Mehmet Akif İnan'ın çocukluk yılları sürekli okuyan araştıran bir aile içerisinde geçmiştir. Nimet olarak adlandırabileceğimiz bu ortam, onun için ileriye dönük önemli bir temel oluşturmuştur. Bu okumalar neticesinde kendisinde bir yazma isteği uyanmış ve ilk ürünlerini vermeye başlamıştır. İnan, kendini tarif ederken okumayı seven bir aileden geldiğini, muhafazakâr bir çevrede yetişmesinin kişiliğini de etkilediğini ifade eder. İnan, okuma tutkusu olan sınıf arkadaşlarından da bahisle birbirlerini etkilediklerini söylüyor. Vakit olarak en sıkışık zamanlarında bile altı yedi saatini okumaya verdiğini ifade eden İnan, Doğu ve batı klasiklerinden Türkçeye çevrilen eserleri hızlıca bitirdiğini anlatır. İnan'ın tatil günlerinde ise okuma tutkusu on saati geçmektedir. Okumaya devam ederken aynı zamanda yazma hevesi de ortaya çıkar. Öncelikle Urfa'nın mahalli gazetelerinde özellikle de 1958 yılında Demokrat Urfa Gazetesinde yazıları çıkar İnan'ın.⁴³

Duygu ve düşüncelerinden oluşan ilk ürünlerini sergilediği Deneme ve Şiirlerinin ilk örneklerini bu gazetede vermiştir. Özellikle aynı zamanda hemşerisi olan Urfalı Nâbi'den ve Urfalı halk şairlerinden etkilenmiş; divan şiirine ve halk şiirine yönelmiştir. İnan'ın zaman zaman içinde bulunduğu sohbet ortamları da bu şiirlerin ve yazıların ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.⁴⁴

M. Akif İnan lise hayatında Derya (1959) adında bir gazete çıkarmıştır. 1960-1964 yılları arasında Ankara'da yayımlanmakta olan Hilâl Dergisi'nin ve yanı sıra Hilâl Yayınları'nın müdürlüğünü yürütmüştür. Derya'yı Maraş Lisesinden arkadaşları olan Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt ve Alaeddin Özdenören gibi isimler ile

⁴¹ İnan, *Söyleşiler*, 61, 62.

⁴² Haksal, *Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan*, 45.

⁴³ İnan, *Söyleşiler*, 142.

⁴⁴ Zekai Karakaya, Mehmet Âkif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri, 12.

birlikte hazırlamışlardır. İnan'ın asıl edebî kimliğini bulduğu dönem Nuri Pakdil öncülüğünde Ankara'da yayımlanmaya başlayan Edebiyat Dergisi (1969) olmuştur. Hemen ardından onu takip eden yine Ankara'da yayın hayatına giren Maveria Dergisi'nin (Aralık 1975) kurucularından olmuştur. Edebiyat ve fikir ağırlıklı bu iki dergiye bazen şiir ve yazılarıyla da katkıda bulunmuştur. Millî Gazete, Yeni Devir, Yeni İstiklâl ve Yeni Mesaj gibi gazetelerde de fikir yazılarını kaleme almıştır. İnan, bu yazdığı yazılarda Akif Reha, Mehmet Reha, Müslimoğlu ve Mithat Mirzaali gibi takma adlarını kullanmıştır.⁴⁵

İnan, lise yıllarında şiir ve yazılarının Türk Yurdu, Türk Düşüncesi, Toprak, Yeni İstiklal gibi tanınmış dergilerde yayımlandığını, bunun yanı sıra arkadaşlarıyla yerel gazetelerde de yazılar yazdıklarını, kültürel faaliyet adına ne varsa hepsiyle meşgul olduklarını belirtir.⁴⁶

İnan, bu dönemlerde de yazarlık ve şairlik vasfının yanı sıra okumayı ve güncel olayları da takip etmeyi ihmal etmemiştir. Ülke gündemine, sanatına, edebiyatına dair çıkan gazete, dergi gibi her türlü yayının yakından takipçisi olmuştur. 1958 yılından sonra İnan'ın yazı ve şiirlerinin yayımlandığı diğer gazete ve dergileri şöyle sıralayabiliriz: Urfa Demokrat, Derya, Hizmet, Türk Ruhü, Orkun, Oku, Türk Yurdu, Defne, Yaprak, Çağdaş Filiz, Yeni İstiklal, Fedai, Hilâl, Edebiyat, Maveria, Yeni Devir, Millî Gazete, Yeni Mesaj, İslâm, Zaman, Yeni Gün, Yörünge, Şanlıurfa, Simya, Panel, Öğüt, Muştı, İlahiyat Ekseni, Şanlıurfa Memleket, Yeni Türkiye.⁴⁷

2.2.1. Derya gazetesi

Mehmet Akif İnan, Urfa Lisesinde okuduğu yıllarda Abdülkadir Billurcu, Zübeyir Yetik, Nihat Armağan gibi bir grup arkadaşı ile 1958 yılında Derya adlı bir gazete çıkarırlar. Bu isimlerin yanında dönem arkadaşlarından Mehmet Emin Balyan, Sabri Arslan, İbrahim Kızılgöl gibi simalar dikkat çekmiştir. Okul dışından Nabi Kılıçoğlu, Cemal Kayar, Ahmet Rüzgar gibi edebiyat sevdalısı arkadaşları da İnan ve ekibine destek olmuşlardır. Derya'da yazı ve şiirleri yayımlananların birçoğu gelecek yıllarda gazeteci, yayıncı ve düşünce adamı olarak basın hayatında yerini almıştır.⁴⁸

⁴⁵ İnan, *Söyleşiler*, 12, 13.

⁴⁶ İnan, *Söyleşiler*, 148.

⁴⁷ Karakaya, *Mehmet Akif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 14.

⁴⁸ Boz, "Çorak Toprakta Akan Irmak: Mehmet Akif İnan", 22.

Derya, İnan'ın ve arkadaş grubunun edebiyat sahasından kendilerini gösterebildikleri önemli bir mecra olmuştur. Yayıncılık hayatının ilk adımını Derya ile atmış olan bu arkadaş grubu edebiyata, hayata, sanata, siyasete dair her türlü yazı ve düşüncenin yanında şiirlerini de yine Derya sayesinde okuyucularını buluşturabilmiştir.

2.2.2. Hilâl dergisi

Hilâl Dergisi, 1958 yılında yayın hayatına başlar. Ana sayfasında “Dinî İlmî Siyasî Aylık Mecmua” alt başlığıyla kendini tanımlayan Dergi, 1993 yılına kadar birtakım kesintileri de içermekle beraber toplam 367 sayı çıkarmıştır. Hilâl, aylık olarak yayımlanan bir dergi olup kuruluştaki kadrosunda; Necip Fazıl Kısakürek, Osman Yüksel Serdengeçti, Hasan Basri Çantay, Kemal Kuşçu, Muhammed Hamidullah, Osman Turan, Ali Fuat Başgil, Hasan Fehmi Başoğlu, Semahaddin Cem, Ali Nihat Tarlan, Halide Nusret Zorlutuna, Abdülkadir Karahan ve daha nice isim yazar kadrosunda yer almıştır. Bu isimlerin yazıları genel olarak Hilâl kimliğini simgeler nitelikte olmuştur. Salih Özcan yönetimindeki Hilâl, düzenli bir içeriğe sahip olmaktan çok, seyahatname ve düşünceler şeklinde karşımıza çıkmış ve kadrodan ziyade kişi bazlı bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür.⁴⁹

1961 yılı itibarıyla yazılarını ve şiirlerini Hilal dergisinde yayımlamaya başlayan Mehmet Akif İnan, 1962 yılı ocak ayında derginin müessese müdürlüğüne getirilmiştir. Üniversiteye başladığı sene Ankara’da bulunan hemşerisi ve aynı zamanda da Hilâl dergisini çıkarmak için hazırlık sürecinde olan Salih Özcan’ı sık sık ziyaret etmiştir. Mehmet Akif İnan da gelişen olay neticesinde kendini bu oluşumun içinde buluvermiştir. İnan, 1961’de üniversiteye başladığında Salih Özcan’ın çıkarmak üzere olduğu Hilal Dergisi’nde bulmuştur kendini. Beş yıl boyunca bu dergide kitap yayını yaptıkları gibi İnan, hem dergiyi yönetmiş hem de diğer edebiyat dergilerinde şiir ve yazılar yazmaya devam etmiştir. Bununla birlikte sanat üzerine konuşmaları, konferansları devam eden İnan, 1969’da da bir kültür kuruluşu olan Türk Ocağı Müdürlüğüne getirilmiştir.⁵⁰

Mehmet Akif İnan, Hilal dergisinde kimi zaman kendi adıyla kimi zaman ad ve soy adının baş harfleri olan M.A.İ. adıyla kimi zaman da Muslumoğlu, Mehmet Hulusi, Mithat

⁴⁹ Bulut Gürpınar, “Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (30 Aralık 2017), 442, 443.

⁵⁰ İnan, *Söyleşiler*, 148.

Mirzali, Mithat Mirzaliolu isimleriyle yazılarını aktarmıştır. Yalnız bu isimlerle de sınırlı kalmayan İnan, bunlarla beraber M. Akif İnan, Rahavi, Akif Reha, Akif Rehavi, Mehmet Reha ve Rehalı gibi adlarla da okur karşısına çıkmıştır.⁵¹

İnan'ın Hilal dergisini yönettiği dönemde derginin denizciler caddesindeki yönetim evi İnan ve arkadaşları için adeta bir buluşma ve sohbet meclisi halini almıştır. Osman Yüksel Serdengeçti, Ali Himmet Berki, Hacı Bayram Sezgit ve Zübeyir Yetik gibi isimler bir toplanma merkezi olarak bu derginin müdavimleri haline gelmiştir. Hilâl dergisini ziyarete gelen bir başka isim de Sezai Karakoç'tur. İnan, bu dergi sayesinde Karakoç ile tanışma ve sanat anlayışları üzerinde uzun uzadıya sohbet etme imkânı bulmuştur.⁵²

2.2.3. Edebiyat dergisi

Edebiyat dergisi, 1969'da Maraş Lisesi Edebiyat Ekibinin Ankara'da tekrardan bir araya gelmesiyle yayın hayatına girmiştir. Nuri Pakdil, M. Akif İnan, Rasim Özdenören ve Erdem Bayazıt gibi simalar derginin kurucu kadrosunu oluşturan isimler olmuştur.⁵³ İnan, derginin varoluş ve sergilediği dava gayesini anlatırken, 1969'da Edebiyat Dergisi'ni çıkarırlarken yerli düşünce diye bir slogan ile başladıklarını bunu da Nuri Pakdil'in ortaya koyduğunu belirtir. Yerli düşünceden amaçlarının da kendi uygarlıkları olduğunu, eski edebiyatı da yerli düşüncenin temsilcisi saydıklarını zikreder.

İnan ve arkadaşları Tanzimat'ı ve sonrasındaki gelişmeleri, kendilerince tanımladıkları yerli düşünceyi ortadan kaldırmaya yönelik bir yabancılaşma hareketi olarak görürler. Bu yabancılaşma konusunda da ciddi denemeler yayınladıklarını söylüyor İnan. Hatta kendisinin de iki seri halinde yazı kaleme aldığını bunlardan birisinin, divan edebiyatını ve bu edebiyat türünün kendi uygarlıklarıyla bağlantısını, sanat inceliklerini anlatan yazılar olduğunu dile getirir. Diğer ise Tanzimat hareketini tahlil ederek sonrasında yaşanan kültürel, siyasi ve sosyal olayları ortaya koyan bir çalışma olduğunu bu yazıların da fikir ve edebiyat dünyamızda büyük ilgi topladığını ifade eder.⁵⁴

Nuri Pakdil'in ortaya koyduğu yerli düşünce sloganı ile birlikte hareket eden İnan ve arkadaşları, yeni bir edebiyat anlayışı geliştirmek istemişlerdir. İnan'ın da söylemleriyle,

⁵¹ Boz, "Çorak Toprakta Akan Irmak: Mehmet Akif İnan", 28.

⁵² Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 39, 40.

⁵³ Boz, "Çorak Toprakta Akan Irmak: Mehmet Akif İnan", 31.

⁵⁴ İnan, *Söyleşiler*, 60.

yerli düşünce ile sergilenmek istenen fikir, kendi medeniyetimize dayalı bir edebiyat anlayışı ortaya koymak olmuştur. Bu bağlamda yerli düşüncenin temsilcilerinden biri de eski edebiyatımız olarak görülmüştür. Tanzimat ve sonrası da yerli düşüncenin zararına gelişen bir yabancılaşma hareketi olarak yorumlanmıştır.⁵⁵

Mucidi Nuri Pakdil olan ve derginin diğer çalışanlarınca da benimsenmiş olan yerli düşünce sloganı, İnan için, muhafazakâr ve milliyetçi anlamında bir kavram kullanmak istediğinde arkasına sığınabileceği bir anahtar olmuştur. Bu tarz sloganlar, Akif ve arkadaşlarının kendilerini ifşa etmek istemediklerinde, dini söylemlerin yanında dönemin siyasi şartları gereği söylenmesi sakıncalı görülebilecek tarihsel, siyasal vb. kavramları kullanmada da kolaylık sağlamıştır.⁵⁶

İnan, çıkardıkları Edebiyat dergisinin sanatçı kişiliğinde ve edebiyat dünyasında sıçrama yapmasına vesile olduğunu dile getirir.⁵⁷

İnan'ın bu söyleminden anlaşılacağı üzere dergi, onun gerek sanatında gerekse fikir dünyasında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. İnan'ın Urfa yıllarından gelen ve Divan Edebiyatına olan düşkünlüğünün de etkisiyle kalıp haline gelen adeta sabitlenmiş şiir ve edebiyat anlayışı önemli ölçüde değişim ve gelişim göstermiştir. Ancak yine de o, eskiyi tamamen terk etmek yerine eskinin yanına yeniye de ekleyerek uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir.

Eserleri ve yazarları ile birlikte adeta bir okul halini almış olan Edebiyat dergisi, yayın hayatı boyunca hiçbir siyasî görüşün sığınağı ve arka planı haline gelmemiştir. Dergi, aynı zamanda İslâmî edebiyat okulunun da kaynağı olarak görevini yerine getirmiş bir yayın olmuştur. Derginin hem kurucu hem maddî ve manevî destekçisi olma rolünü üstlenen Mehmet Akif Bey'in bu görevlerinin yanında yazılarıyla Edebiyat ve Medeniyetin temsilcisi olma görevini de taşıması öne çıkmaktadır. İnan, edebiyat hayatı içerisinde gelenek, divan şiiri, medeniyet, edebiyat, Doğu-Batı konuları üzerine kaleme aldığı yazılarla ve gelenek ile modernite arasındaki bir çizgide yazdığı şiirlerle bilinir olmuştur. 1976'da Yedi Güzel Adam, çeşitli gerekçelerle Edebiyat dergisinden ayrılır ve Maveria dergisini kurarlar.⁵⁸

⁵⁵ Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 63.

⁵⁶ Haksal, *Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan*, 57, 58.

⁵⁷ İnan, *Söyleşiler*, 148.

⁵⁸ Karakaya, *Mehmet Akif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 28.

2.2.4. Maveria dergisi

Maveria dergisi, Aralık 1976 ile Haziran 1984 yılları arasında ilk doksan bir sayısı Ankara’da, daha sonra İstanbul’da yayımlanmıştır. Derginin kurucuları arasında Rasim Özdenören, Mehmet Akif İnan, Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt, Alaeddin Özdenören ve Ersin Gürdoğan gibi isimler yer almış ve dergiye can vermişlerdir. Derginin, yayın süresi boyunca bazı özel sayılarının birleştirilip 96. sayının iki aylık olarak (Kasım-Aralık 1984) yayımlanması dışında çoğunlukla düzenli bir yayın hayatı olmuştur.

Dergide hikâye, deneme, günlük şiir, eleştiri türündeki yazılarla birlikte farklı isimlerle yapılmış söyleşilere, edebiyat, politika, kültür ve sanat alanlarında çeşitli açık oturumlara da yer verilmiştir. Bu açık oturumlarda edebiyat alanındaki yerellik ve evrensellik, çağdaşlık kavramı, millî sinema, siyaset ve sanat, hat sanatı, hikâye sanatı ve mimari gibi konular tartışma konusu olmuştur.⁵⁹

Tüm ürünlerini İslâmî şuur bilinciyle kaleme almış olan Maveria kadrosu kendilerini Müslüman yazar, Müslüman şair olarak tanımlamıştır. Yalnızca sanat kaygısıyla değil, Allah rızasını gözetten bir ruhla edebiyata yönelen Maveria ekibi, kaliteli edebî ürünler ortaya koyarken, sergiledikleri İslâmî duruşlarından da taviz vermemişlerdir. Dergide ahlak, iman ve inanç esasları, ibadetler gibi konular yanında birçok dini ve tasavvufi unsura da sıklıkla yer verilmiştir. Araştırmalar sonucunda temel İslâmî kavramların ve İslâm nezdinde öne çıkan Kur’an ve namaz gibi temel unsurların dergide konu olarak sıkça işlendiği görülmüştür.⁶⁰ Rasim Özdenören derginin ilk sayısında diğer kurucu yazarlar adına kamuoyuna açıklamada bulunmak üzere bir yazı kaleme alır ve yazısında derginin anlamını, amacını ve misyonunu açıklar. Maveria ve Maveriaî kelimelerinin öte, bir şeyin ötesi, fizik ötesi gibi anlamlara geldiğini bu anlamda bütün insanlığın bilgi birikiminin kaynağının Allah olduğu vurgusunu yapar. Buradan hareketle Özdenören, Maveria için, bir yaşam tarzı olarak medeniyetimizi yeniden canlandırma ve ihya etme görüşünde olan edebiyatçıların bir toplanma yeri olduğunu söyler.⁶¹

Maveria yalnızca bir edebiyat dergisi olarak kalmamış, Türkiye hatta bütün dünya üzerinde yaşanan siyasi gelişmeleri de yakından takip etmiştir. Özellikle İslâm

⁵⁹ Alim Kahraman, “Maveria”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

⁶⁰ Şerife Nihal Zeybek, *Dînî Edebiyat Açısından Maveria Dergisi (1-80. Sayılar) İncelenmesi* (Ankara: Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 180.

⁶¹ Rasim Özdenören, “Maveria”, *Maveria Aylık Edebiyat Dergisi* 1 (Aralık 1976), 46.

coğrafyasında yaşanan gelişmeler ve Müslümanların mücadeleleri derginin en önemli maddelerini oluşturmuştur. Nitekim Maverâ dergisinin Ocak 1982 tarihi 62. sayısı Afganistan Özel Sayısı olarak yayınlanmıştır. Yedi Güzel Adam, 1979’da yaşanan Afganistan savaşına kayıtsız kalmamış Maverâ dergisinin savaşa yaklaşımı ele alınmıştır. Derginin ilgilendiği uluslararası konu sadece Afganistan ile sınırlı değildir. “Nerde Bir Müslüman Savaşıyor O Ülke Bizimdir” şiarıyla Filistin, Sudan, Cezayir, Tunus, Kıbrıs, Balkanlar, Uzak Doğu, Kafkaslar ve Körfez ülkelerinin sorunları dergide kendine yer bulmuştur.⁶²

Maverâ, okuyucuyla buluştuğunda büyük bir ilgi ve alaka ile karşılanmıştır. Sadece Ankara’daki Zafer Pasajı’nda bulunan kitapçılarda 400 adet satılmış, ilk sayılarından itibaren Maverâ’nın yönetim merkezine takdir ve beğeni içeren pek çok mektup ulaşmıştır. Bu övgülerden biri de Üstad Necip Fazıl Kısakürek’e aittir. Üstad, derginin sadeliği ve ciddiyeti itibarıyla gayet düzgün bir görünüm arz ettiğini ifade etmiştir. Bu övgü dolu sözler Maverâ kadrosunun adeta gönüllerini okşamıştır. Turgut Özal da Maverâ’yı takdir eden isimler arasındadır. Bir sohbet toplantısında Özal, Amerika’da gördüklerini Maverâ ekibi ile paylaşmış, dergi yönetimine kaliteli bir tanıtım ve iletişim birimi oluşturmaları gerektiğini ve kitap yayınlarını da zenginleştirmelerini önermiştir.⁶³

Tüm bu destek mahiyetindeki övgü ve tavsiyeler Maverâ ekibinde sevinç uyandırmış, Türk kültür ve edebiyatına fayda sağlayacak nitelikte orijinal, kaliteli ve kapsamlı bir dergi ortaya koyma konusundaki şevklerini artırmıştır. Tüm bu ihlaslı niyet ve gayretler dergi ile birlikte topluma yansımış ve toplumda olumlu gelişmelere imkân sağlamıştır.

Edebiyat Dergisi’nden sonra İnan’ın arkadaşlarıyla beraber yayını omuzladığı, kapanıncaya kadar da sürekli yazmış olduğu, kendi verimliliği adına ikinci önemli dergi olan Maverâ’nın hakkında önemli bilgiler verir. İnan, 1969’da Nuri Pakdil başkanlığında Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu, Rasim Özdenören, Aleaddin Özdenören olmak üzere aynı dünya görüşüne sahip arkadaşlar olarak yeni bir akım başlattıklarını belirtir. İlk kez oluşan bu gurup birlikteliği ile edebiyatta yeni bir akım başlattıklarını ve seviyesi yüksek bir sanat oluşturdıklarını ifade eder. Bazılarının Kabaklı gibi “Yeni İslâmcı Hareket”

⁶² Ahmet İşler, “Yedi Güzel Adam’ın Maverâ’sında Sovyetlerin Afganistan’ı İşgali ve Afgan Cihadı”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı (13 Temmuz 2022), 123, 127.

⁶³ Büşra Sürgit, “Maverâ Dergisinin Kuruluş Süreci”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 38/2 (20 Ocak 2015), 152, 153.

bazılarının da 1960 sonrası “İslâmcı Kanat” diye isimler yakıştırdığını dile getirir. İnan’a göre sayfa sayıları az ama Türk Edebiyatı açısından etkisi çok ve kalıcı bir sanatın temelini oluşturduklarını söyler. 1976 yılında kurulan bu mütevazı derginin büyük hedeflere ulaştığını ve pek çok sanatçının yetişmesinde bir okul görevi üstlendiğini dile getirir.⁶⁴

Toplam 163 sayı (14 cilt) yayımlanan, Edebiyat ve medeniyet arasında sürekli bir köprü vazifesi icra etmeye çalışan Maveria, gidişatındaki bir takım belirsizlik ve yönetim alanındaki istikrarsızlık nedeniyle 1990’da kapanmıştır. Edebiyat sahasının en uzun ömürlü dergilerinden olması hasebiyle de Maveria, Türk Edebiyatı tarihindeki yerini ve önemini tüm bu özellikler doğrultusunda belirlemiştir.⁶⁵

2.3. Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Rolü

M. Akif İnan’ın (1969-1972) yılları arasında Ankara’da Türk Taşıt İşverenleri Sendikası’nda uzman olarak çalışmaya başlamasıyla birlikte sendikacılığa olan ilgisi kendini göstermiştir. Sendikacılık alanı İnan’ın hayatında önemli yer tutmuştur. M. Akif İnan, bu tarz kuruluşlara epeyce vakit ayırmış ve büyük emek vermiştir. Nitekim kendisi, 1992’de kurulmuş olan Eğitim-Bir Sendikası’nın ve 1995’te kurulmuş olan Memur-Sen Konfederasyonu’nun genel başkanlığını yürütmüştür. İnan’ın sendikacılık anlayışının arka planında ahilik anlayışının yattığını görmek mümkündür.⁶⁶

20.yüzyılın öncü şairi İnan, kendi gibi dava arkadaşları Sezai Karakoç, Necip Fazıl Kısakürek, Nuri Pakdil gibi şair ve düşünürlerle birlikte topluma meşale tutmuşlardır. İnan, her daim istikrarlı ve adanmışlık ruhu ile birlikte yürümüş, milletine de haklarını aramak ve savunmak istediklerinde bunun sendika üzerinden olabileceğinin yolunu göstermiştir. O, çalışkan ruhu ile daima tembellikten kaçınarak hep milleti adına hayırlı işlerde yer almıştır. Kuran’ın İnşirah sûresi 7. Ayetinde geçen “Öyleyse bir işi bitirince

⁶⁴ İşler, “Yedi Güzel Adam’ın Maveria’sında Sovyetlerin Afganistan’ı İşgali ve Afgan Cihadı”, 134.

⁶⁵ Duran Boz, *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan* (Ankara: Öncü Basımevi, 2013), 25, 26. Duran Boz, “Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan”, *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2017), 36, 37.

⁶⁶ Yusuf Turan Günaydın - İsmail Dervişoğlu, “Şair, Mütefekkir, Sendikacı Mehmet Akif İnan”, *Cumhuriyetten Sonra Türk Şiiri*, ed. Hıdır Yıldırım (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016), 10, 11.; Erinç, *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan*, 32.

diğerine koyul” düsturuyla milleti için hak davada hak arayan ve hakkın tarafını tutan bir isim olmuştur.⁶⁷

İnan, iyi niyetle ortaya atılan her türlü düşünceye ve iyi niyetli düşünörlere saygı duymuş, olumlu olumsuz bütün fikirleri olgunlukla karşılamıştır. Olumlu eleştiri getirenlerin yanı sıra, ret cephesi diye adlandırılan ve olumsuz eleştiri getirenlerin fikirlerinin de Eğitim-Bir-Sen’in yönetici ve kadrolarının eğitime katkı sağladığını ifade etmiştir.⁶⁸

Salim Uslu da sendikacılık-siyaset denkleminde İnan’ın sendikacılığının siyasete karşı oldukça mesafeli olduğunu ve sendikal bağımsızlıktan yana tavır sergileyip bu inanç doğrultusunda hareket ettiğini ifade eder. Yine Uslu’ya göre İnan’ın hoşgörü, adalet, doğruluk, hakkaniyet ve mertlikten yana güzel bir dünya tasavvuru vardır. Uslu, İnan’ın, sivil toplum örgütlerinin ulusal sorunlarla da ilgilenmesi gerektiği fikrini savunduğunu ve yine İnan’ın bu konuda sivil toplum örgütlerini daha önemli ve kalıcı gördüğünü söyler.⁶⁹ Bir devinim ve fikir adamı olan İnan, sivil toplum kuruluşlarının önemi ve gerekliliği konusunda eyleme geçmekten geri durmamıştır. Hayatının son dönemini güçlü bir toplum adına gerçekleştirmiş olduğu hamlelerle geçirmiştir. O, toplumdaki köklü değişim ve gelişimin sendika yolu ile olacağını belirtmiştir.⁷⁰

İnan’dan Akif hocamız diye bahseden Tanrıverdi, ömrünü fikir ve sanata adayan İnan’ın mücadelesini tüm toplumun sorunlarıyla meşgul olmak için sendikal faaliyetlerle zirveye çıkardığını anlatır. Ona göre İnan, tüm toplumun dertlerine göğüs gelecek bir mücadele ruhuna sahiptir ve vazifesini hayatını ortaya koyarak fazlasıyla yerine getirmiştir.⁷¹

Şair, mütefekkir ve bir eğitimci olan Akif İnan, edebi kimliğinin yanında toplumun sorunlarına kulak vermiş bir teşkilat adamıdır. O, milletin batıya karşı aydınlanması ve gelişimi için kültür ve eğitim alanında önemli girişimlerde bulunmuştur. İnan’ın tüm teşkilatçılık hamlelerinin hedefinde, esasında topluma ait olan değerleri yeniden topluma kazandırmak ve miras olarak kuşandığı bu değerleri yine miras olarak milletine bırakmak olduğu görölmektedir.

⁶⁷ Sümeyye Süleyman - Cemile Ukba Dilber, “Latif Şair Mehmet Akif İnan”, *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 243.

⁶⁸ Sezen, *Tanıklığımla Eğitim-Bir ve Mehmet Akif İnan (1992-2000)*, 37.

⁶⁹ Faruk Uysal vd., “Oturum: Sendikacı Akif İnan”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39 277 (Ocak 2020), 486.

⁷⁰ Gökhan Serter, “Ahilik ve Akif İnan Sendikacılığı”, *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 234-235.

⁷¹ Uysal vd., “Oturum: Sendikacı Akif İnan”, 487.

2.3.1. Türk Ocağı yılları (1964-1968)

Üniversite öğrencisi olduğu yıllarda o dönem ocağın genel sekreteri olan Hasan Aksay'ın vesilesi ile Türk Ocaklarındaki vazifesine başlamıştır.⁷² 1964-1968 yılları arasında Türk Ocaklarında başlangıçta kütüphane müdürlüğü yapan İnan, akabinde Türk Ocakları merkez müdürlüğü görevini üstlenmiştir. O yıllarda İnan, üstlendiği görevler itibarıyla cemiyetçi ve teşkilatçı yönlerini geliştirmiştir. Türk tarihi, Türk Edebiyatı ve Türk siyasetinin önde gelen isimleri ile tanışma fırsatı olmuştur.⁷³

İnan'ın tanışma ve sohbet etme fırsatı bulduğu isimler arasında Osman Turan, Zeki Velidi Toğan, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Emin Bilgiç, Mümtaz Turhan, Tahir Çağatay, Mehmet Kaplan, Fethi Erden, Fevziye Abdullah Tansel, Hamit Zübeyir Koşay, Mahmut Nedim Gündüzalp, Kazım Nami Duru, Mehmet Emin Buğra, İsa Yusuf Alptekin gibi sanatçılar olmuştur.⁷⁴

Bu tanışıklar, İnan'ın siyaset, sanat ve bürokrasi çevrelerinde tanınan ve kendisine saygı gösterilen bir isim haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Bu durumun İnan'da oluşturduğu bir diğer kazanım da İnan'ın sonraki kuruluş ve teşkilatçılık sürecinde kendisine referans etmiş olmasıdır.⁷⁵

Türk Ocağı, bazı akşamlar Zübeyir Yetik, Nihat Armağan ve Fethi Gemuhluoğlu'nun da aralarında bulunduğu arkadaş grubu için siyaset, sanat, edebiyat ve tasavvuf gibi her alanda sohbet edebilecekleri bir ortam olmuştur. 1967'de Rasim Özdenören'in de İstanbul'dan Ankara'ya gelmesiyle Nuri Pakdil ve İnan için Türk Ocağı binası her bakımdan buluşma yeri haline gelmiştir. Öyle ki bir süre için Türk Ocağının üst katındaki aynı lojmanı Akif İnan'la Nuri Pakdil'in paylaştığı olmuştur. Maraş Lisesi edebiyat ekibi bu vesile ile Ankara'da tekrardan bir araya gelmiştir.⁷⁶

Türk Ocakları, İnan'ın teşkilatçılık yönünü ortaya koyması ve siyasetten edebiyata İnan'ı dev isimlerle kaynaşmasını sağlayan bir yer olması hasebiyle oldukça önem arz etmiştir. Büyük Doğu Düşüncesi ile hareket eden isimlerin Ankara'ya geldiklerinde ilk durak

⁷² Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 52-53.

⁷³ Hıdır Yıldırım, "Mehmet Akif İnan'ın Sendikacılık Anlayışı", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39 277 (Ocak 2020), 495.

⁷⁴ Karakaya, *Mehmet Akif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 25.

⁷⁵ Hıdır Yıldırım, "Kuvveden Fiile; Sendikacı Mehmet Akif İnan", *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 232.

⁷⁶ Erinç, *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan*, 17-18.

yerleri Türk Ocağı yani İnan'ın yanı olmuştur. Öncülüğünü İnan'ın yaptığı Üstad Necip Fazıl'ın programları da burada düzenlenmiştir.⁷⁷

2.3.2. Türk Taşıt İşverenleri Sendikası (1969-1972)

Mehmet Akif İnan'ın (1969-1972) yılları arasında sendikacılık serüveni Ankara'da Türk Taşıt İşverenleri Sendikası'nda uzman olarak göreve gelmesi ile başlamıştır.⁷⁸ İnan, ileride kurucusu olduğu Eğitim-Bir-Sendikasının gerek düşünce gerekse deneyim açısından sendikacılığının temellerini burada oluşturmuştur. İnan, bu görevinden Aralık 1972 tarihinde ayrılmıştır. Sendika ve yayın çalışmalarının yanı sıra üniversiteye de devam eden İnan, 1971 yılında Cumhuriyet'ten Sonra Türk Şiiri adlı tezini de tamamlamıştır.⁷⁹

2.3.3. Eğitimciler Birliği Sendikası (1992)

Mehmet Akif İnan başkanlığında kurulması kararlaştırılan sendikanın, tespit edilen 15 kişilik sendika kurucusu ve elli kadar eğitimcinin katılımı ile 24 Ocak 1992 Cuma akşamı Hak-İş toplantı salonunda gerçekleştirilen toplantıda kurulması kararı alınmıştır. Sendikanın adı 13 Şubat 1992 Perşembe günü Eğitimciler Birliği Sendikası, kısaca Eğitim-Bir olarak belirlenmiştir.⁸⁰ Seçici Kurul tarafından sendikanın 15 kurucu üyesi kısa bir istişarenin ardından tespit edilmiştir. Yapılan tespit çalışmaları sonucunda sendikanın kurucuları arasında Mehmet Akif İnan, Yunus Solmaz, Metin Selçuk, Yusuf Beyazıt, Ali Parıldar, Zeki Efil, Nazire Keten, Raşit Yazan, Ahmet Temizkök, Şükrü Gökdemir, Necdet Pakdil, Gülderen Kuyucu, Burhan Uzgur, Yurdagül Aydoğan ve Nurettin Sezen gibi isimler yer almıştır.⁸¹

İnan, sendika kurma konusunda uzaktan tanıdığı bir grup arkadaşının zaman zaman ısrarcı tekliflerine maruz kalmıştır. Sendika kurma sürecinde, eğitimci olan arkadaşlarının kendisini aradığını ve bir sendika kurmak istediklerini, kendisinin de bu konuda fikrinin olumlu olduğunu hatta bu konuda geç bile kalındığını belirtmiştir. Fakat İnan'ı başkan yapmak istedikleri fikrini söylediklerinde, yazı hayatına geri dönmek istediğini belirterek

⁷⁷ Baz, "Mehmet Akif İnan'ın (1940-2009 Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf", 95.

⁷⁸ İnan, *Söyleşiler*, 15.

⁷⁹ Karakaya, *Mehmet Akif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 29.

⁸⁰ Hıdır Yıldırım- Hasan Köse (ed.), *Fütüvvetten Sendikaya 100 Soruda Sendikacılık ve Eğitim-Bir-Sen* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2014), 82.

⁸¹ Sezen, *Tanıklığımla Eğitim-Bir ve Mehmet Akif İnan (1992-2000)*, 28.

teşekkür ederek bu teklifi geri çevirmiştir. Bununla birlikte İnan, eğitimci arkadaşlarının bu konu etrafında zaman zaman tertip ettiği toplantılara icabet etmiş ve başkan olması yönündeki ısrarlara kayıtsız kalamayarak sendikayı kurmaya karar vermiştir.⁸²

Sendikacılık hayatında başarı elde edebilmek için kişilik ve yeti sahibi olmak gibi özellikler gerekli görülmüştür. İnan'ın bir şair, yazar, hatip ve dava adamı gibi hasletlerinin yanı sıra bir medeniyet savaşçısı olarak kazandığı ün, sınırlarını aşan nitelikte olmuştur. İnan'ın öncü ve ağabeylik vasıfları Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen'in kurulması ve teşkilatlanması sırasında lazım gelen dinamizmi oluşturmuştur.⁸³

Eğitim-Bir Sen Genel Başkanı Mehmet Akif İnan, Eğitim-Bir Bülteni'nin Haziran 1992 tarihli 1. sayısında Merhaba başlıklı yazısında bu yeni sendikanın Türkiye genelinde öğretmen, eğitim elemanı, memur ve kamu görevlilerinin çalışmakta olduğu eğitim iş kolunda faaliyet göstermek üzere kurulduğunu belirtmiştir. İki temel amaçlarının olduğunu, birincisinin eğitim sorunlarına özgür bir ortamda bilimsel verilere dayanarak çözüm yolları aramak, ikinci olarak da üyelerinin sosyal, ekonomik, kültürel, meslekle ilgili hak ve menfaatlerinin geliştirilmesi ve korunması için çaba sarf etmek olduğunu yazmıştır.⁸⁴

İnan'ın sendikacılık anlayışının temelinde ahilik kavramının yansımaları görülmektedir. O, sendikacılığı herhangi bir hükümetin, partinin veya grubun bir hegemonyası altına girmesine fırsat tanımamış ve bu konuda yalnız Eğitim-Bir-Sen'in değil tüm sendikaların anlayışlarını tekrar gözden geçirmelerine vesile olmuştur.⁸⁵ İnan'ın yaşamı boyunca verdiği mücadelenin anlaşılabilmesindeki sır, onun sendikacılık adına gösterdiği birtakım değerlerin analizinde görülür. İnan, sivil örgütlenmeyi ekonomik endişelerin giderilmesinden ziyade birtakım sosyal ve kültürel hakları elde etme formu ve öz değerlerin mesleki alanlarda uygulanabilirliği olarak telakki etmiştir. Bundan mütevellit içerisinde bulunduğu sendikanın hareket noktasını ahlaki bir kimlik ile belirlemiştir. İnan, genel başkanlığını üstlendiği sendikanın temelini ahilik kültür ve geleneğine dayandırmıştır.⁸⁶

⁸² İnan, *Söyleşiler*, 66-67.

⁸³ Yıldırım, "Kuvveden Fiile; Sendikacı Mehmet Akif İnan", 230.

⁸⁴ Yıldırım - Köse, *Fütüvvetten Sendikaya 100 Soruda Sendikacılık ve Eğitim-Bir-Sen*, 92.

⁸⁵ Günaydın - Dervişoğlu, "Şair, Mütefekkir, Sendikacı Mehmet Akif İnan", 11.

⁸⁶ Serter, "Ahilik ve Akif İnan Sendikacılığı", 235.

İnan, yeni kurmuş olduğu sendika ve sendikacılık anlayışı için kendilerinin belli bir inanç ve anlayışın davasını gütmek için sendikayı araç saymadıklarını belirtir. Ne Hükümet ile kavga etmek ne de yandaş olup yanında yer almak için bu yola baş koymadıklarını dile getirir.⁸⁷

İnan’a göre, kişi her kim olursa olsun, hangi dine ve inanca mensup olursa olsun insanları bir araya getirmek kutlu bir iştir. Bu yolda gösterilen her bir gayret her bir çaba ve çalışma, gerçekleri ve doğruları ortaya koymak adına bilmeyen ve inanmayan kimseler için bir tebliğ niteliği taşımıştır.⁸⁸

Memur-Sen ve Eğitim-Bir-Sen Genel Başkanı olan İnan, bütün imkânsızlıklara rağmen Anadolu’nun her köşesini karış karış dolaşmış ve inandığı sendikacılığı topluma tanıtmaya çalışmıştır. Ancak başlarda sendika kavramına pek de olumlu yaklaşmayan Anadolu halkına çeşitli izahlarda bulunmuştur. O, bütün maddi imkânsızlıklara rağmen Memur-Sen adını tüm Anadolu’ya duyurmayı ve benimsetmeyi başarmıştır.⁸⁹

Toplumunun maddi ve manevi değerler yönünden gelişip büyümesini ve bir “medeniyet toplumu” olmasını yaşam gayesi edinmenin örnek kişiliklerinden biri olan İnan, bu mücadelesinde sadece kalemiyle değil aynı zamanda parası, zamanı ve var gücü ile hareket eden bir yaşam sürmüştür. O, yaşamında her zaman veren el olmayı gözetmiştir.⁹⁰

Sezer, sendikanın yalnızca manevi değil ayrıca maddi olarak da her türlü yükünü üstlenmiş bir dava adamı olan İnan’ın fedakârlığını anlatırken en büyük sıkıntıyı çeken rahmetli Mehmet Akif İnan hocamdır, diyerek tasvir eder. Genel Merkez maddi zorluklar içindeyken rutin masrafların çoğunu İnan’ın kendi cebinden karşılamaya çalıştığını, İsmail Tezel’in elinde bulunan kredi kartı ile harcamaların yapıldığını belirtir. Memur-Sen’in bu günlere gelmesinde İnan’ın rolünü aktarır.⁹¹

İnan, Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen’in kuruculuğunu üstlenmiş ve vefatına kadar da sendikanın Genel Başkanlığını yürütmüştür. Toplamda 300 bin üyesiyle birlikte Eğitim-

⁸⁷ İnan, *Söyleşiler*, 69.

⁸⁸ Sezen, *Tanıklığımla Eğitim-Bir ve Mehmet Akif İnan (1992-2000)*, 56.

⁸⁹ M. Fatih Uğurlu, “Müstesna Bir Sendikacı Mehmet Akif İnan”, *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan*, ed. Hıdır Yıldırım (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016), 2/18.

⁹⁰ Hüseyin Tanrıverdi, “Mehmet Akif İnan”, *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan*, ed. Hıdır Yıldırım (Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016), II/65.

⁹¹ Şevket Sezer, “Öğretmenlikten Sendikacılığa Mehmet Akif İnan”, (Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu, Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016.), 246.

Bir-Sen ve 800 bin üyeye sahip Memur-Sen, eğitim hizmet alanında en büyük konfederasyon olarak kamu çalışanları adına yetkili sendika olmayı başarmıştır.⁹²

Görüldüğü üzere İnan'ın sendikacılık adına gerek göstermiş olduğu gayreti gerek maddi ve manevi anlamda sergilemiş olduğu duruşu onun ne denli bir dava adamı olduğunu göstermektedir. Eğitim, hizmet ve kültür gibi çeşitli alanlarda çalışan memur kesimi adına haklarını arama noktasında önemli bir girişimde bulunan İnan, vefatına kadar da kendini Milleti ve toplumu için hizmete adanmış bir isim olarak öne çıkmaktadır.

İnan'ın Türk toplumu adına ortaya koyduğu sendikacılık mücadelesinin onun için ne denli ciddiyet ve önem arz ettiği ile ilgili, İnan'ın son anlarına tanık olmuş bir isim olan Kaçar, İnan'ın hastalığı artınca memleketine geldiğini ve kendisini daha çok görme fırsatı bulduklarını, yaşamının son günlerinde bile kendilerine sürekli sendikayı sorduğu, gerçeğini naklederken bu dava adamının samimiyeti ve çabası karşısında ancak hayranlık duyduklarını anlatır.⁹³

2.4. Evliliği

Mehmet Akif İnan, kendisi gibi bir eğitimci olan edebiyat öğretmeni Sevim Hanım ile 1964 yılında nişanlanmış⁹⁴, 23 Temmuz 1965 tarihinde de evlenmiştir. İnan ve Sevim Hanım'ın bu evliliklerinden 1967'de Şakire Banu adlı tek çocukları olan kızları dünyaya gelmiştir.⁹⁵

Akif İnan'ın samimi arkadaşı olan Zübeyir Yetik hatıralarını anlatırken İnan'ın evliliğine aracı olduğunu Sevim Hanım Akif İnan'dan önce gördüğünü ifade eder. Yetiğe göre İnan ile Sevim Hanım mektuplaşıyorlardı. Yetik, Akif İnan'ın Sevim Hanıma mektup yazarak arkadaşım Zübeyir seninle irtibata geçecek görüşeceksiniz diye haber verdiğini bunun üzerine Zübeyir Yetik'in de Sevim Hanımla oturup sohbet ettiğini aktarır. Bu konuşmanın sonrasında Zübeyir Yetik Akif İnan'a Mektup yazarak: "Akif şahsen benim kafama yattı. Allah hayırlı etsin" dediğini, sonrasında İnan'ın İzmir'e gelip Sevim Hanımla görüştüğünü dile getirir. Yetik, anlattığı bu olayla kendisinin Akif İnan'la ne kadar

⁹² Yıldırım, "Kuvveden Fiile; Sendikacı Mehmet Akif İnan", 233.

⁹³ Mahmut Kaçar, "Mehmet Akif İnan'dan İzler", *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016), II/78.

⁹⁴ Karakaya, *Mehmet Akif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 26.

⁹⁵ Günaydın- Dervişoğlu, "Şair, Mütefekkir, Sendikacı Mehmet Akif İnan", 16.

samimi olduklarını ifade eder.⁹⁶ Bu olay, Akif İnan'ın vereceği en önemli hayati kararlardan biri olup Zübeyir Yetik'in kendisine aracılık etmesini istemesi ve sonucunda da onun fikrine değer vererek onun sözü üzerine hareket etmesi, aralarındaki bağı göstermesi bakımından önemlidir.⁹⁷

2.5. Öğretmenlik Yılları

Mehmet Akif İnan, 1971'de hazırladığı Cumhuriyet'ten Sonra Türk Şiiri başlıklı bitirme tezi ile Üniversite eğitimini 1972 yılında tamamlamıştır.⁹⁸ 1959-1960 eğitim öğretim yılı içerisinde Urfa'da bulunan Eyyübiye Mahallesi'ndeki Yavuz Selim ilkokulunda İlk kez öğretmenlik tecrübesini edinmiş⁹⁹ olan İnan, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1972 yılında Uşak İmam-Hatip Okulu'na atanarak öğretmenlik hayatına başlamıştır. 1975'te askerlik görevini kısa dönem olarak yapan İnan, akabinde 1977-1980 yılları arasında Gazi Eğitim Enstitüsü'ne geçmiş ve burada edebiyat dersleri vermeye devam etmiştir. İnan, öğretmenlik hayatının son durağı olan Ankara Fen Lisesi'ne öğretmen olarak atanmış ve vefatına kadar da bu lisede öğretmenlik görevini yerine getirmiştir.¹⁰⁰

İnan'ın öğretmenlik hayatı boyunca giyim, kuşam, konuşma tavrı, duruşu, fikir sahibi, idealist vb. özellikleri ile öğrencilerinde nasıl bir etki yarattığını öğrencisi Arif Ay anlatır. Hocasının Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Yeni Türk Edebiyatı derslerine girdiğini en canlı, en renkli derslerin onun dersleri olduğunu dile getiren Ay, divan edebiyatı derslerini hocaları sayesinde çok sevdiklerini ifade eder.¹⁰¹

İnan, Uşak ve Ankara'da çeşitli okullarda ömrünün 28 yılını öğretmenlik yaparak geçirmiş bir eğitim insanıdır. Onun için öğretmenlik sadece geçimini temin ettiği bir kapı olmayıp, aynı zamanda ömrünü adadığı medeniyet kavgasına önemli katkılar sağladığı bir vasıta olmuştur. İnan, bir bayrak yarışı gibi gördüğü bu mücadeleyi devralacak genç nesillerin yetiştirilmesi adına da öğretmenliği en önemli vasıta olarak görmüştür.¹⁰²

⁹⁶ Faruk Uysal, "Zübeyir Yetik İle Akif İnan Üzerine", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39 277 (Ocak 2020), 49.

⁹⁷ Uysal, "Zübeyir Yetik ile Akif İnan Üzerine", 49.

⁹⁸ Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 76.

⁹⁹ Hıdır Yıldırım, "Mehmet Akif İnan'ın Eğitime İlişkin Görüşleri", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39 277 (Ocak 2020), 418.

¹⁰⁰ Günaydın - Dervişoğlu, "Şair, Mütefekkir, Sendikacı Mehmet Akif İnan", 16.

¹⁰¹ Arif Ay, "Öğretmenim M. Akif İnan", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39 24/277 (Ocak 2020), 416.

¹⁰² Yıldırım, "Mehmet Akif İnan'ın Eğitime İlişkin Görüşleri", 418.

İnan'a göre eğitim meselesi esasında bir medeniyet meselesidir. Tanzimat ile birlikte koparıldığımız medeniyetimizi, çağın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden diriltmenin yolu, medeniyetimizi yeni bir bakış açısıyla yorumlamak ve gelecek kuşakları bu bilinçle yetiştirmekten geçmektedir.¹⁰³

İnan, görevi gereği yalnızca günde sekiz saatlik ders kotasını doldurmak ve ekmek parasını kazanmak için çalışan bir öğretmenlik hayatından her zaman kaçınmıştır. Hasta olduğu zamanlarda bile hastalığının arkasına sığınmamış, okula gelmiş ve görevini her koşulda yerine getirmiştir. O, her an davası için mücadele etmiş ve kendisini bu uğurda adeta bir mum gibi yana yana karanlığa ışık olmuştur.¹⁰⁴

İnan, meslek hayatında öğrencilerini daha yakından tanımaya çalışan, onların ihtiyaçlarını tespit edip gerektiğinde de gereken yardımı yapan bir öğretmendir.¹⁰⁵ Öğrencisi Metin Selçuk, İnan'ın sadece sınıfta ders anlatmayı çağın en büyük felaketlerinden birisi olarak gördüğünü, öğretmenlik ile sosyal hayatı harmanladığını ve öğrencilerinin eğitimi için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalıştığını aktarır.¹⁰⁶

Öğretmenlik kimliğinin yanı sıra bir büyük de bir şair olan İnan, öğretmenlik yaptığı okullarda öğrencilerine divan şirini sevdirek öğrencilerinden birçoğunun yazar, şair ve okur olmasında önemli rol oynamıştır.¹⁰⁷ İnan, derslerinde öğrencilerine edebiyatı sevdiren ve alakalı olanları da ilgileri doğrultusunda yönlendiren rehber bir öğretmen olmuştur.

Bu konuya dair İnan'ın Uşak İmam Hatip Lisesinden öğrencisi olan Aktürk, öğretmeni Akif İnan ile olan bir anısını şöyle anlatır:

“Birkaç ders sonra, sınıfta edebiyatla ilgilenen olup olmadığını sormuştu ve bütün gözler bana çevrilmişti. ‘Ne yazıyorsun ne okuyorsun’ dedi. Ben de genelde şiir ve hikâye demiştim. Benden bazı örnekler göstermemi istemişti. Ben de en kısa zamanda bir defteri şiir ve hikâyelerle doldurmuş ve kendisine vermiştim. Yine bir zaman sonra beni yanına

¹⁰³ Mehmet Sarmış, “Akif İnan’ın Öğretmenlik Yönü”, (ts.) (Erişim 08 Kasım 2014).

¹⁰⁴ Arif Altunbaş, “Bir Medeniyet Savaşçısı Olarak Öğretmen Mehmet Akif İnan”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39* 277 (Ocak 2020), 436.

¹⁰⁵ Ali Bal, “Medeniyet Kurucusu Bir Öğretmen”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39* 277 (Ocak 2020), 455.

¹⁰⁶ Metin Selçuk, “Hocam Mehmet akif İnan”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39* 277 (Ocak 2020), 440.

¹⁰⁷ İbrahim Eryiğit, “Akif İnan’ın Eğitimciliğinin Sanatına Yansıması”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39* 277 (Ocak 2020), 446.

çağırması, yazmaya devam etmemi, fakat okumaya daha çok önem vermemi istemişti. Özellikle hikâyeye ağırlık vermemi söylemiş, bense şiire daha çok önem vermiştim. Bana o zamanlar Edebiyat Dergisi Yayınları'ndan yeni çıkmış olan Erdem Bayazıt'ın Sebeb Ey adlı şiir kitabını hediye etmişti. Ben o kitabı okuyunca yeni bir şiir ile tanışmış ve şaşırılmışım. Demek şiirin dünyası çok daha geniş ve derinmiş!”¹⁰⁸

Öğrencilerinin anlattıklarından da hareketle İnan, öğretmenlik yaptığı tüm okullarda öğrencileri ile güzel ve yakın ilişkiler kurmuştur. Kimi zaman onları evinde ağırlamış, kendi elleriyle öğrencilerine çiğ köfte bile yapmıştır. O, öğrencilerin sevgisini, güvenini kazanabilmiş ve öğrencilerinde güzel anılar bırakabilmeyi başarmış bir öğretmen olarak hafızalarda yer etmiştir. Meslek hayatının her döneminde edebiyata, şiire meraklı birçok öğrenci yetiştirmiştir.¹⁰⁹

İnan, öğrencilerini hiçbir zaman kısa vadede yalnızca derste öğretme-öğrenme işlevi ile sınırlı, genel geçer bireyler olarak görmemiştir. Her anlattığı ve her yaptığı ile her bir öğrencisini gelecekte ülkesi adına bir yatırım gibi görmüştür. Öğrencilerinden konu ile ilgili Selçuk, şunları ifade etmektedir:

“... Çünkü öğrencisine, insanımıza sahip çıkmak onun için milli bir duyarlılıktı. Her öğrencisini, bir medeniyet tasavvurunu gerçekleştirebilecek dolayısıyla ülkemizin ve milletimizin ayağa kalkmasını sağlayabilecek bir güç olarak görüyordu.”¹¹⁰

İnan'ın öğretmenlik hayatı yalnızca sınıflarda kalmamış, sınıf dışında öğretmenler odasında, koridorlarda, hatta çok zaman kendi evinde devam etmiştir. O, görünüş itibarıyla her ne kadar sert ve ağırbaşlı olsa da öğrencileri ile beraberken onlarla adeta bambaşka bir kişi oluvermiştir. Öğrencilerini seven ve öğrencileri tarafından da sevilen İnan, öğretmenlik mesleğini, kutsal bir görev gibi adeta bir ibadet gibi layıkıyla yerine yetirmiştir.”¹¹¹ Öğretmenlik ve rehberlik etmenin İnan için, ete kemiğe bürünmüş halidir, diyebiliriz.

¹⁰⁸ Yusuf Aktürk, “Gülümseyen Bir Öğretmen: Mehmet Akif İnan”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39 24/277 (Ocak 2020), 451.

¹⁰⁹ Bal, “Medeniyet Kurucusu Bir Öğretmen”, 459.

¹¹⁰ Selçuk, “Hocam Mehmet akif İnan”, 442.

¹¹¹ Sarıms, “Akif İnan'ın Öğretmenlik Yönü”.

2.6. Edebi Şahsiyeti

Mehmet Akif İnan, edebiyatı, malzemesini, milletinin varlığından alarak bir kimlik kazanmaya çalışırken aynı zamanda çağı ile de yakın bir ilişki içerisinde olması şeklinde tanımlamıştır. İşlenmek istenen edebi malzemelerin bir sanat haline dönüşmesi, sanatçının gücünün ve kişiliğinin de ortaya konması anlamına gelmektedir.¹¹² İnan, sanatçı kimdir? Diye bir soru sorar ve cevaben sanatçı, yerli ve milli varlığa yönelmeye mecbur olandır, diyerek Türk şairinin diğer milletlerin şairlerinden farklı olması gerektiğini belirtir. İnan'a göre şair, milli olmayan bir dünya görüşüne sahipse kalıcı olamaz, yok olur gider. Batı'ya yönümüzü çevirdiğimizden beri milli bir kaynağa dayanmadığı için kalıcı eserler ortaya konamamıştır. İnan'a göre sanatçı, köklerinin bağlı olduğu milli bir edebiyata dayanmalı ve bu bunu da baş tacı etmelidir. Ancak o zaman kalıcı olabilir.¹¹³

Mehmet Akif İnan eserlerinde Türkiye'de Tanzimat'tan bu yana tartışılan yenilenme hareketleri karşısında edebiyatçılara büyük bir sorumluluk yüklemiştir. Konuya eleştirel bakış açısıyla yaklaşarak samimi hislerle tartışmıştır.¹¹⁴ Bir düşünce ve eylem adamı olan İnan, sesini çok geniş bir kitleye duyurmak istemiştir. Onun sanat ve edebiyat anlayışının temelinde “medeniyet” kavramı geniş yer kapsamaktadır. İnan' göre edebiyat olmadan medeniyetin var olamayacağı gibi temelini uygarlıktan almayan bir edebiyat da var olamaz. Şair ve entelektüel bir kimliğe sahip olan İnan'ın şiirlerinde medeniyet kavramı sık sık kendini göstermiştir. O, medeniyet inşasında edebiyata ve özellikle de şiire önemli bir sorumluluk yüklemiş ve düşüncelerini aktarmada, kültür ve medeniyetin taşıyıcısı olan insanları aydınlatmada şiiri aracı kılmıştır.¹¹⁵

İnan'ın edebiyat hayatında Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Velî, Hoca Dehhani, Fuzûlî, Şeyh Galip, Nabi vb. isimler ona akıl hocalığı yapmış, İslâm kültür ve medeniyetinin yaygınlık göstermesinde etkin rol oynamışlardır. Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil gibi şairler de modern Türk şiirinde

¹¹² Ramazan Kaplan, “Edebiyat ve Medeniyet Üzerine'de Türk Edebiyatının Kaynakları, Yerlilik ve Millîlik”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39* 277 (Ocak 2020), 280.

¹¹³ Mehmet Akif İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2012), 16.

¹¹⁴ Nazif Gürdoğan, “Seküler Çağa Karşı Edebiyatın Zırhına Bürünmek”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39* 277 (Ocak 2020), 266.

¹¹⁵ Emel Hisarcıklılar, “Mehmet Akif İnan'ın Medeniyet Tasavvuru ve Şiirlerinde Geleniğin Yeniden İnşası”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 11/2 (01 Haziran 2016), 82.

bu amacı görev bilmiş ve devamını sağlamıştır. İnan, tüm bu öncü isimler ışığında aynı yolun takipçisi olmuştur.¹¹⁶ İnan'ın düşünce dünyasının beslendiği ilk yer onun aile ortamı olmuş, ardından dost çevresi ve en önemlisi de onda derin izler bırakan Necip Fazıl Kısakürek olmuştur. İnan, Necip Fazıl'dan Büyük Doğu ve Büyük Doğu'ya dair her şeyi derinlemesine almıştır. Medeniyet ve Diriliş kavramlarına dair düşüncelerini Sezai Karakoç'tan edinmiştir. Nuri Pakdil ise İnan'ın düşünce dünyasına yerli düşünce tanımı ve Kudüs değeri ile katkısını sunmuştur.¹¹⁷

Türk şiiri, Tanzimat dönemi ile birlikte karmaşık bir hal almaya başlamış, bir taraftan divan şiiri ve halk şiirinin diğer taraftan da batı şiirinin etkisi altında kalmıştır. Cumhuriyet sonrası Türk şiiri ise daha çok batıya dönerek, batı tarzı şiir anlayışı etkisinde kendini göstermiştir. Böyle olmakla birlikte Munis Faik Ozansoy, Faruk Nafiz Çamlıbel, Mehmet Çınarlı gibi aruz ile şiirler yazmış olan şairlerimiz, modern Türk şiirinde divan edebiyatından istifade ederek şiir dünyamızda ayrı bir yol çizmişlerdir.¹¹⁸ İnan da divan şiiri etkisinde devam eden ve Tanzimat edebiyatı şeklinde isimlendirilen ikili bir yapı özelliği gösteren bu edebi dönemin genel özelliklerini Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın şiirlerinden verdiği örneklerle ortaya koymuştur. Batı tarzı şiir anlayışının benimsenmesi konusunda bu edebiyatın çift kimlikli oluşuna dikkat çekmiştir.¹¹⁹

İnan, kendini bulduğu bu düşünce geleneğinde mühim bir noktada yer tutmuştur. İnan, anlayışı itibariyle bağlı kaldığı hatta bir dönem tutku haline dönüştüğü Üstad Necip Fazıl'ın çizgisinde yol almıştır. Kendisi de kimi yazılarında ve söyleşilerinde bunu ifade etmiştir. Klasik düşünceye sıkı bir bağlılık gösteren İnan, Maraş yılları zamanında Alaeddin Özdenören, Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt gibi isimlerden oluşan arkadaş grubu içerisinde anlayış itibariyle onlardan ayrılmıştır.¹²⁰

İnan, 1839'da ilanı gerçekleşen Tanzimat Fermanının Türk neslinin milli değerleri ile hiçbir yakınlık göstermediğini, ayrı bir uygarlığa girme gayreti ve toplumun içinde

¹¹⁶ Güler, “Şiir ve Gelenek Bağlamında Akif İnan'ın Şiiri”, 45.

¹¹⁷ Yunus Emre Altuntaş, “M. Akif İnan'ın Medeniyet Anlayışında Büyük Doğu, Diriliş, Edebiyat ve Mavera Aşamalarının Tahlili”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39 277 (Ocak 2020), 363-364.

¹¹⁸ Güler, “Şiir ve Gelenek Bağlamında Akif İnan'ın Şiiri”, 36.

¹¹⁹ Kaplan, “Edebiyat ve Medeniyet Üzerine'de Türk Edebiyatının Kaynakları, Yerlilik ve Millilik”, 276.

¹²⁰ Haksal, *Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan*, 187.

bulunduğu kargaşanın asıl nedeni olarak görür.¹²¹ İlk zamanlarda benimsediği ve Batı tarzı şiir anlayışına karşı sıkı sıkıya tutunduğu divan şiirinden etkilenecek aruzla gazel ve rubailer yazdığını ifade etmiştir. İnan, zamanla kendinde yeni gelişmelerin ortaya çıkıp heceye yöneldiğini itiraf eder. Heceye yönelmesi ile de halk şiirini tanıyıp benimsemiş bunun sonucunda halk şiiri ile divan şiirinin karması olan bir anlayışı modern örneklerle dönüştürmeye çalışan bir tutum içine girmiştir.”¹²²

Gelenekten beslenen yenilik anlayışı yahut da yeniliği içinde barındıran bir gelenek anlayışı içinde şiirler ortaya koyan İnan, divan şiiri geleneğini çağın modern şiir anlayışıyla harmanlayarak geleneği ihmal etmeden ve tekrara düşmeden özgün ve yeni bir şiir tarzı ortaya koymuştur. O, geleneği dar bir kalıptan ve bütüncül yapısı içinde değişime uğratarak devam eden kültürel bir öz olarak benimsemiştir. İnan, geleneğin modern çağda da var oluşunu sağlayabilmiştir. O, bu anlayışıyla gelenekle yaşadığı modern çağ arasında bir köprü vazifesi görmüştür.¹²³ İnan, gelenek ve divan şiiri bağlamından faydalanarak edebiyatta yeni bir çıkış yolu aralayabileceği fikrini işlemiştir. Bu yeni bakış açısıyla ilgili birçok yazı kaleme almıştır. O, böylece bu şiir tarzıyla, modern anlayışı yerli anlayış ile algılama ve yorumlama düşüncesini ortaya koymuştur.¹²⁴ İnan, yalnızca şiirleri ile değil, düzyazılarında da gelenekle yeniyi kaynaştırmıştır.¹²⁵

İnan, Türk milletinin temel sorununun insanların İslâm uygarlığı ile olan ilişkisini ve münasebetini koparmasından kaynaklı olduğu fikrini ortaya koymuştur. Çünkü ona göre uygarlığına yabancı kalan bir milletin yeryüzünde özgürlüğü adına hiçbir şeyinden söz edilmemektedir. Bundan dolayıdır ki İnan, tüm dikkatini edebiyat, medeniyet ve İslâm uygarlığı arasındaki münasebette toplamıştır.¹²⁶

Kendisini İslâm uygarlığının bir davacısı olarak gören İnan, bu konudaki titizliğini ve samimiyetini göstermesi açısından İslâmi edebiyat üzerine en çok konuşan ve yazan biri olarak yaklaşık üç yüz civarında yazı kaleme aldığını belirtir. Bu yazılarının bir kısmının

¹²¹ Kenan Çağan, “Akif İnan’da Aydın Problemi”, *Düşünce İnsanı Olarak Mehmet Akif İnan ve Medeniyet Tasavvuru* (Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu, Ankara: Eğitim Bir-Sen Yayınları, 2016), 170.

¹²² İnan, *Söyleşiler*, 24-25.

¹²³ Fatih Yalçın, “Mehmet Akif İnan’ın Poetikasında Kurucu Bir Unsur Olarak Gelenek”, *Mavi Atlas* 5/2 (30 Kasım 2017), 637.

¹²⁴ Güler, “Şiir ve Gelenek Bağlamında Akif İnan’ın Şiiri”, 34.

¹²⁵ Hüseyin Yorulmaz, “Mehmet Akif İnan: Eskimeyen Yeni”, *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 72.

¹²⁶ Boz, *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan*, 2013, 22.

kitap haline dönüştürülmesi hayalini dile getiren İnan, her daim bu meselelere kafa yorup konferanslar vermeye çalıştığını zikreder. İslâm'ın öngördüğü edebiyatı ise Kur'an-ı Kerim'de ve Peygamberimiz (s.a.v.) dönemindeki şairlerin eserlerinde bulabileceğimizi söyler. Ona göre İslâm, sosyal hayatın her alanında var olmuş, kendine dair estetik sanat ve edebiyatı da oluşturmuştur. Başlangıcından günümüze kadar İslâm toplumları İslâm medeniyetine dair eserler ortaya koymuştur. İnan, özellikle Tanzimat'a kadar olan Türk şiirinin doğrudan doğruya İslâm medeniyetinin ürünü olan bir unsur olduğu kanaatindedir.¹²⁷

İnan hayatı boyunca yazdığı Şiir ve düz yazılarında İslâmî bir dil benimsemesi, başta Büyük Doğu gibi bir dergi çıkarması, cemiyet kurması, konferanslar vermesi, düşünce dünyasındaki kavgaları ve gençlik hareketi ile tüm yaşamı; kendisinden sonraki kuşaklar için sürdürülebilir mühim bir örnek teşkil etmektedir. Bu çizgide Necip Fazıl Kısakürek'in gösterdiği istikamet doğrultusunda yürüyenlerin başında M. Akif İnan gelmektedir.¹²⁸

Muhteva açısından şiirlerinde medeniyet, çağ, modernizm, din, tarih, aşk ve tasavvuf gibi birçok farklı konuda kalem oynatan¹²⁹ ve son dönemlerde Yeni İslâmî şiir akımı içerisinde yer alan Akif İnan özellikle edebiyat tahlilleri yaparken tasavvuf hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuştur. Sürekli olarak okuyan, araştıran, doğru bildiği fikirleri her pahasına savunan edebi bir mizaca sahip olmasından dolayı yaşam felsefesine aldığı İslâm kültürünü ve düşüncesini kendisine gaye edinmiştir. İnan'ın kaleme aldığı eserlerinin çoğunda tasavvufi içerikli yazılar ve unsurlar göze çarpmaktadır. Tasavvufi şiir anlayışı ile ilgili İnan, tasavvufun bizim şiir geleneğimizin bir parçası olduğunu Yunus Emre'den Necip Fazıl'a kadar pek çok şairin de tasavvuf ile bağlantısı olduğunu dile getirir. Bu bağı kuramayan şair ve yazarlarda bile tasavvufa dair bir özün olduğunu, bu durumun gelenek haline geldiğini ve bunun neticesinde tasavvuf ile edebiyatımızın şekillendiğini düşünür. Tasavvufa dair şiirlerinin bir özentinin ve genel geçer yargıların ürünü olmadığını, bundan dolayı da en çok sevilen şiirlerinin tasavvuf şiirleri olduğunu ifade eder.¹³⁰

¹²⁷ İnan, *Söyleşiler*, 80-81.

¹²⁸ Baz, "Mehmet Akif İnan'ın (1940-2009 Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf", 97.

¹²⁹ Güler, "Şiir ve Gelenek Bağlamında Akif İnan'ın Şiiri", 44.

¹³⁰ İnan, *Söyleşiler*, 79.

Akif İnan'ın şiir anlayışının yanında şiir biçiminde sürekli maddenin manaya, dıştan içe doğru akmakta olduğu görülmüştür. İnan'ın şiirlerinde sürekli yükselme seslenme, bir nevi arşa yükselme isteği görülmüş ve şairin şiirlerindeki göksel kelimelere tekrar tekrar yer vermesi ile bu durum belirgin bir hal almıştır. Gökyüzü, ses, yağmur, özellikle bulut, kanat, kuş, güneş, rüzgâr, gurup, yıldırım, gölge, aşk, Miraç, Burak, rahmet, buhar vb. kelimeler maddi âlemden manevi âleme sığınma arzusunun bir göstergesi olarak anlaşılmıştır.¹³¹

İnan, kimi zaman kendine kimi zaman da kutsal olana yakarış havası içerisinde şiirlerini oluşturmuştur. Kullandığı kelimeleri dönemin karışık ve karanlık ortamında yol gösterici yahut bir ışık olarak kullanmıştır. Bazen sevgiliye bazen bir dostu bazen de her şeyin tek sahibine seslenircesine kullanmıştır kelimelerini. Şiirlerinde başvurduğu benzetmeler döneminin imgelerini fazlaca içermektedir. Şiirlerinde çeşitli söz sanatlarından istifade edilmesinin yanı sıra İnan, yazılarında döneminin insanının kolayca anlayabileceği sade ana dilini kullanmayı tercih etmiştir.¹³² O, cümle yapısında ve anlatımında yapaylığa, eğretiye, argo içeriğe, amaçtan sapmalara, fazla süslere, gereğinden fazla mübalağaya, duygusallığa, yiğitlik gösterişine asla yer vermemiştir.¹³³ Akif İnan, kendine özgü olan dil ve üslup anlayışını modern tarz ile klâsik tarz arasında diyebileceğimiz, bir nevi yeni bir bakış açısıyla oluşturmuştur. Klasik düşüncesinin gölgede kaldığı bir dönemde kullandığı dil ve üslup ile birlikte İnan, edebiyat ile medeniyet ilişkisine yeni bir tarz kazandırmıştır.¹³⁴

İnan'ın şiirlerinde göze çarpan temel ahenk unsurlarından vezin, sözün şiir özelliği kazanabilmesi adına ilk şart olarak görülmüştür. Modern şiirde artık vezin şiir için bir şart olmaktan uzaklaşmışsa da Akif İnan, şiirlerinde vezin kullanmaktan geri durmamış, daha çok hece veznini tercih etmiştir.¹³⁵ Gerek Hicret kitabında gerekse de Tenha Sözler kitabında yer alan şiirleri hece ölçüsüyle yazılmıştır, üstelik bir iki örnek hariç, bütün

¹³¹ Mehmet Özger, “İnan Şiirinde Göksellik”, *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 60.

¹³² Serdar Kacı, “Bilge Bir Şiir”, *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 87.

¹³³ Arif Ay, “Medeniyet Bağlamında M. Akif İnan Nesri”, *Mehmet Akif İnan'ın Sanatı, Nesri ve Şiiri* (Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu, Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016), 213.

¹³⁴ Haksal, *Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan*, 188.

¹³⁵ Güler, “Şiir ve Gelenek Bağlamında Akif İnan'ın Şiiri”, 41.

şiiirler 11 hecelidir. Öyle ki 11 heceyi aşmamak için olsa gerek yumuşak kelimesini “yumuşak” şeklinde yazması şairin dikkat çekici tasarruflarındandır.¹³⁶

Divan edebiyatının yaygın nazım biçimlerini kullanmayı tercih eden İnan, kasideyi ve gazeli kullanmıştır. Geleneğin dışına çıkmamış ve nazım birimi olarak beyti kullanmıştır. Bir takım yeni hayaller ve bu hayalleri ifade ederken kullandığı imajlarla da şiirde olumlu anlamda bir değişim ve gelişim taraftarı olduğunu göstermiştir.¹³⁷ Her şiirde ortalama 7-8 beyit bulunmaktadır. Bazı şiirleri daha uzunca bir yapı özelliği göstermektedir. 4 ve 5 beyitten oluşan şiirler de mevcuttur.¹³⁸

İnan, başka bir ahenk unsuru kullanmayı çok tercih etmese de redif ve kafiye yer vermiştir.¹³⁹ Kafiye olarak ise tam kafiye, zaman zaman da yarım ve zengin kafiye kullandığı görülmüştür. Kafiye şeması olarak da çapraz, düz ve bazen de sarmal kafiye şeklini tercih etmiştir. İnan, nazım birimi şeklini sürekli dörtlük olarak kullanmıştır. Onun şiirlerinin ilkinin çoğunda ahenk unsurlarına sıklıkla rastlanmakla birlikte şiirlerini Koşma nazım şeklinin kafiye şeması olan abab / cccb / dddb / ...şekli ile kaleme almıştır. Şiirlerinde ses akışını sağlamak için asonans ve aliterasyondan da yararlanmıştır. Son yazdığı şiirlerinde olduğu gibi “ve” bağlacına çok yer vermemiştir. İnan, 4+3 / 4+4+3 / 6+5 durak çeşitlerini tercih etmiştir. Şiirinde sıklıkla tekrarlara yer vermiş ve gerek ilk şiirlerinde gerek yeni anlayışla yazdığı şiirlerinde teşbih sanatına başvurmuştur.¹⁴⁰

Mehmet Akif İnan, edebiyat hayatına dair bazı ödüllere de layık görülmüştür. Bunlardan ilki 1982 yılında Kayseri Sanatçılar Derneği (KASD) tarafından kendisine verilen deneme ödülü olmuştur. 1995’ te Türkiye Yazarlar Birliği tarafından Türkmenistan’ın başkenti olan Aşkabat’ta düzenlenen Türkçenin 3. Uluslararası Şiir Şöleni’nde ünlü Türkmen şairi Mahtum Kulu adına düzenlenen şiir ödülünü almıştır.¹⁴¹

Mehmet Akif İnan, gençliğinin ilk yıllarından ölümüne kadar olan süre zarfı içerisinde arkadaşlarıyla birlikte edebiyatın ve kültürel faaliyetlerin içerisinde yer almış ve etkin bir

¹³⁶ Hicabi Kırılancı, “Akif İnan’ın Şiirinde Biçim ve Dil”, *Mehmet Akif İnan’ın Sanatı, Nesri ve Şiiri* (Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu, Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016), 229-231.

¹³⁷ Hisarcıklılar, “Mehmet Akif İnan’ın Medeniyet Tasavvuru ve Şiirlerinde Geleneğin Yeniden İnşası”, 82.

¹³⁸ Kırılancı, “Akif İnan’ın Şiirinde Biçim ve Dil”, 229.

¹³⁹ Güler, “Şiir ve Gelenek Bağlamında Akif İnan’ın Şiiri”, 42.

¹⁴⁰ Karakaya, *Mehmet Akif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 63.

¹⁴¹ İnan, *Söyleşiler*, 15.

rol oynamıştır. İnan, 1960-2000 yılları arasındaki kırk yıllık yaşamına verimli bir yazı hayatı sığdırmıştır.¹⁴²

2.7. Vefatı

Mehmet Akif İnan, 1999 senesi haziran ayında sendikanın Ankara’da yaptığı bir mitingin ardından rahatsızlaşmıştır. Soğuk algınlığı ve zatürre tanısıyla Gazi Üniversitesi Araştırma Hastanesine yatırılan İnan’ın yapılan tetkikler sonucunda ne yazık ki akciğer kanserine yakalandığı anlaşılmıştır. Yapılan tüm tedavi ve çabaya rağmen altı ay içerisinde günden güne eriyerek durumu daha da kötüye gitmiştir.¹⁴³

Ramazan orucunu memleketinde geçirmek istediği bahanesiyle hastaneden çıkartılan İnan, vefatından yirmi gün önce kardeşleri tarafından baba ocağına, doğduğu topraklara, nebiler yurdu Urfa’ya getirilmiştir.¹⁴⁴ Mehmet Akif İnan, 2000 senesinin 6 Ocak Perşembe günü saat 02.00’da sonsuzluğa intikal etmiştir.¹⁴⁵ Cenazesi bir gün sonrası 7 Ocak Cuma günü öğle namazını müteakiben Urfa Hasanpaşa Camii’nden kaldırılmıştır. Türkiye’nin dört bir köşesinden gelen dostlarıyla dolup taşan cami avlusunda koca bir sessizlik hâkim olmuştur. İnan’ın cenazesi Harran Kapı tarafındaki aile mezarlığına defnedilmiştir. İnan’ın “Cenaze arkasından tekbir getirilmez, bidattir” sözünden dolayı kalabalığın ona sessizlik içinde eşlik ettiği tahmin edilmektedir.¹⁴⁶

İnan’ın kızı Şakire Banu İnan, babasının vefatının kendisinde ve çocuklarında bıraktığı derin üzüntüyü ve boşluğu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Kızım İsra dört buçuk aylıkken babam vefat etti. Çocuklarımın kalplerinde en büyük boşluk dedelerinin vefatıdır sanırım. Onu görmeyen İsra dört beş yaşlarındayken bir gün ‘anne cennetin telefon numarası var mı’ diye bir soru sormuştu. Nedenini sorduğumda ‘dedemi aramak istiyorum’ demişti. Babam, çocuklarım için bir melekti, o bizim koruyucu meleğimizdi.”¹⁴⁷

¹⁴² Yılmaz Daşcıoğlu, “Mehmet Akif İnan’ın Düz Yazılarındaki Ana Meseleler ve İfade Ediş Tarzı Üzerine Notlar”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39 277 (Ocak, 2020), 294.

¹⁴³ Boz, *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan*, 2013, 3.

¹⁴⁴ Boz, “Çorak Toprakta Akan Irmak: Mehmet Akif İnan”, 41.

¹⁴⁵ Sezen, *Tanıklığımla Eğitim-Bir ve Mehmet Akif İnan (1992-2000)*, 157.

¹⁴⁶ Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 103.

¹⁴⁷ Şakire Banu İnan, “Babam ve Ben”, *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 156.

İnan'ın yakın bir dostu olan Zübeyir Yetik ise dostunun vefatının beklenen bir ölüm olduğunu böyle olmakla birlikte bu acının yüreklerini dağlamaya yettiğini samimi ifadelerle anlatır. Arkadaşının cenazesine uzaktan yakından pek çok kişinin geldiğini sağlığında olduğu gibi vefatında da bütün dostları buluşturduğunu ifade eder. Yetik, İnan'ın kardeşlerinin merhumla aralarındaki derin dostluğa binaen taziye kabul edenler arasına kendisini de kattıklarını aktarır.¹⁴⁸

Kendini kutlu bir davaya adayıp tüm hayatını bu dava uğrunda ortaya koyan ve vakti saati gelince ruhunu Hakk'a teslim eden İnan, vefatından kısa bir süre önce hasta yatağında ölüm hakkında ancak bir tasavvuf ehli tarafından söylenilebilecek olan “Mümin yaşamın mutluluğuna inanmaz, onun için asıl mutluluk ölümdür. Ölüm, sürgünün sona ermesidir, kavuşmadır.” dizeleriyle Rabbine doğru yola çıkmıştır.¹⁴⁹

2.8. Eserleri

Mehmet Akif İnan, hayattayken yayınlanmış olarak geride iki şiir ve iki de deneme türünde olmak üzere dört eser bırakmıştır. Şiirlerini topladığı kitapları: Hicret ve Tenha Sözler. Denemelerinin yer aldığı önemli eserleri ise: Din ve Uygarlık ile Edebiyat ve Medeniyet Üzerine adlı çalışmalarıdır.¹⁵⁰ İnan'ın sağlığında iken kitap olarak yayımlanmamış çalışmaları Cumhuriyet'ten Sonra Türk Şiiri, Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair, Siyaset Kokan Yazılar, İslâm Dünyası ve Ortadoğu, Mirası Kuşanmak, Söyleşiler; Aydınlar, Batı ve Biz ise Eğitim-Bir-Sen tarafından 2009 yılında kitap haline getirilmiş ve kültür hayatına kazandırılmıştır.¹⁵¹ Yeni Türk Edebiyatı eseri ise İnan'ın Oktay Çağlar'la kaleme aldığı ortak ders kitabıdır.

2.8.1. Edebiyat ve Medeniyet üzerine (1972)

İnan'ın bu eseri, 1969 yılında Nuri Pakdil'in önderliğinde çıkarılmış olan Edebiyat dergisine yazdığı deneme, yazı ve makalelerden oluşur. Bu kitabında İslâmî bakış açısıyla ele alınmış olan edebiyat ve sanatla ilgili yazıları mevcuttur.¹⁵² İnan'ın “Edebiyat ve

¹⁴⁸ Zübeyir Yetik, “Mehmet Akif İnan'la Yarım Yüzyıl”, *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan*, ed. Hıdır Yıldırım (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016), II/38.

¹⁴⁹ Tenik, “Mehmet Akif İnan'ın Sûfî Kişiliği”, 108.

¹⁵⁰ Nuhan Nebi Çam, “Teori ve Pratik”, *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 177.

¹⁵¹ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 11.

¹⁵² Tenik, “Mehmet Akif İnan'ın Sûfî Kişiliği”, 1082.

Medeniyet Üzerine” adlı kitabı 1972’de Edebiyat Dergisi Yayınları serisinin ikinci eseri olarak yayın hayatına girmiştir. İnan bu eseri ile Edebiyat dergisi etrafında Nuri Pakdil’in düşünce yapısında gelişen yerli edebiyat kavramını temellendirmeyi amaç edinmiştir.¹⁵³

Eserde Türk edebiyatımızın geçirdiği merhaleler anlatılmaktadır. Özellikle Batı düşüncesinin tohumlarının serpildiği ve yeşertildiği Tanzimat dönemine yer veren İnan, Tanzimat’ın edebiyatımıza ve medeniyetimize nasıl etki ettiğini örnekler eşliğinde anlatmıştır.¹⁵⁴ Edebiyat ve Medeniyet Üzerine eserindeki yazılan yazıların genelinde sıklıkla tekrar edilen kavram Tanzimat olmuştur. Belli ölçüler dâhilinde bir araştırma özelliği gösteren Tanzimat’tan Önce Genel Durum ve Yenileşme Hareketleri adlı iki yazısı, doğrudan Tanzimat’ın toplumsal hayat, kültür ve medeniyetimizde yol açtığı problemler ve buna karşı önerilen çözümler üzerine kaleme alınmıştır.¹⁵⁵

Eserinde yer verdiği on iki adet denemelerinin İsimleri ise şöyledir: Köprü Kurmak, Medeniyet Derken, Bir Acı Tarlası, Şartlanmış Edebiyat, Tanzimat’tan Önce Genel Durum ve Yenileşme Hareketleri, Tanzimat Dönemi, Tanzimat Fermanı ve Getirdikleri, Edebiyat İse, Eski Edebiyatımız, Edebiyat ve Politika, Edebiyatımızın Gelişi, Durum.

2.8.2. Din ve Uygarlık (1985)

Din ve Uygarlık adlı eserini İnan, uygarlık kavramı ve din ilişkisi bağlamında ele almıştır. Kitapta Batı medeniyetinin dayandığı esaslar ile İslâm medeniyetinin dayandığı esasların ayrılığına dikkat çekmiştir. Medeniyet aidiyetinin insan için ne kadar önemli olduğunu anlatmıştır.¹⁵⁶

Din ve Uygarlık kitabında bir araya getirilen yazıların hedefinde; Batı düşüncesini, çarpık hatıraperestliği ve uzlaşmacı akımları genel bir incelemeye tabi tutmak vardır.¹⁵⁷ Din ve Uygarlık kitabı; “Teknik ve Uygarlık”, “Batıcılık” ve “Aydınlarımız”¹⁵⁸ şeklinde bölümlerden oluşan üç başlık altında denemelerinin yer aldığı bir çalışmadır. İnan’ın İslâm dini ile diğer dinlerin her konuda bir karşılaştırmasını yaptığı yazılarından oluşmaktadır.¹⁵⁹

¹⁵³ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 161.

¹⁵⁴ Karakaya, *Mehmet Âkif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 129.

¹⁵⁵ Kaplan, “Edebiyat ve Medeniyet Üzerine’de Türk Edebiyatının Kaynakları, Yerlilik ve Millilik”, 272.

¹⁵⁶ Ay, “Medeniyet Bağlamında M. Akif İnan Nesri”, 217.

¹⁵⁷ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 163.

¹⁵⁸ Mehmet Akif İnan, *Din ve Uygarlık* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2012), 5-6.

¹⁵⁹ Tenik, “Mehmet Akif İnan’ın Sûfi Kişiliği”, 1082.

Din ve Uygarlık kitabı bir hesaplaşma ve hesap tutanağı formatında bir izlenim uyandırmaktadır. Akif İnan, Batı medeniyeti/uygarlığı ile gerçekçi ve veriye dayalı bir hesaplaşma içine girerken çarpık tarihperest anlayışa ve geleneği kutsallaştıran hâtıraperestliğe karşı savaş açmıştır adeta. O köklü bir gelenekten ve temeli İslâm'a dayanan, vahiyle bütünleşmiş kadim ve esas değerlerden beslenen bir maziye ati yapma gayreti içerisinde olmuştur.¹⁶⁰

2.8.3. Hicret (1974)

Akif İnan'ın annesine ithaf ettiği ilk şiir kitabı Hicret 1974 senesinde Edebiyat Dergisi Yayınları serisinin on birinci eseri olarak yayımlanmıştır. İnan'ın bu kitabının isim babası Nuri Pakdil'dir.¹⁶¹ Hicret'teki şiirlerin tamamı Edebiyat dergisinde yayımlanmış olan şiirleridir.

Hicret kitabındaki şiirlerinin genel olarak ana temasını, aşk ve ülkü oluşturur. İnan'da aşk kadın ile başlamaktadır, ama kadında bitmemektedir. Aşk'ı sonsuzluğa, ebediliğe taşımaktadır. Ona göre aşk; bir akış, ruhani bir aydınlanış, dışa doğru bir yansıyış, bir kaynaktan doğan ve durulmaksızın akan bir ırmak, içten gelen bir kaynayış, sevenden sevilene doğru bir yol takip eden akış demektir.¹⁶²

İnan'ın ilk şiirlerinin toplandığı bu kitabında yirmi iki şiiri bulunmaktadır. Sarnıç şiiri dışındaki diğer şiirlerinin bütününe hece vezniyle yazmıştır.¹⁶³ Hicret kitabındaki şiirleri, biçimde olduğu gibi, içerikte de bize ait olan yerlinin, yeniden ve yenilenmiş olarak ayağa kalkmanın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. İnan, Hicret şiirlerinin kapısını, Umut Gazeli ile aralamış ve bu aralayışta iki temel kaynağa atıfta bulunmuştur. İlki ve esas olanı, nassa dayalı olan ilahi çağrıdır. İkincisi, ilahi emir ile bağlantılı olan peygamber uygulaması yani sünnet gösterilmektedir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Üzeyir İlbak, "Hicret, Şuur ve İşar'a Adanmış Hayatıyla Ağabeyler Çağının Eylem Bilgesi: Akif İnan", *Mehmet Akif İnan'ın Hayatı, Düşüncesi, Mücadelesi, Eserleri* (Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu, Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016), 67.

¹⁶¹ Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 144-146.

¹⁶² Duran Boz, "Medeniyet Burcunda Bir Şair: Mehmet Akif İnan", *Mehmet Akif İnan'ın Hayatı, Düşüncesi, Mücadelesi, Eserleri* (Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu, Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016), 39-49/43.

¹⁶³ Tenik, "Mehmet Akif İnan'ın Sûfi Kişiliği", 1082.

¹⁶⁴ Erdoğan Erbay, "Samimi Hislerin Utangaç Şairi: Akif İnan", *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 98-99.

2.8.4. Tenha Sözlür (1991)

Tenha sözlür İnan'ın ikinci şiir kitabıdır. 1991 yılında Yedi İklim Yayınları tarafından yayımlanmış olan bu kitapta otuz iki şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerden yirmi beşi Maveria dergisinde daha önce yayımlanmıştır.¹⁶⁵ Birçok baskısı yapılan bu kitaptaki şiirler tasavvuf içerikli şiirlerdir.¹⁶⁶

İnan, bu kitabının ismi konusunda yıllar önce ikinci şiir kitabının ismini Medine koyacağını söylemiş, fakat aradan zaman geçince Tenha Sözlür isminde karar kıldığını belirtmiştir. İnan'a bu isim yalnızca kelime dizisi açısından değil içeriği açısından da şiirlerinin ruhunu yansıttığı için daha uygun ve daha güzel gelmiştir.¹⁶⁷

Hicret şiir kitabında hissedilen arayış; Tenha Sözlür şiir kitabında son bulmuş gibidir. Dolayısıyla Tenha Sözlür kitabındaki şiirlerine baktığımızda çağa karşı direniş gösteremeyerek yıkılmış bir insanın mükemmel olana (Allah'a) ulaşmak için çıktığı yolculuğu görmekteyiz. Dolayısıyla yürünmesi gereken yol kendini göstermiştir.¹⁶⁸

2.8.5. Cumhuriyet'ten Sonra Türk Şiiri (1972)

Cumhuriyetten Sonra Türk Şiiri, İnan'ın 1972'de lisans eğitimini tamamlamak üzere kaleme aldığı bitirme tezidir. Tez danışmanı, alanın önde gelen isimlerinden biri olan Prof. Kenan Akyüz'dür. İnan'ın tezinin adı bile onun nasıl büyük konulara kafa yordüğünü ve bunları kendine dert edindiğini göstermektedir.¹⁶⁹

Tez, 2010 yılında Eğitim-Bir-Sen Yayınları tarafından ilk kez bir kitap olarak yayımlanmıştır. Tez çalışmasında 1923'ten 1970'e kadarki zaman aralığında Türk şiirinin tarihi yolculuğu, sanatkâr ve eser merkezli bibliyografik bir çalışma usulü ile ele alınmış bulunmaktadır. Türk Edebiyatının deneyim kazandığı değişimler, şairlerin duyuş ve ifade üslubundaki estetik arayışları, ülkedeki kişilerin yaşadığı sosyal ve politik şartlar eşliğinde anlatılmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 147-148.

¹⁶⁶ Tenik, "Mehmet Akif İnan'ın Sûfî Kişiliği", 1082.

¹⁶⁷ İnan, *Söyleşiler*, 78.

¹⁶⁸ Boz, "Medeniyet Burcunda Bir Şair: Mehmet Akif İnan", 39-49/46.

¹⁶⁹ Turan Karataş, "Akif İnan'ın Cumhuriyet Şiirine Bakışı", *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 123.

¹⁷⁰ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 173.

2.8.6. Yeni Türk Edebiyatı (1977)

Akif İnan'ın Eğitim Enstitüleri için Oktay Çağlar ile birlikte bir ders kitabı mahiyetinde kaleme almış olduğu eserdir.¹⁷¹ Kitap, Meşrutiyetten Cumhuriyete Geçiş Dönemi, Cumhuriyet Devresi Edebiyatı, Çağdaş Edebiyat, 1940 Sonrası Şiir Ortamı, Garip Hareketi, Atatürk ve Nutuklarından Seçmeler başlıklı beş bölüm halinde düzenlenmiştir.¹⁷²

2.8.7. Vefatı sonrası neşredilen eserleri

Yeni Türk Edebiyatı eserinin dışında gazetelerde yazdığı günlük yazıları Ocak 2009'dan itibaren Eğitim- Bir-Sen tarafından belli bir tasarım içerisinde dört ayrı kitapta toplanmıştır. İnan'ın deneme yazılarından toplanarak oluşturulan bu kitaplar yayın hayatına sunularak gelecek kuşaklara miras kılınmıştır.

İnan'ın vefatından sonra yayımlanan diğer kitapları ise; batı ile ilgili eleştiriler, aydınımızın geleceği ve batı emperyalizmi karşısında Müslümanların nasıl bir yol izlemeleri gerektiği konusunun işlendiği yazılardan oluşan Aydınlar, Batı ve Biz. Ortadoğu'daki savaş, Kudüs melesi ve İslâm ülkelerinin sorunlarını irdeleyen yazıların yer aldığı İslâm Dünyası ve Ortadoğu. Günlük siyasi olaylar, anarşi, terör, Ermeni meselesi, seçimler, sağ ve sol olayları gibi konulardan derlenen yazıların yer aldığı Siyaset Kokan Yazılar. İslâm Medeniyeti, Müslümanlık, gençlik ve İslâmi duyarlılığımız gibi İslâmi düşünce etrafında kaleme aldığı yazılardan oluşan Mirası Kuşanmak.¹⁷³ Yine bunların dışında kitap haline getirilenleri ise; Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair ve İnan ile yapılan sohbetleri içeren Söyleşiler adlı eserleri sıralamak mümkündür. Tasavvuf Üzerine Prof. Dr. M. Esad Coşan ile Sohbet, Tasavvuf Üzerine Halil Necatioğlu ile Sohbet, Tasavvuf Üzerine Fehmi Kuyumcu ile Sohbet gibi İnan'ın Tasavvuf üzerine yapmış olduğu röportajlar da küçük kitapçıklar halinde basılmıştır.

¹⁷¹ Özcan Ünlü, "Bir Güzel Adam; Mehmet Akif İnan", *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 135.

¹⁷² Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 177.

¹⁷³ Şakir Kurtulmuş, "Örnek Bir Dava Adamı: Mehmet Akif İnan", *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 161-162.

3. TASAVVUF-EDEBİYAT İLİŞKİSİ

3.1. Tasavvuf Nedir?

Arapça kökenli bir kelime olan tasavvuf kelimesinin, safâ (saflık), el-saffu'l evvel (ilk saf), ashabu's-suffe'yi çağrıştıran suffice, sûf (yün) veya Yunanca sophos (hikmet) ya da sophia (bilgi) gibi kelimelerle bağlantılı olduğu şeklinde çeşitli fikirler ortaya konmuşsa da kabul gören görüş sûf kelimesinden geldiği yönündedir.¹⁷⁴

Tasavvuf müntesiplerinin tevazu göstergesi olarak yün elbise giymelerinden dolayı, âbid ve zâhidlerin sûfî şeklinde adlandırılmaya başlandığı ve onların yaşam tarzını ifade için sûf kelimesinden tasavvefe (yün giydi) fiilinin türetildiği görüşü vardır. Bu nedenle de tasavvuf kavramının bu fiilin mastarı olarak kullanıldığı düşüncesi öne sürülmüş ve bu düşünce hem anlam hem dil bilgisi bakımından uygun bulunduğu için genel kabul görmüştür.¹⁷⁵

Süleyman Uludağ'a göre tasavvuf, edep merkezli olup kötü huyları bırakıp güzel huylar, güzel hasletler edinmektir. Başkalarından incinmemek ve başkalarını da incitmemektir. Nefse karşı başlatılan ve dönüşü olmayan bir kavgadır. Herkese yardımcı olmak fakat kimseden yardım beklememektir. Müntesiplerinin dostluk ve kardeşlik düsturuyla kenetlendiği bir beraberliktir.¹⁷⁶ Tasavvufun nazarî ve aklî bir ilim olmaması tersine tecrübî bir ilim olması sebebiyle bu kelimeyi tek bir tarife sığdırmak imkânsız görülür. Öyle ki her bir mutasavvıf edindiği manevi tecrübeler ve bulunduğu makamlar doğrultusunda tasavvufu tanımlamışlardır. Dolayısıyla yapılan tariflerin sayısını bine kadar çıkaranlar olduğu gibi mutasavvıfların sayısınınca diyenler de olmuştur.¹⁷⁷

Yapılan bu tarifleri gruplarına göre tasnif edersek tasavvuf:

- İslâmın iç âlemde (bâtında) tahakkukudur.
- Güzel ahlâktır.
- Dünya hayatını ahiret odağında yaşamaktır (zühhd).

¹⁷⁴ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2015), 19.

¹⁷⁵ Reşat Öngören, "Tasavvuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 12 Şubat 2023).

¹⁷⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2012), 345.

¹⁷⁷ H. Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 10.

- Kalbi Allah Teâlâ dışında her şeyden arındırma (tasfiye) ve nefsi kötü huylardan temizlemektir (tezkiye).
- “İstikamet” yani Kitap ve Sünnete göre bir hayat sürmektir.
- Allah’a tam anlamıyla teslimiyette bulunmaktır.
- Allah’a ulaşma çabasıdır.
- Bâtını ilimdir.
- Seçkin kullara (havassa) ait ledün ilmidir.

Yapılan bu tariflerin her biri tasavvufun farklı yönlerini ortaya koyması bakımından doğru görülmele beraber, genelinin dikkat çektiği kalp tasfiyesi, hepsini kapsayıcı özelliktedir.¹⁷⁸

Batı kültüründe ise tasavvuf için evrenin gizemini, nizamını ve bunlar üzerinde tasarrufta bulunma yollarını gösteren bir kavram anlamında theosophy kelimesi kullanılır. Herhangi bir dinin manevi, ruhani yönünü işaret eden mistisizm (mysticisme) İslâm mistisizmi diye ifade edilmiş ancak tasavvufla mistisizm arasında çok ciddi farkların olduğu anlaşılması üzerine sufizm kavramı kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷⁹

Yapılan halis bir niyet ve ihlasla yapılan ibadet ve iyiliklerin kalpte samimi bir değer kazanması, vicdanda yoğun bir dini kaygı ve sorumluluk bilincinin (takva) ortaya çıkmasında tasavvufun yeri önem arz eder. Diğer taraftan nefsi doğru yoldan çıkarmaya çalışan eğilim ve arzulara (heva) karşı daima uyanık olunması anlamındaki uyarılar, İslâm âleminde tasavvufî hayatın giderek gelişmesi ve şekillenmesinde etkin rol oynamıştır. Kur’an ve sünnetin yol göstericiliğinde şekillenen yaşam şekline II/VIII. yüzyıldan itibaren tasavvuf denilmeye başlanmış, bu yaşam tarzını benimseyen kişilere de sûfî yahut mutasavvıf denilmiştir.¹⁸⁰

Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ashabının örnek yaşantısından beslenen tasavvuf; bir ilim ve felsefe olarak sistemleştirilmemiş de olsa, sahabe döneminde içerik açısından kendisini göstermeye başlamıştır. O dönemlerde tasavvuf kelimesi, Kur’an ve hadislerde geçmediği gibi sûfî diye tanınan bir sahabe de bulunamamaktaydı.¹⁸¹ Öyle ki

¹⁷⁸ Mustafa Bahadıroğlu, “Dinî İlimler Arasında Tasavvufun Yeri”, *Semerkand Aylık Tasavvufî Dergi Tasavvuf ve Nakşibendilik* 20. Yıl Özel Sayısı (2018), 23.

¹⁷⁹ Öngören, “Tasavvuf”.

¹⁸⁰ İbrahim Kaygusuz, “Modernleşme Sürecinde Tasavvuf ve Günümüzde Tasavvuf Kültürünün Taşıyıcıları” 6/1 (Haziran 2022), 345-371.

¹⁸¹ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2011), 71.

sûfi ve tasavvuf kavramları Tasavvuf Dönemi itibariyle kullanılmaya başlanmıştır. Sûfi kelimesinin kullanımı, hicri ikinci asrın sonundan tarikatların filiz vermeye başladığı döneme kadar olan yaklaşık üç-üç buçuk asırlık dönemi kapsar. Tasavvuf da bu dönemde ortaya çıkmış, müessese haline gelmiş, büyük sûfi ve mutasavvıflar da bu dönemde ortaya çıkmıştır.¹⁸²

Tasavvuf; hak ve hakikate, iyi, güzel ve doğru olana kendini dahi unutturmasına bir teslimiyetle bağlanmayı ön gören bir sistemdir. Bu denli bir teslimiyet medeniyetini meydana getiren inanç ve ahlak disiplinini de potansiyel olarak içinde barındırmaktadır. Mutasavvıfın (sûfi) gayesi de Hak'ta fâni, Hak ile bâki olmaktır.¹⁸³ Genel anlamda tecrübî yani subjektif bir ilim ve insanın kendini tanıma yolculuğu diyebileceğimiz tasavvuf bu özelliği açısından bir öğretiyi (tarîk), bu öğretinin öğretimini (sülûk) ve metodunu (usûl-erkân) bünyesinde barındırmaktadır. Tasavvuf, İslâmi ilimlerden Tefsir, Hadis ve Kelâm'dan da ayrı tutulmamıştır. Öyle ki tasavvuf, bir ilim olarak kendine özgü kavramları, konuları, özel dili, değerleri, anlayışı ve yöntemi bünyesinde barındırır.¹⁸⁴

Tasavvufun konusu genel manada Allah, varlık ve insandır. Keşf, ıyan, vecd ve vicdan itibariyle Allah'ı zat, sıfat, şûun ve fiilleriyle tanımaya çalışmaktır. İnsanın ruh ve nefis yönüyle yapısı, ruhun tezkiye edilmesi, nefsin terbiye edilmesi ve ahlâkın yüceltilmesi tasavvufun konusudur.¹⁸⁵

Tasavvufa konusu kısaca ele alındığında görülür ki dinin ihsan boyutuna dahil olan her şey tasavvufun da konusunu oluşturmaktadır. Fakat bu boyut sûfilerin kendilerine özgü yöntemleriyle ele alınması sebebiyle diğer ilim dallarından ayrılmaktadır. Kalbi arındırmak, nafil ibadetlere özen göstermek, dünyaya ait olanı gönülden çıkartmak ve dünya nimetlerine karşı zahitçe bir tavır sergilemek gibi tasavvufî hayatın temelini oluşturan bu esasları sûfiler aynı zamanda bir bilgi metodu olarak görmüşlerdir.¹⁸⁶ Tasavvuf, varlık âlemi ile ilgili konulara değinirken kimi zaman da Âyet ve Hadislerin yanı sıra ruhî tecrübelerle dayanan metafizik âlem ile ilgili bazı bilgiler de verir.¹⁸⁷

¹⁸² Bahadıroğlu, “Dinî İlimler Arasında Tasavvufun Yeri”, 28.

¹⁸³ Konur, “Medeniyet İnşasında Tasavvufun Rolü”, 26.

¹⁸⁴ Bilâl Kemikli, “Tasavvuf ve Edebiyat”, *Türk İslâm Edebiyatı* (Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 235.

¹⁸⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 57.

¹⁸⁶ Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar* (Bursa: Emin Yayınları, 2016), 80.

¹⁸⁷ Bahadıroğlu, “Dinî İlimler Arasında Tasavvufun Yeri”, 24.

Tasavvuf ilmi, amaç ve gereklilik açısından ele alındığında İslâm dininin doğru anlaşılması noktasında oldukça önem arz eder. Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinden itibaren yaşamış zâhid ve sûfilerin gayesi, gâyb âlemini kavramaya çalışıp, kendilerini ahlaken yüceltmektir. Yaşadıkları inziva hayatı ile de ruh terbiyesini sonraki nesillere aktarmak suretiyle İslâm'ın özünün daha iyi kavranmasını amaç edinirler.¹⁸⁸ Bu ilmin yegâne gayesi, sâlik, derviş, tâlib, mürid ve can gibi isimlerle anılan sûfiyi marifet kavramıyla ifade edilen bir bilgiye ulaştırmaktır ki bu bilgi de, tecrübe yoluyla elde edilen ve “irfân” şeklinde nitelendirilen bir bilgidir.¹⁸⁹ Bu bilgi ışığında tasavvufun gayesi için; insanı yanlış ahlâktan, çirkin huylardan uzaklaştırmak, güzel vasıflarla bezemek, Allah ve Peygamberinin ahlâkını özümseterek Hz. Peygamber'e tam bir bağlanış ile insan-ı kâmil yetiştirmektir. Başka bir deyişle, Müslüman kimse için ebedî olan bir saadeti sağlamaktır, diyebiliriz.¹⁹⁰

3.2. Dinde Tasavvufun Yeri ve Önemi

İslâm şekilcilik ve zahirden çok, mânâya, ruha, deruni olana değer veren bir dindir. Tasavvuf da dinin bâtinî ve manevî tarafı ile hemhal olduğundan, neredeyse bütün İslâmî ilimlerle iç içe bir özellik göstermektedir.¹⁹¹ Tasavvuf eserleri, başta Kur'an-ı Kerim ve hadisler olmak üzere Kelam, Mezhepler Tarihi, İslâm Tarihi, İslâm Edebiyatı, İslâm Sanatları, Fıkıh, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Felsefesi, Din Eğitimi, Dinler Tarihi gibi diğer bütün İslâm disiplinlerinden anlamayı ve faydalanmayı zorunlu kılmaktadır.¹⁹²

Tarikatlar tarihî süreç itibarıyla Kur'an ve sünnet çerçevesinde temel dinî değerleri pratik bir hale getirip toplumsal hayatın içine nüfuz ettirerek bu değerlerin kurumsal bir yapı haline gelmesini sağlamışlardır. Ayrıca bu süreçle birçok değer de içselleştirilmiştir. Bu değerlerden bazıları şunlardır: İbadet, tevbe, zikir, kanaat, tevekkül, sabır, ihlas, şükür, rıza, takva, dürüstlük, merhamet, dayanışma, tevazu, isâr, af, infak, ihsan. Bu temel

¹⁸⁸ Küçük, *Tasavvufa Giriş*, 22.

¹⁸⁹ Kemikli, “Tasavvuf ve Edebiyat”, 235.

¹⁹⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 58.

¹⁹¹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 59.

¹⁹² Küçük, *Tasavvufa Giriş*, 25.

değerler, İslâm toplumlarında gelenek halini almışlar ve İslam kültür ve medeniyetinin yapı taşlarını oluşturan unsurlar olarak belirmişlerdir.¹⁹³

Tasavvuf, insan nefsinin kötü ahlak ve duygulardan nasıl temizlenerek güzel hasletlerle bezeneceğine, bu temizlenme ve bezenme neticesinde ruhta ne gibi değişimler olacağını ortaya koyan bir ilim dalıdır. Tasavvuf ilmine dair bilgi sahibi olunmadan yaşanmayacağı gibi, tasavvufun gereğince yaşanmadan da sûfi olunamamaktadır. Bu bağlamda tasavvuf, kişiye Allah ve Resulünün sevgisini kazanması noktasında mihmandarlık yapar.

Tasavvufi bilgi, Evrenin ve Allah'ın hakikatini kalben keşfedip ruhen idrak etmeye dayanır. Bunun için de öncelikle insanın nefsini terbiye etmesi gerekir. Kâmil bir mürşidin rehberliğinde ulaşılabilecek bu bilgiye marifetullah denilmektedir. Marifet nazariyesi, tevhid (Allah'ın birliği) ve vahdet-i vücudu (varlık birliği)¹⁹⁴ merkeze alır. Tasavvuf, Kur'an ve sünnet eczanesinden aldığı ilaçlarla adeta kalbi hastalıklardan temizlemektedir. Günah kirleriyle kararan, katılaştıran kalp, ilk olarak kâmil bir mürşidin sohbet ve nazarıyla yumuşatılır, ardından tövbe ile temizlenir, nafil ibadetlerle beslenir ve nihayet zikirle arıtılır, tasfiye edilir. Tasavvufi terbiye yoluna giren kişi (sâlik) zikre devam ettikçe kalp berraklaşmakta, berraklaştıkça da kalpteki Allah sevgisi, her türlü sevgiye galip gelmektedir.¹⁹⁵

Tasavvuf, modern çağ insanına ve bu çağın insanına, kendisini modern tüketim köleliğinin dışında nasıl tutabileceği konusunda kılavuzluk etmektedir. Tasavvufun öğretilerinden olan zühd ve kanaatkâr olma vasfı, müntesibini dünya karşısında frenleyen, dünyayı acımasızca tahrip etmesini engelleyen, eşyayla ilişkisini zorunluluk ve ihtiyaçlar doğrultusunda düzenleyen bir güç olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁶ Tasavvufun merkezindeki insanın ilgi dünyasında her şey mevcuttur. O, varlığa tek bir açıdan ya da parça parça bakmamakta, varlığı veya varlıkları bir bütün olarak kavramaya çalışmaktadır. Bütün yaratılmışları büyük bir bütünün birer parçası nazarıyla inceler.

¹⁹³ Kaygusuz, "Modernleşme Sürecinde Tasavvuf ve Günümüzde Tasavvuf Kültürünün Taşıyıcıları", 347.

¹⁹⁴ A. Azmi Bilgin, "Türk Tasavvuf Edebiyatının Mahiyeti", *İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü* 24 (2014), 3.

¹⁹⁵ Bahadıroğlu, "Dini İlimler Arasında Tasavvufun Yeri", 23.

¹⁹⁶ Ahmet Murat Özel, "Tasavvuf Yaşadığımız Çağa Ne Vaat Ediyor?", *Semerkand Aylık Tasavvufi Dergi Tasavvuf ve Nakşibendilik* 20. Yıl Özel Sayısı (2018), 36.

Tasavvuf, insanların kendi arasındaki ya da insanın tabiatla ilişkisini bir ilgi ve bilgi olarak görmez salt bir ahlaki temele de oturtmaya çalışmaz.¹⁹⁷

Tasavvuf ilminin, günlük ve pratik hayatla ilgili planları da bulunmaktadır. Sağlıklı bir dinsel ve sosyal hayat için dinin iç manasını anlamının şart olduğunu savunulmaktadır. Bu, insanın ruh sağlığı açısından oldukça önemlidir. İnsanoğlu, fitratı gereği yok olanları sevmeyi; ebedi olanı ister. Tasavvuf, tam da bu noktada insanı ruhsal ve kültürel gelişim vasıtasıyla yok olmayana, yani Allah'a çıkarmaktadır.¹⁹⁸

Tasavvufun eğitiminin ocakları anlamındaki tekkelerde kendilerini manevi yönden geliştiren dervişler halkla da ilgilenmiş böylece sağlıklı bir toplumun inşasında öncülük etmişlerdir. Yeni fethedilen yerlerde devletin isteği ile dergâhlar kurularak buraların İslâmlaşması noktasında önemli rol oynamışlardır.¹⁹⁹ Orta Asya'nın bozkırlarında gezilmedik çadır bırakmayan Ahmet Yesevî'nin müridleri pek çok Türk'ün İslâmla tanışmasına vesile olmuşlardır. En kaba, en cahil diye nitelenen insanlar bile tasavvufun sıcak ortamına sığınmış ve olumlu manada bir değişime girmişlerdir.²⁰⁰ Orta Asya'dan Malezya'ya, Kuzey Afrika'dan Kafkasya'ya, Hazar'dan Varna'ya kadar İslâm'ı yaymak amacıyla kurulan tekkelerde konaklayan yabancı misafirler, buldukları bu sıcak ve samimi ortamdan etkilenerek Müslüman olmaya karar vermişlerdir.²⁰¹

Bektaşî müridi Sarı Saltuk, Balkan milletinin gönlünde kurduğu taht ile ön hazırlık mahiyetinde diyebileceğimiz psikolojik ortamı Osmanlı'nın askeri olarak yapacağı fethin çok öncesinde hazır duruma getirmiştir. Tekke ve ribatların bulunduğu geçitlerde etnik ve dini bir ayırım gözetmeksizin insanların yardımına koşan dervişler, tekkeler ile gayr-i müslimler arasındaki bağın oluşmasını sağlamıştır. Benzer şekilde Çin'in Sincan vadisinde Yesevi, Üveysî ve Nakşibendi tarikatı sadece İslâm'ın yerleşmesini değil, komünist düzenden günümüze kadar manevi yaşamın diri kalmasını da sağlamıştır.²⁰² Önemli ve dikkat çekici bir konudur ki bugün hala dünyadaki İslâm'ın yayılma

¹⁹⁷ Konur, "Medeniyet İnşasında Tasavvufun Rolü", 34.

¹⁹⁸ Küçük, *Tasavvufa Giriş*, 23.

¹⁹⁹ Ferzende İdiz, "Tasavvufun İslam Medeniyetine Katkısı", *Akademik İslâm Araştırmaları Dergisi* 4 (Haziran 2018), 56.

²⁰⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 66.

²⁰¹ İdiz, "Tasavvufun İslam Medeniyetine Katkısı", 56.

²⁰² Selami Erdoğan, "İslam Medeniyetinin İnşasında, Bilim ve Mektep Olarak Tasavvuf", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2019), 145.

hareketleri, Mevlânâ gibi İbn Arabi gibi büyük sûfîlerin yaşam tarzı ve geride bıraktıkları eserleri ile faaliyet göstermektedir.²⁰³

3.3. Tasavvuf ve Edebiyat

Dil ile kendine yer bulan bir sanat olan edebiyat, ilk zamanlarda dini merasimlerde görülmüştür. Sonraları dinin dışında kalan konularda kendine yer bulan edebiyatın dinle olan bağlantısı hep devam edegelmiştir. Din dili, edebiyat ve şiir dilini de beslemiştir. Bu bağ sayesinde edebiyat da dini düşünce ve değerlerin anlaşılması ve yayılmasında etkili olmuştur.²⁰⁴

İlimleri birbirinden soyutlamak mümkün değildir. Tasavvuf, özelliği gereği diğer İslâmî ilimler, sosyal yönü olması yönüyle de sosyal ve beşerî ilimler, edebiyat ve güzel sanatlarla yakından ilişkilidir. İslâmî ilimler içinde, tasavvuftan başka, diğer ilimlerle bu kadar içi içe olan başka bir ilim yoktur.²⁰⁵ İslâmî ilimlerin çoğu güzel sanatları pek fazla ciddiye almasa da tasavvuf, insana sunulacak olan mesaj gereği ruha ve manevî gelişime katkı sağlayan güzel sanatlardan istifade etmeye çalışmıştır. Tasavvuf literatürü olmasaydı güzel sanatlar ve edebî eserler bu noktaya gelemeyebilirdi. Tasavvufun temeli olan zikir meclisleri şiir ve mûsikî açısından çok zengindir. Şiirin, bestenin yanına bir de güzel ve mevzun hareketlerin eklenmesi ile icra edilen Allah'ı zikirle milyonlarca kalp titremiş, ağlamış ve huşu bulmuştur.²⁰⁶

Tasavvufun ilk dönemlerinde edebiyat çok gelişme göstermemiş, ilk sûfîler dinî hislerini ve duygularını genellikle kısa cümleler ve vecizeler halinde söylemişler, şiire pek ilgi duymamışlardır. Bu yüzden tasavvuf edebiyatında ilk ortaya çıkan eserler nesir türündedir.²⁰⁷ Tasavvuf her ne kadar fazla konuşmamayı ve yazmamayı gerektiriyorsa ve belli bir gizliliğe ya da anlaşılmamayı içinde barındırıyorsa da sûfîler doğuş devrinden itibaren diyebileceğimiz şekilde, fikir ve duyguları ifade etmenin en etkin ve tabii yolu olarak edebî nesir ve şiirleri kullanmışlardır. Bazı sûfîler, tasavvuf ve tarikatları, şiirsel roman veya hikâye türü denebilecek bir tarzla sunar. Şair Vâhidî'nin Kitab-ı Hâce Cihan

²⁰³ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 279.

²⁰⁴ Bilâl Kemikli, *Türk İslam Edebiyatı* (Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 17.

²⁰⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 59.

²⁰⁶ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 282.

²⁰⁷ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 68.

ve Net'ice-i Cân adlı manzum ve mensur karışık metinden oluşan eseri bu türe çok güzel bir örnek oluşturur.²⁰⁸

Tasavvufî edebiyatın ilk temsilcisi olarak zikredilen Hoca Ahmet Yesevî'nin hikmet adlı şiirleri tasavvuf yolunu öğretmeyi hedefleyen manzumelerdir. Hikmetler, inancı ve dini bakış açısını yayma niyetiyle yazılan eserlerdir denebilir. Diğer taraftan sözlü ve yazılı edebiyat içerisinde gelişen ve halk irfanını besleyen Dede Korkut Hikâyeleri, Hz. Ali Cenknâmeleri, Hamzanâmeler, Battal-nâmeler, Fütüvvetnâmeler, Menâkıbnâmeler, Sohbetnâmeler ve Gazavatnâmeler de İslâm ahlak değerlerini aktaran eserlerdir.²⁰⁹

Tasavvufun halk şiirine etkisi ise Ahmet Yesevî ile başlayıp, dervişlerinin geliştirip yaydığı hikmet geleneğinde kendini gösterir. Hikmet geleneği, halk dili, hece vezni ve milli formlara bağlı tasavvuf edebiyatı veya tekke edebiyatı diye bilinen yeni bir şiir türünün doğmasını sağlamıştır.²¹⁰ Sanat endişesi taşımayan mutasavvıflarca temsil edilen bu türün temsilcileri arasında Ahmet Yesevî, Yunus Emre, Eşrefoğlu Rumi, Hacı Bayram-ı Veli, Üftâde, Aziz Mahmud Hüdâyî ve Erzurumlu İbrahim Hakkı sayılabilir.²¹¹

İslâm dünyasında tasavvuf, toplumun bütün kesimlerinden ilgi ve alaka görmüştür. Özellikle tekkelerde icra edilen zikir, sohbet, sema, ayin ve erkân gibi ritüeller edebiyatın doğmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır. Şeyh ve tarikat büyüklerinin tekkelerde yaşadıkları manevî haller zaman zaman edebiyatın ürünlerine de yansıtılmıştır. Tasavvuf şiirinde işlenen meseleler gönül dünyasının keşfini, taşmasını yansıttığı için sanat endişesi de taşımamıştır.²¹² Sûfiler irşâd etme yöntemi olarak daha etkili gördüklerinden şiiri diğer yöntemlere göre daha fazla kullanmışlardır.²¹³

Tasavvuf, vezin, şekil ve muhteva itibarıyla İslâm kültür coğrafyasının bir eseri olan, özellikle XVI. ve XVII. Yüzyıllarda gerçek anlamda hüviyetini kazanan divan şiirine de etki etmiştir. Tasavvufun divan şiirine etkisi, tasavvufî mesnevîler, menâkıbnâme ve tezkiretü'l-evliyâ gibi türlerin doğmasına sebep olmuştur.²¹⁴ Genellikle aruz vezniyle yazan ve sanatçı metodu ağır basan divan şairlerinin başında Şeyhî, Fasîh, Hayretî,

²⁰⁸ Küçük, *Tasavvufa Giriş*, 28.

²⁰⁹ Kemikli, *Türk İslam Edebiyatı*, 16.

²¹⁰ Kemikli, *Türk İslam Edebiyatı*, 239.

²¹¹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 69.

²¹² A. Azmi Bilgin, "Türk Tasavvuf Edebiyatının Mahiyeti", *İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü* 24 ts., 4.

²¹³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 328.

²¹⁴ Kemikli, *Türk İslam Edebiyatı*, 239.

Yenişehirli Avnî ve Şeyh Galip Dede gelir. Divan edebiyatında kullanılan âşık, ma'suk, pîr, şîve, hicâp, cilve, nây, mey, şarab, meyhâne, nâkus, çeşm, leb ve zülf gibi mazmunlar tasavvufi anlamlar taşımaktadır.²¹⁵

Bütün bunlar da gösteriyor ki, tasavvufun ruha yön veren halinin ve içeriğinin edebiyata farklı bir bakış açısı ve zenginlik kattığı yadsınamaz. Şiir ve edebiyatın geniş halk kitlelerine ulaşmasında böyle bir içerikten beslenmesinin büyük bir etkisi vardır.²¹⁶ Nitekim edebiyat târihçisi Nihad Sâmî Banarlı: “Türk edebiyatını vücûda getiren, geliştiren ve olgunlaştıran, tasavvuftur.” sözüyle bu hakîkati dile getirmiştir.

3.4. Mehmet Akif İnan'ın Tasavvufa Yönelmesi ve Ali Arıncî ile Tanışması

Necip Fazıl gibi edebiyatçı, şair ve mütefekkirlerin sıkı takipçisi olan Akif İnan, önceleri bireysel bir arayışın içindeyken sonrasında bu arayışı sosyal bir boyuta dönüştür. Onun çeşitli mecralarda kaleme aldığı başlıklar, onun düşünce dünyasını, fikrini ortaya koymaktadır. Her yazısı derdinin ve davasının bir ürünü olan İnan, hiçbir zaman yazmak için yazmamıştır. İnan'ın arayışları doğrultusunda fikir yürüttüğü ve yazdığı başlıklar şunlardır; İslâm dünyasının hali, Batı medeniyetinin eleştirisi, Gençlik ve gerçek Müslümanlık, İslâm medeniyetinin fazileti ve ona duyulan ihtiyaç, Doğu yani İslâm medeniyetinin yeniden inşası ve nihayet gönül, aşk ve ölüm.²¹⁷

İnan'ın kendi derinliklerinde aradığı anlam arayışı onun öğrencilik yıllarına kadar uzanır. Yaşadığı hayat aktif ve mücadeleci bir ruhla akıp giderken, İnan'ın kendini bulma ve anlam arayışı, kendinden asırlar önce benzer hayatı yaşayan, kendini gerçekleştirebilmiş sûfilerden Ebû Hamîd Muhammed Gazzâlî ve Mevlânâ gibi isimlerin arayışı ile benzerlik göstermektedir.²¹⁸

İnan, Mavera aylık dergisinin 54. sayısında Halil Necatioğlu ile tasavvuf üzerine gerçekleştirmiş olduğu sohbetinde, bütün dünyada dini ve mistik olana doğru bir yönelimin olduğunu materyalist ve inkârcı görüşlerin cazibesini kaybettiğini belirtir.

²¹⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 69.

²¹⁶ İslam ve İhsan, “Tasavvuf ve Edebiyat İlişkisi”, *İslam ve İhsan* (13 Mart 2020).

²¹⁷ Baz, “Mehmet Akif İnan'ın (1940-2009) Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf”, 101.

²¹⁸ Tenik, “Mehmet Akif İnan'ın Sûfî Kişiliği”, 1083.

Fikir adamı, sanatçı, devlet yöneticisi hemen her kesimden insanın bir arayışın içinde olduğunu vurgular.²¹⁹

Özellikle 70’li yıllarda iyiden iyiye kendini gösteren İnan’ın benlik arayışı, onun aristokrat ruhlu olmasından dolayı kolayca bir cevap bulamamıştır. Ancak İnan, bu arayış için ne yolda olmaktan vazgeçmiş ne de bu yolda bulduklarını kolayca beğenmiştir. Arayışı her geçen gün an be an artmış ve yakıcı bir hal almıştır.²²⁰ İnan’ın 1979 yılında girmiş olduğu tasavvufi hayat, onun fikir dünyasını derinden etkilemiştir. Tasavvuf ve tasavvufa dair yazılarını yalnızca köşe yazılarında sınırlı tutmamış aynı zamanda tasavvufla ilgili “Mavera” aylık dergisinde M. Esad Coşan (Halil Necatioğlu), İsmail Çetin ve Fehmi Kuyumcu ile röportajlarda da bulunmuştur. İnan’ın özellikle iki şiir kitabı onun seyr-i süluk süreci ile ilgili önemli ipuçları içerir. İlki, onun arayışını ifade eden “Hicret”, ikincisi ise arayışının son bulduğu ve vuslatının büyük oranda gerçekleştiğini anlatan “Tenha Sözler” adlı şiir kitabıdır.²²¹

İnan, kendini bulmak adına kendinden, toplumdan hatta dünya adına her şeyden neden kaçtığını ve çıktığı tasavvuf yolculuğunda suyunu arayan susuz bir yolcu gibi nasıl çırpındığını “Yılgı” adlı şiirinde şöyle anlatmıştır:

“Bu yıldırımlara dayanamam ben
Her an kopmaktadır bir dalım candan
Kırılan sesimdir eriyen gölgem
Göklerim yitiktir kuyulardayım
Akrepler ağmakta uykularıma
Düşlerin ipini tutamıyorum
Hangi yöne koşsam önümde duvar
Tepemde yılgının bombardımanı
Durmadan uğuldar kulaklarımda
Yıkmakta aklımın mazgallarını
Komut alan şeytan ısıklıklarından
Korkunç bir paniğin ayak sesleri, Çarşılarda balkon dehlizlerinde.”²²²

²¹⁹ Mehmet Akif İnan, “Doç Dr. Halil Necatioğlu İle Tasavvuf Üzerine Sohbet”, *Mavera Aylık Edebiyat Dergisi* 5/54 (Mayıs 1981), 43.

²²⁰ İbrahim Baz, “Bilinmeyen Bir Şiir: Akif İnan’ın Dervişlik Beyanı”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39 277 (Ocak 2020), 216.

²²¹ Baz, “Mehmet Akif İnan’ın (1940-2009) Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf”, 100.

²²² Mehmet Akif İnan, *Tenha Sözler* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2012), 22.

İnan'ın bir zamanlar derin bir benlik arayışı içerisinde olmakla birlikte çıktığı tasavvuf yolculuğunda kendine rehber edineceği ve kendini adayabileceği kâmil bir şeyhin ne yazık ki geçmişte kalan bir değer olduğunu ancak bu zamanda da olamayacağı inancı içerisinde bulunduğunu Karakaş, şu şekilde ifade etmektedir:

“Urfalı şair Mehmet Akif İnan'ın tasavvuf ehli olduğu pek bilinmez. Onun yazarlığı, şairliği ve dernekçiliği yanında bir de tasavvufi yönü vardır. Akif, gençliğinde tasavvufu inkâr etmezdi ama kâmil bir şeyhin olacağını da kabul etmiyordu. O da birçokları gibi, gerçek velilerin geçmişte kaldığını iddia ediyor, zamanımızda artık öyle veli, şeyh filan olamayacağına inanıyordu.”²²³

İnan'ın bu arayışı, Siirt'in Baykan ilçesinde bulunan Nakşî-Hâlidî kolunun Haznevî dergâhı şeyhlerinden Ali Arıncî'ye intisâblı olan asker kardeşi Mustafa ve diğer aile fertleri tarafından da gözden kaçmamıştır. Aile sohbetlerinde bir araya geldikçe Kardeşi ağabeyi Akif İnan'a sık sık şeyhinin hikmetlerinden haber verir bazen de abisine takılarak Şeyh Ali Arıncî'ye bağlanması konusunda tekliflerini dile getirmiş. İnan ise bilindik tavrı ile kardeşinin ısrarlarına karşı şeyh diye bilinen pek çok kişiyle oturup kalktığını fakat hiçbirinin kendisini etkilemediğini söyler. Devamla “Eğer senin şeyhin bu anlattığın kadar büyükse takar tasmağını boynuma ve çeker yanına” diyerek kardeşine adeta meydan okumuş ve şeyhinden manevi gücünü göstermesini istemiştir.²²⁴

İnan'ın kardeşi Mustafa, 1979 yılında Ağrı'da askerlik görevini yerine getirmekte iken bir kaza kurşunu neticesinde yaralanmıştır. Bu olay üzerine İnan ve diğer kardeşi Ahmet, asker olan kardeşleri Mustafa'yı ziyaret için Ağrı'ya giderler. O sırada durumdan haberdar olan kardeşinin şeyhi Ali Arıncî de büyük oğlu Hikmetullah Efendi'yi kendisine intisap etmiş olan müridini ziyaret etmesi için Ağrı'ya gönderir. Burada Hikmetullah Efendi ile İnan'ın tanışması kaçınılmaz olmuştur. Hikmetullah Efendi, o dönemde medrese eğitimini tamamlayan bir müderristir. İnan ve Hikmetullah Efendi uzun uzadıya sohbette bulunmuşlar ve bu sohbet esnasında Hikmetullah Efendi İnan'a babasını ziyaret etmesi için teklifte bulunmuştur.²²⁵

İnan bu teklifi kabul etmiş ve Hikmet ile birlikte Ağrı'dan Siirt'in Baykan'ın Arınc köyüne Şeyh Ali Efendi'yi ziyaret için yola çıkmışlardır. Ancak ne var ki bu yolculuk,

²²³ Karakaş, “Mehmet Akif İnan'ın Sufiliği”, 148.

²²⁴ Tenik, “Mehmet Akif İnan'ın Sûfi Kişiliği”, 109.

²²⁵ Baz, “Mehmet Akif İnan'ın (1940-2009) Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf”, 103.

daha şeyhine varmadan şeyhini İnan'ın gönlüne nakşetmiştir. Bu çetin ve bir o kadar da manidar olan yolculuğu Karakaş, şu şekilde anlatmıştır:

“Mevsim kıştır ve doğu Anadolu’da hey yer karla kaplıdır. Yolun kapalı olması sebebiyle, şehirlerarası yoldan itibaren, bir tepenin üstünde olan köye karların içinde düşe kalka tırmanarak çıkarlar. Diz boyu karın içinde Akif oldukça hırpalanır. Birkaç adımda bir yere kapaklanır, yüzüne, gözlerine karlar dolar Akif belki de ömründe böyle zahmetli bir yürüyüş yapmamıştır. Karlara bata çıka yürümeye çalışırken hep beyaza bakmaktan dolayı geçici olarak görme melekesini de yitirir. Bu şekilde karın içinde düşe kalka köye doğru yaklaştıklarında kardeşi Mustafa’ya söylediği söz aklına gelir...” söylediklerini hatırlayınca İnan, adeta yüreğinden vurulmuş hisseder ve Şeyh Molla Efendi’ye teslim olur.²²⁶

İnan, Şeyh Efendi’nin hikmetinden ve sohbetlerinden oldukça etkilenmiştir. Uzun süre ağzından tek bir sözcük çıkmaz olmuştur. 1979 yılında Baykan’a gidip Ali Arıncî’ye intisâb etmiştir. Şeyh Ali Arıncî, İnan’ın arayışına cevap olma ve hayatının muhabbetle çevrelenmesine vesile olan Şeyh Ali Arıncî, 1916 tarihinde Siirt’in Baykal ilçesinin Arınc köyünde ilim ile hemhal olan bir aileden dünyaya gelmiştir. Babası, etrafında âlim ve tasavvuf ehli olarak bilinen Molla Ömer, annesi ise, Halime Hatun’dur. Babası Molla Ömer, Nakşî Hâlidî tarîkatının Haznevî alt koluna mensup Norşin Dergâhı şeyhlerinden Muhammed Ziyâuddin’e (ö. 1924) müntesip bir adamdır. Ali Arıncî, hocası Abdülhakîm Bilvânîsî vesilesiyle Nakşî-Hâlidî tarîkatının Haznevî kolunun şeyhi olan Şeyh Ahmed Haznevî’ye giyâbî olarak yani üveysî yolla bağlanmıştır. Ahmed Haznevî’nin 1950’de vefatının ardından Haznevî’nin halifesi olan Abdülhakîm Bilvânîsî’ye intisâb ettiği de rivayetler arasındadır. Tarîkat sülûkunu sekiz yıl içerisinde tamamlayan Şeyh Ali Arıncî, Bilvânîsî’den icâzet aldıktan hemen sonra Van bölgesinde tarîkat hizmeti vermek için görevlendirilmiştir.²²⁷

Şeyh Ali Arıncî, olduğu yer itibarıyla çok yakından tanınan ve büyük saygı gören bir şahsiyet olmasına rağmen Anadolu’nun batısında ne yazık ki aynı şekilde tanınamamıştır. M. Akif İnan’ın intisabından ve kendi gibi birçok şair ve yazar olan arkadaşını dergâha

²²⁶ Karakaş, “Mehmet Akif İnan’ın Sufiliği”, 149.

²²⁷ Tenik, “Mehmet Akif İnan’ın Sûfî Kişiliği”, 109.

ziyarete götürmesinden sonra Şeyh Ali Arıncı, özellikle edebiyat camiasında daha fazla tanınmıştır.²²⁸

Şeyh Ali Arıncı'nın, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadi'den sonra Ali Arıncı'ye kadar olan tarikat silsilesi şu şekildedir:

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (ö.1827)

Seyyid Abdullah Şemdinî (ö. 1813)

Seyyid Tâhâ-i Hakkârî (ö. 1852)

Seyyid Sıbgatullâh-i Arvâsî (ö. 1870)

Şeyh Abdurrahmân-ı Tâgî (ö. 1886)

Şeyh Fethullâh Verkânîsî (ö. 1899)

Şeyh Muhammed Ziyâuddîn (ö. 1924)

Şeyh Ahmed-i Haznevî (ö. 1950)

Seyyid Abdülhakîm-i Bilvânîsî-Hüseynî (ö. 1972)

Şeyh Ali Arıncı (ö. 1984).²²⁹

Şeyh Ali Arıncı, 1954'te Hac görevini yerine getirmek için şeyhi Abdülhakîm Bilvânîsî ve bazı müridleri ile kalabalık bir gurup halinde İskenderun'dan Cidde'ye deniz yolu ile giderler. Şeyhinin vefatına kadar yalnızca onun verdiği görevleri yerine getiren Şeyh Ali Arıncı 25 Mayıs 1972 tarihinde şeyhinin vefatından sonra, 1974'te Tılfakîr mevkiinde bir Cami ve dergâh inşa ettirmiş, hayatının sonuna kadar tebliğ faaliyetlerini bu dergâhta sürdürmüştür. Şeyh Ali Arıncı 24 Temmuz 1984 yılında 68 yaşında iken vefat etmiştir. Kabri Arınc köyünde Tılfakîr denilen bölgede bulunmaktadır.²³⁰

İnan, 1984 yılında yazdığı Arzıhal isimli bir şiirinde Şeyhinin ölümünden duyduğu üzüntüyü ve çaresizliği şöyle anlatır:

“Sen öte bahçede açalı gülüm
Bütün bülbülleri yandı içimin
Dağıldı eczası sesin ahengin

²²⁸ İbrahim Baz, “Şeyh Ali Arıncı ve Arınc/Tılfakîr Dergâhı”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (15 Eylül 2016), 44.

²²⁹ Karakaş, “Mehmet Akif İnan'ın Sufiliği”, 149.

²³⁰ Baz, “Şeyh Ali Arıncı ve Arınc/Tılfakîr Dergâhı”, 47-48.

Güzelin lezzetin rengin biçimin
Öpüp kokladığım ellerin gülüm
Hayat ırmağıydı fidanlarıma
Açardı yolumu anahtar sesin
Gözlerin güneşti zamanlarıma
Bir yetim çocuktur günlerim gülüm
Seslerim kırıktır yatağım zindan
Ne olursun tez elden beni de çağır
Al götür yanına sevdiğim aman...”²³¹

Akif şeyhine bağlandıktan sonra Şeyhini Siirt’e daha sık gitmeye başlamış ve tam anlamıyla bir züht hayatı içerisine girmiştir. İnan için alışıldık olunmayan bu tavır çevresi ve ailesi tarafından benimsenmiş fakat tasavvuftan anlamayanlar ise ondaki bu değişimi kabullenememişlerdir. Akif’in hayatının son yirmi senesi tasavvufi bir yaşam şeklinde seyretmiştir.²³²

Tasavvuf ile tanışan ve onu yaşam felsefesi haline getiren İnan, ayrıca tasavvufun bir değer olarak Türk ve İslâm geleneğini beslediğine sık sık vurgu yapmıştır. Tasavvufun İslâm toplumu adına eğitici ve terbiye edici bir unsur olarak ilk sırada geldiğini belirtmiştir. Tasavvufun mecaz anlamlarının edebiyat dünyamızda kaynak olarak büyük bir zenginlik teşkil ettiğini ifade etmiştir.²³³

²³¹ İnan, *Tenha Sözler*, 33.

²³² Karakaş, “Mehmet Akif İnan’ın Sufiliği”, 150.

²³³ Yonar, “Devrine Ayna Tutan Adam”, 175.

4. MEHMET ÂKİF İNAN'IN ESERLERİNDE DİNÎ-TASAVVUFÎ UNSURLAR

4.1. Mehmet Akif İnan'ın Eserlerinde Kullandığı Dinî-Tasavvufî Unsurlar

4.1.1. Allah

Allah yani İsm-i Âzam Yüce Yaratıcı'nın en büyük ve en muazzam ismidir. Yalnızca kendisine kulluk yapıp tapınılan mutlak ilah²³⁴ olarak tanımlanmaktadır.

Mehmet Akif İnan, yaşamında olduğu gibi şiirlerinde ve düz yazılarında da İslâm ve tasavvufu kendisine kılavuz kılmıştır. İnan'ın kimi şiirlerinde seslendiği ve konu edindiği kişi tam olarak saptanamamaktadır. Ancak şairin kişiliğinin tasavvufla olan bağlantısı iyi bir şekilde analiz edilebildiğinde şiirlerindeki muhatabının genel itibarıyla yüce yaratıcı olan Allah olduğu anlaşılabilmektedir. Kimilerine göre seslenilen kişi zaman zaman peygamber, mürşit ve kadın olarak da kabul edilmektedir.

Şair'in şiirlerinde Allah lafzını ismen geçirdiği dizeler şunlardır;

“Destani bir şaha kalktı Bismillah”²³⁵

“Sallanan bir eldir yıldızlar şimdi

Seni uğurlayan Tanrı katında...”²³⁶

Şair'in ismen ve bir unsur olarak değil de mana olarak Allah'a seslendiği ve onun aşkından bahsetme ihtimali olan dizelerden örnekler ise şu şekildedir;

“Ellerine sarın kalbimin içi

O ayla boyanmış nar ellerine

Bahar ellerine giydir düşleri Göksel şarkıları sar ellerine...

Bitirip şu kuru kara ekmeği

Göç etsem diyorum yar ellerine...”²³⁷

“Senin hatıranla beni her akşam dünyanın kirinden yuyar yüreğim

Düş kazılarımın bulgularını umut sergisine koyar yüreğim

Bütün varlığımı billur sesine ve özel rengine koyar yüreğim

Mehtaba çiçeğe ve bulutlara cennet hayalini oyar yüreğim...”²³⁸

²³⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 36.

²³⁵ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 227.

²³⁶ İnan, *Tenha Sözler*, 35.

²³⁷ İnan, *Hicret*, 29.

²³⁸ İnan, *Tenha Sözler*, 13.

“Bütün vakitlerim sana ayarlı
İste hesabını rüyalarımın...”²³⁹

Mirası Kuşanmak adlı kitabında yer alan “Bu Can Gövdeye Konuktur” başlıklı yazısında İnan, yüce Allah’ın dünya hayatını bir amaç doğrultusunda yarattığını, insanı imtihan etmek için kısa bir dünya hayatı verdiğini zikreder. Allah elçileri vasıtası ile yol gösterip çizdiği istikametten yürüyenleri de mükâfatlandıracağını vaad ettiğini vurgular.²⁴⁰

İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabının “Habere İnanmak” başlıklı yazısında insanın Allah’a inancının zayıflığını keskin bir dil ile dile getirir. İnan’a göre insanlardan korktuğu kadar Allaktan gereği gibi korkmayıp ona tam bir bağlılıkla bağlanmayan insan ne kadar zalim ve ne kadar cahildir derken, Kur’an-ı Kerim’in Ahzâb sûresinin 72. Ayetine vurgu yapmaktadır.²⁴¹

4.1.2. Peygamberler, sahabeler ve din büyükleri

Peygamber kelimesi Farsça olup sözlükte haber getiren demektir. Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde, peygamber kelimesinin karşılığı olarak nebî, resûl ve mürsel kelimeleri kullanılmıştır.²⁴² Allah (c.c.)’dan gelen tebliğ, Haktan inen haber, Cebrail (a.s.) meleğin getirdiği ilahi bilgi ise peygamberlik veya nübüvvet olarak tanımlanır. Nübüvvet, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile son bulmuş ve kıyamete kadar da bu kapı kapanmıştır.²⁴³

“Yıldızlar billurdan avize gibi
Bir ev nur merkezi geldiğin gece
Vakti yenileyen sen ey hoş geldin
İbrahim duası İsa müjdesi başında bir gölge altın çocuğun
Onu korumanın dipsiz imgesi...”²⁴⁴
“Gözlerim yollarda bekler dururum
Nerde kardeşlerin diyordu bir ses
İlk Kiblesi benim ulu Nebi’nin Unuttu mu bunu acaba herkes...”²⁴⁵

²³⁹ İnan, *Hicret*, 32.

²⁴⁰ Mehmet Akif İnan, *Mirası Kuşanmak*, ed. Hıdır Yıldırım (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016), 61.

²⁴¹ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 259.

²⁴² Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

²⁴³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 281.

²⁴⁴ İnan, *Hicret*, 52.

²⁴⁵ İnan, *Tenha Sözler*, 29.

İnan, bir naat özelliği gösteren “Olağanüstüler” ve “Kudüs” şiirinde Hz. Muhammed (s.a.v.)’in hayatı üzerinde durmuştur. İnan, bu şiirde Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in doğumundaki mucizeleri ile kendi göstermiş olduğu mucizeleri veciz bir şekilde aktarır. İbrahim (a.s.)’in duası İsa (a.s.)’in müjdesi olduğunu, başta sütannesinin evi olmak üzere gittiği her yere bereket götürdüğünü, ana babasız bir şekilde hem öksüz hem yetim büyüyerek nasıl kendi ayakları üzerinde durduğunu vurgular. Hz. Muhammed (s.a.v.)’in peygamberliğiyle birlikte getirdiği öğretiler neticesinde onun çöle inen rahmet misali örnek yaşantısı ile insanların nasıl muhteşem bir dönüşüm içerisine girdiklerini ifade eder. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in toplumdaki güvenilirliğini, çözüm üretmesini, toplumda adaleti ve eşitliği sağladığını dile getirir. İnan, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hayatı boyunca gösterdiği mucizelerini, Mekke’den Medine’ye olan zorlu Hicret yolculuğunu, bulunduğu çağda nasıl kutsal ve kuvvetli bir etki uyandırdığını edebi bir dil ile anlatır. İnan, Peygamber (s.a.v.)’in Rabbine bağlılığını, ibadetlerine düşkünlüğünü ve yaşadığı hayatla her canlının ona duydukları muhabbetini derin bir saygıyla ve adeta bir nakkaş edasıyla dizelerine nakşetmiştir.

“Toprağın babası kucakta uyur

İki güzel iki kumru iki er

Kıyanın hesabı nicolur bilmem

Dinmeyen bir hüznün bir kandır sızar...”²⁴⁶

İnan, “Toprağın Babası” adlı şiirinde de Hz. Ali’yi konu edinir. Şiirde Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’in yanında yetişmesini, dindar kişiliğini, ilmi gücünü, hicret zamanı gösterdiği fedakârlığı anlatır. İnan, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in cennetin efendileri diye tarif ettiği, Hz. Ali (r.a.)’ın oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’den bahsedip Kербela’da Hz. Hüseyin ve yakınlarının şehit edilmesini anlatır.

Şair, Edebiyat ve Medeniyet Üzerine adlı kitabının “Tanzimat Fermanı ve Getirdikleri” başlıklı yazısında peygamber unsuruna şu şekilde atıfta bulunmaktadır;

“Bu medeniyetin kaynağı İslâm inancıdır. Buna bağlı olarak Kur’an, hadis, peygamber kıssaları, mucizeler v.s. dir.²⁴⁷ ... ona uygun olarak Peygamberin sözleridir.²⁴⁸

²⁴⁶ İnan, *Hicret*, 58.

²⁴⁷ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 63.

²⁴⁸ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 66.

İnan, diğer şiirlerinde ve düz yazılarında da Hz. Muhammed'i ve dönemin sosyal yapısı içerisinde meydana gelen bit takım sürtüşmeler ile başka peygamberleri de dizelerinde şöyle zikreder;

“İbrahim bilinci yüklü ellerin

Yüreğin dünyanın sevgi dergisi...”²⁴⁹

“Ben Rahayım ta ölünce Musayım ey firavn sana

Anladın mı hamei celladımın ihsanı yok...”²⁵⁰

İnan Aydınlar, Batı ve Biz kitabının “Ülkeyi Kurtarmak” başlıklı yazısında anlatmakta olduğu bir düşünce çerçevesinde Musa ve Firavun unsuruna şöyle değinir:

“Mesela Firavun, Hz. Musa'nın getirdiklerini doğru olarak bilmiyor değildi ama kendi nefsi ve toplumu için saltanatını ve düzenini daha çok yararlı buluyordu.”²⁵¹

İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabının “Uhud” Dersi başlıklı yazısında Peygamberimiz (s.a.v.)'i hayatı boyunca kahkaha ile gülmeyen, tebliğ vazifesini hakkıyla yerine getirmek için hep fedakârlık içinde olan bir önder olarak tarif eder. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tebliğ vazifesini yerine getirebilmek ve İslâm'ı yaymak için ancak aydın ve ileriye görenlerin desteğiyle bunu başarabileceğini düşündüğünü bunun için de iki Ömer'den birini, yani Ebû Cehil ya da Ömer b. Hattâb (Hz. Ömer) ile kendisinin desteklenmesi için dua ettiğini anlatır. İnan, bunun sebebini ise ancak ileri görüşlü aydın kişiler ile yola çıkılırsa hedefe ulaşılabileceği düşüncesine bağlar.²⁵²

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının içerisinde yer verdiği “Tebliğci, Yani Müslüman” başlıklı yazısında dünya nimetlerinden yararlanma konusunda ne denli hassas olunması gerektiğini anlatır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zenginlik yerine fakirliği tercih ettiğini hatta fakirliği ile övündüğünü, Hz. Ebubekir'in varlık içinde yaşamadığını, din büyüklerinin haram ve helale çok dikkat ederek sade bir hayatı tercih ettiklerini vurgular. İmam'ı Âzam'ın bile zengin olmasına rağmen mütevazı bir yaşam sürdüğünü dile getirir.²⁵³

İnan, aynı kitabının “Ölmek” başlıklı yazısında Hâlid bin Velîd'in şehit olamadan yatağında ölmenin esasen Halîd bin Velîd'de oluşturduğu o huzursuzluğu dile getirir. Hz.

²⁴⁹ İnan, *Tenha Sözlür*, 49.

²⁵⁰ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 200.

²⁵¹ Mehmet Akif İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2016), 168.

²⁵² İnan, *Mirası Kuşanmak*, 39.

²⁵³ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 59.

Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (r.a.)’nin destansı hikâyelerini ele alarak toplum nezdinde örnek teşkil etmesi bakımından şehitlik unsuru bağlamında şehadet bilincinin mahiyetini dile getirir.

Mirası kuşanmak kitabının “Kurban Diye” başlıklı yazısı içinde İnan, Peygamberimiz (s.a.v.) sevgisini dile getirirken sahabesinin hayatlarını efendileri için feda ettiklerini O’nu her şeyden daha çok sevdiklerini dile getirir. Ciğerparesi sevdiği torunlarının bile onun davası uğruna şehit edildiğini bizlerin de tam iman sahibi olmamız için Peygamberimiz (s.a.v.)’e tam bir bağlılıkla ve sevgiyle yolundan gitmemiz gerektiğini vurgular.²⁵⁴

Söz konusu aynı kitabın “Hicret” başlıklı yazısında İnan, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa’nın hicretlerini zikretmekle birlikte en derinlikli ve en kapsamlı hicretin Hatemü’l Enbiyâ olan Hz. Muhammed (s.a.v.)’in hicretinin olduğunu söyler.²⁵⁵

Aynı kitabın “Sır” başlığını taşıyan yazısında İnan, ilmin ve bilimin önemi hususunda yüce Peygamberimiz Hz. Muhammed ve değerli din büyüklerimizden Hz. Ali’nin şu sözlerini referans göstermektedir:

“Peygamberimizin: ‘İlmin şehri ben isem, anahtarı Ali’dir.’ diye buyurduğu Hz. Ali’nin şu sözüne bakınız: ‘Bilmediklerimi ayağımın altına alsaydım, başım göğe ulaşırđı.’...”²⁵⁶

İnan’ın “Mirası Kuşanmak” adlı kitabında yer alan, 1978 yılının 27 Nisan günü saat 20’de Spor ve Sergi Sarayı’nda İslâmî gençlik kuruluşlarının ortaklaşa düzenlemiş oldukları Müslüman Katliamını Protesto gecesinde verilen hitabeden adını alan hitabe adlı yazısında İnan, ümit aşılacak adına seslenmekte olduğu genç nesle şöyle bir hitapta bulunur:

“Sizler Nuh, Hud, İbrahim, Şuayip, Musa, Zekeriya, Yusuf, İsa ve nihayet İki Cihan Sultanı’nın neslinden ve davasındansınız, onlarsa bütün bunlara karşı ve her defasında yenik düşmüş koldan geliyorlar.”²⁵⁷

²⁵⁴ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 72.

²⁵⁵ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 74.

²⁵⁶ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 81.

²⁵⁷ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 102.

İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabın “Peygamber Diyor ki” başlıklı yazısında Mehmet Arif’in 1001 Hadis adlı eserinden seçilmiş olan Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)’in devlet ve devlet adamlarına dair bize bıraktığı hadisleri eserinde zikreder.²⁵⁸

Mirası Kuşanmak isimli kitabının “Yol Peygamberindir” başlıklı yazısında İnan, Peygamber ve sünneti ile peygamberin yeri ve önemi konularına değinmiştir. Her konuda kendini ispatlamış büyük adamları tanımanın faydalı olduğunu lakin en önemlilerinin ve rol model alınması gerekenlerinin peygamberler olduğu hususunun altını çizer. İslâm açısından bakarsak Hz. Peygamber İslâm toplumunun inşası için kusursuz bir örnektir. Müslümanlar da onun izinden giden hayatlarını O’nun sünnetine uyduran bireylerdir. Sünnet Allah’tan gelen emirleri yorumlayarak Müslümanlara yol gösteren çözüm üreten bir yapıya sahiptir. Kur’an bir yasadır, sünnet de yasanın uygulandığı bir mecradır. Diğer taraftan Müslüman ise ayetlerin nüzul sebeplerini öğrenip ilimden ve ilahi hikmetten nasip almaya çalışmalıdır. İnan’a göre peygamberler ilim ve hikmet arayanlar için elbette bir aracı olup, Kur’an ile insanlar arasında bağı sağlar. Kur’an’dan feyiz almak ancak peygamberin sünnetine tabi olmakla mümkün olabilir. Bu da salt bir ezber bilgi ile değil derinlemesine nüfuz ederek içselleştirmekle mümkündür.²⁵⁹

Yine İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabın “Biz Neredeyiz Onlar Nerede” başlıklı yazısında Peygamberimiz ve bir bedevi arasında geçen ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in iman ve İslâm’ın şartlarını bedeviye saydıktan sonra bunları yerine getirdiği takdirde cennete gidebileceği müjdesini verdiğini aktarır. İnan, samimiyetle yapılan ibadet ve itaatin Müslüman için Allah’ın rızasını kazanma noktasında önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.²⁶⁰

İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabın “Cemaat Modeli” başlıklı yazısında bir cemaatin nasıl olması gerektiği ile ilgili örnek modeli sahabe üzerinden vermektedir. Ona göre, sahabelerin Müslüman olmadan önceki yaşantıları ile İslâm ile müşerref olduklarından sonraki yaşamları arasında tarifî mümkün olmayan bir fark vardır. Adeta her birinin destansı bir hayat hikâyesi mevcuttur. Sahabe efendilerimiz bütün benlikleri ile İslâm’ın yayılması ve yaşanması konusunda üstün gayret sarfetmiş, bu konuda hayatlarını ortaya koymuşlar ve her birisi birer örnek isim olup rol model haline gelmişlerdir. İşte İnan’a

²⁵⁸ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 199-201.

²⁵⁹ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 222-223.

²⁶⁰ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 228.

göre cemaatleşmenin örnek modeli sahabe efendilerimizi tanımak ile mümkündür. Çünkü onlar İslâmi bir terbiyenin süzgecinden geçip Hz. Peygamber (s.a.v.)’in muallimliği ile kendilerini yetiştirmişlerdir.²⁶¹

İnan, Hilâl dergisinin 1964 yılında yayınlanan 39. Sayısının arka kapağında “Müslümoğlu” mahlasıyla “O’na” adlı bir mensure yayımlanır.²⁶² Aynı eser Mirası Kuşanmak adlı kitabında Yeni Devir gazetesinin 26 Kasım 1985 tarihli sayısı kaynak gösterilerek “Ey Âlemlere Rahmet İçin Gönderilen” başlığıyla tekrar yayımlanır. İnan, bu şiirinde Hz. Peygambere methiyeler dizerek onun Allah’ın yeryüzündeki sevgilisi ve en mübarek insan olarak anlatmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’i Rabbinin terbiyesiyle yetişmiş, zekâ, liderlik açılarından zirvede olan, hiçbir hatası olmayan, ilim şehri diye tanıtan İnan, sahabe asrında olduğu gibi günümüzde de fazlasıyla kendisine muhtaç olduğunu veciz bir dille aktarır. Bununla birlikte İnan Peygamberi insanlığın kurtuluşu için bir şefaathane kapısı olarak görmekte ve ulu Nebinin şefaatine mazhar olabilmek için ona uzunca bir niyazda bulunmaktadır. İnan’ın bu güzel ve uzun niyazı şöyle başlar.

“Ey yüzü suyu hürmetine kâinat yaratılan en büyük; insanlığın gayesi, insanların efendisi büyük insan! Ey Rabbinin terbiye ettiği erişilmez varlık! Ey en güzel insan, ey en büyük zekâ, en büyük komutan, en büyük emir! Ey hiç hatası olmayan, ilim şehri! Sen yeryüzünü şereflendirdin de en kesin hatlarla iyilikler kötülüklerden ayrıldı... Getirdiğin Nizam insanlığın felahı, Hakkın silahıydı... Halimiz sana ayan, ilticamız sana ümidimiz sendedir.”²⁶³ Kaleme aldığı bu yazısıyla İnan, Müslümanların Efendilerine ne kadar da muhtaç olduğunu, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in yüceliğini anlatmaya çalışır.

4.1.3. Kutsal Mekânlar

4.1.3.1. Kudüs-Mescid-i Aksa

İslâm âlimleri, Kur’ân-ı Kerîm’de İsrâ sûresi 1. ayetinde el-Mescidü’l-Aksâ adıyla anılan ve çevresinin mübarek kılındığı belirtilen yerin Beytü’l Makdis olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Arapça’da aksâ kelimesi uzak anlamında olup mabedin Mekke’ye uzaklığından dolayı bu ad verilmiştir. Museviliğe göre ise bu mabedin varlığı dünyanın yaratılışından öncesine dayanıp, gökte yer almaktaydı. Tanrı, dünyayı onun gölgesinin

²⁶¹ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 241-243.

²⁶² Mehmet Akif İnan, “O’na”, *Hilâl Dini, İctimai Aylık Mecmua* 4/39 (1963), Arka Kapak.

²⁶³ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 255, 256.

düştüğü yerden yaratmaya başlamış ve hemen sonrasında o noktada Hz. Âdem'i yaratmıştır. Bir rivayete göre ise burası, Mescid-i Haramdan sonra insanların ibadet etmeleri için yapılan en eski ikinci mabed olma özelliğine sahiptir.²⁶⁴

“Mescid-i Aksa’yı gördüm düşümde
Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu
Varıp eşiğine alnımı koydum
Sanki bir yeraltı nehr çağlıyordu
Mescid-i Aksa’yı gördüm düşümde
Götür müslümana selam diyordu
Dayanamıyorum bu ayrılığa
Kucaklasın beni İslâm diyordu...”²⁶⁵

Bu şiirinde şair, İslâm dünyasının en önemli referanslarından biri olan ilk kıblemiz Mescid-i Aksa’yı konu edinmiştir. Miraç hadisesindeki önemli yerini ve bu kutsal mekânın bugün dört bir yanı sarılmış topraklarda olmasını, İslâm dünyasının bu elim hadise karşısında hiçbir şey yapamamasını, bundan dolayı da sadece çaresizce duyduğu acısını anlatabilmiştir.²⁶⁶ Bu yönüyle olsa gerek Mescid-i Aksa şiiri, Mehmet Akif İnan’ın en fazla bilinen ve sevilen şiirlerinden olup kendisine “Kudüs Şairi” ünvanını kazandırmıştır. Kudüs’e gidememiş ve Mescid-i Aksa’yı görememiş olan İnan, bu şiirinde asıl olarak Mescid-i Aksa’ya duyduğu özlemini dile getirmektedir.

İnan’ın şiirlerinde kutsal mekânlar yalnızca Mescidi Aksa ile sınırlı kalmamaktadır. “Kutsal Mekânlar” başlığı adı altında dizelerde tek tük geçse de ele aldığımız diğer mekân isimleri derviş ve tarikat ehlinin toplanıp ruhen ve ahlaken eğitilip olgun ve yetkin kişiler haline geldikleri yer olan Tekkelerdir.²⁶⁷ Müslüman kimselerin içerisinde ibadet ettikleri ve diğer dini gerekçelerden dolayı toplanma yeri olan cami ve cami avluları da başka kutsal meclis yerlerindendir.

“Kavuklar sorguclar tuğlar kelleler
Meclisler sohbetler canlar tekkeler...”²⁶⁸

²⁶⁴ Nebi Bozkurt, “Mescid-i Aksâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

²⁶⁵ İnan, *Tenha Sözler*, 29.

²⁶⁶ Ethem Erdoğan, “Şair Meydanı Terk Ettiğinde”, *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı* 27/298 (Ocak 2015), 50.

²⁶⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 350.

²⁶⁸ İnan, *Tenha Sözler*, 42.

“Cami avlusunda vurdular seni
İçinde secdeler çağılıyordu...”²⁶⁹

İnan, İslâm Dünyası ve Ortadoğu isimli eserinin “Ne Adına Emperyalizme Karşı” başlıklı yazısında; batı emperyalistlerinin ve Siyonistlerinin Abdülhamit’e gelerek Filistin’de bir yurt kurulmasını onaylaması için kendisine rüşvet verdiklerini anlatır. Bu istek karşısında Abdülhamit Han’ın bütün devletler baskı yapsa ve bütün hazineleri ayağına serseler bile Kudüs’ten bir parça dahi vermeyeceğini tüm dünyaya haykırarak Dünya Siyonist Örgütünün yöneticilerini huzurundan kovduğunu Yaser Arafat’tan nakleder.²⁷⁰

İslâm Dünyası ve Ortadoğu kitabının “Mukaddes Kudüs” başlıklı yazısında İnan, Kudüs’ün bütün dinlerin kutsal şehri olduğunu söyleyenlere şiddetle karşı çıkmış, aksine Kudüs’ün esarete de olsa Müslüman şehri olduğunu ve son bir Müslüman kalsa bile öyle kalacağını haykırmıştır. Kudüs’ün Yahudilere başkentlik yapılmasını, İslâm’ın boynuna indirilen bir balta ve bel kemiğine vurulan bir darbe olarak görmektedir. İnan’a göre Kudüs’ün İsrail devletine başkent yapılması demek Yahudilerin “arz-ı mev’ûd” hayalinin gerçekleşmesi, sultan II. Abdülhamid Han’a yapılan suikastların Yahudiler tarafından yapıldığının resmi kanıtıdır. Diğer taraftan Osmanlı Devleti’ni yıkma hayalinin hedefe ulaşmasıdır. Tabi ki Kudüs başkent olduğunda Müslüman toplumlar refleks gösterip silahlanma yoluna gidecek dolayısıyla da bu kargaşa ortamından ise yine emperyalist güçler ve silah üreticileri nemalanacaktır. Kudüs’ün başkent yapılması demek İslam’dan öç almanın en bariz göstergesidir. İnan, bu kadar olumsuzluğa rağmen bu meselenin Müslümanların bilinçlenmesine vesile olacağı inancını taşır.²⁷¹

İnan, söz konusu aynı eseri içerisinde “Kudüs Bir Kurtuluş Savaşına Çağırıyor Müslümanı” başlığını taşıyan yazısında Kudüs’ün yalnızca ve yalnızca Müslümanların olduğunun ve hiçbir ehli kitabın bu konuda hak talebinde bulunamayacağını altını çizmektedir. İnan’ın Kudüs ile ilgili şiirleri ve yazıları Kudüs’ün uğradığı işgal karşısında Müslümanları kurtuluş için bir savaşa çağırmaktadır. Kudüs’ün esaret oluşu Müslümanlar için bir derstir fakat asla Yahudi diyardı olmayacaktır. İnan’a göre Kudüs’ün Yahudilerin

²⁶⁹ İnan, *Tenha Sözlük*, 44.

²⁷⁰ Mehmet Akif İnan, *İslâm Dünyası ve Ortadoğu* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015), 81.

²⁷¹ İnan, *İslâm Dünyası ve Ortadoğu*, 112-115.

eline geçtiğini sananlar bu imtihanı kaybetmiş olanlardır. Kudüs Peygamberlerimizin ve Müslümanların yani İslâm'ın şehridir.²⁷²

Kudüs'ün ısrarla Müslümanların olduğunu ve asla emperyalistlere teslim edilmemesi gerektiğini her fırsatta dile getiren İnan, aynı eserindeki “Kudüs Her Şeyimizdir” başlığını taşıyan yazısında da tekrar tekrar bu konunun önemi ve ciddiyeti üzerinde durmaktadır. Bu kutsal direnişini dile getirirken bir Kudüs mücahidi profili çizen İnan, her Müslüman'ın da bu kimliğe bürünmesi gerektiğini vurgular. Hristiyanlar için Vatikan nasıl kutsal ise Kudüs de Müslümanlar açısından çok daha fazla önemli, kutsal ve mübarek bir yerdir. Kudüs'ün işgalinin normal bir şehrin işgali gibi düşünölemeyeceğini Mekke ve Medine gibi Kudüs'ün bütün Müslümanların ortak bir kutsalı olduğunu, ondan vazgeçmeyeceklerini savunur. Kudüs'e her Müslümanın her Müslüman devletin canla başla sahip çıkması gerektiğini, Kudüs'ü unutmanın kişiliğimizi, benliğimizi ve inancımızı unutmakla eşdeğer olduğunu ifade eder.²⁷³

İnan'ın söz konusu aynı eserinde Kudüs konusunu taşıyan bu başlıklardan sonuncusu olan “Kudüs Müslümanlarıdır” başlığı, yine İnan'da diğer başlıklar altındaki düşüncesinin benzer tezahürünü içerir. İnan'a göre Kâbe, Mescid-i Nebvî nasıl ki sadece Arapların değil bütün İslâm âleminin ortak değeri ise şüphesiz Kudüs de öyledir. İnan, Hristiyanların sırf Müslümanlara hakaret olsun diye Haçlı seferleri ile bu kutsal beldeyi ele geçirmeye çalıştıklarını, Müslümanların ise böyle bir gayesinin olmadığını vurgular. İnan, bu İslâm beldeleri karşısındaki tehditler ve işgallere karşı tüm Müslümanların bir ve beraber olup dik durmasını aksi takdirde hiçbir Müslüman ülkesinin geleceğinden emin olamayacağını ifade eder.²⁷⁴

4.1.3.2. İstanbul

İnan, Mirası kuşanmak adlı kitabında yer alan ve İnan'ın 29 Mayıs 1978 günü MTTB Genel Merkezi'nin İstanbul'da düzenlemiş olduğu bir Fetih Gecesi'nde yaptığı hitabeden ismini alan “hitabe” başlıklı yazısında kutsal bir mekân olarak “İstanbul” unsurunu ele alır ve bu kutlu şehre karşı şöyle seslenir:

²⁷² İnan, *İslâm Dünyası ve Ortadoğu*, 115-118.

²⁷³ İnan, *İslâm Dünyası ve Ortadoğu*, 138-140.

²⁷⁴ İnan, *İslâm Dünyası ve Ortadoğu*, 140-142.

“Sen ey İstanbul, ancak İslâm’a teslimiyetin keşfettirdiği en keskin ve haşmetli silahlarla ve bu teslimiyetin tescili olan mana erlerinin iştirakiyle kazanılmış öyle yüce bir beldesin ki asırlarca İslâm milletinin gözünde, kavuşulmak istenen en aziz sevgili olarak yaşamıştın.”²⁷⁵ İnan, müminlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hadisinin müjdesiyle hasret ve hüznle yıllarca İstanbul’un fethedilmesini beklediğini, kendi ismiyle aynı olan şanslı yiğit Fatih Sultan Mehmed tarafından gerçekleştirildiğini anlatır.

Devamında İnan, “Ey aziz şehir, kutlu İstanbul! Sen, zamanlarca dünya Müslümanlarının devletine bir timsal olarak yaşadın. Senin merkezinde halkalandı Müslümanlar. İslâm düşmanlarınınsa kin ve nefret merkeziydin...” derken İstanbul’un kendi dönemindeki içler acısı halinden duyduğu üzüntüyü dile getirir. Müslümanların bir araya gelmesinde yine İstanbul’un başrol oynaması gerektiğini aynı zamanda Fatih’in de mirasına sahip çıkılarak bu birlikteliğin sağlanabileceğini vurgular.²⁷⁶

4.1.3.3. Ayasofya

Mehmet Akif İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabının Ayasofya başlıklı yazısında Yavuz Sultan Selim Han’ın Mısır’ı fethedip hilafeti üzerine almasıyla birlikte Mukaddes Emanetleri İstanbul’a getirttiğini belirtir. Yavuz Selim Han’ın bu emanetlerden Peygamberimiz (s.a.v.)’in hırkasının saklandığı Hırka-i Saadet dairesinde görevli 40 hafıza gece gündüz Kur’an-ı Kerim okutturarak Ayasofya’nın İslâm ve İslâm medeniyetindeki yeri ve önemini nasıl koruduğuna dikkat çekmektedir. İnan, Ayasofya’nın o dönemdeki yerinin ve öneminin kendi yaşadığı dönem itibariyle aynı değeri göremediğini üzüntü içinde aktarır. İnan’a göre Hırka-i Saadet dairesi mahzundur, sadece turist ve turist gibi gezenlere açık duruma gelmiştir. O dönemdeki Kültür Bakanlığı yöneticilerinin yeniden Hırka-i Saadet dairesinde hafızlara hatim okutmaya başladığını, Ayasofya’nın da Hünkâr mahfilini açmayı planladığını ifade eder. Az da olsa bir gelişme gibi görünen bu duruma sevinip sevinememe arasında kaldığını üzüntüyle dile getirir. İnan’a göre ne Ayasofya’yı ibadete açabiliyoruz ne de hırka-i saadet dairesinde eskiden olduğu gibi yıl boyu Kur’an okutabiliyoruz. Diğer taraftan bu küçücük

²⁷⁵ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 112.

²⁷⁶ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 112-113.

gelişmelerden bile rahatsız olanların bakanlığa şikâyetle bulunduklarını hayretle dile getirir.²⁷⁷

4.1.4. Miraç

Miraç, Hz. Peygamber'in Allah ile görüşmesi hadisesidir. Miraç, İslâmî kaynaklarda genellikle iki safhada meydana geldiği anlatılmıştır. İlk safhada Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuktur ki buna İsrâ, oradan göklere yükselmesi ile meydana gelen ikinci safhaya da Miraç denilmektedir. Tasavvuf literatüründe de ayrı bir yeri olan Miraç, Hakka yakın kimselerin sülûklerinin sonu olarak onların yükselişlerini ifade etmektedir.²⁷⁸ Bayezid Bistâmi'den itibaren sufiler de miraç yaşadıklarını söylemişlerdir. İbn Arabi de bir benzeri Miraçtan bahsetmiştir. Tasavvuf içerisinde bu hadiseden itibaren büyük sufilerin çoğuna dair Miraç hadisesi anlatılmaktadır.²⁷⁹

Şair de Miraç hadisesinin vuku bulduğu yer olan Mescid-i Aksa'ya yazdığı şiirinin dizelerinde Miraç unsuruna şu şekilde değinmiştir;

“Burak dolanırdı yörelerinde
Miraca yol veren hız üssü idim
Kutsallığım belli şehir ismimden
Her yana nur saçan bir kürsü idim...”²⁸⁰

“Bir anda çıktığın sonsuz yolculuk
Hayalin meleşin yandığı nokta...”²⁸¹

Şairin, “olağanüstüler” şiirinde Miraç kavramını lafzen dizelerinde geçirmedeği ancak dolaylı bir anlatım ile Miraç unsuruna yer verdiği görülmektedir.

²⁷⁷ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 188-189.

²⁷⁸ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 527.

²⁷⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 249.

²⁸⁰ İnan, *Tenha Sözlük*, 29.

²⁸¹ İnan, *Hicret*, 52.

4.1.5. Ölüm

İlahi ruh ve nefis-i natika denilen ruhani latifenin en mukaddes mertebeye yönelmek maksadıyla bedensel lezzetlerden ilgi ve alakayı kesmesidir ölüm. Aynı durum sûfilerin çoğunluğu için de geçerlidir.²⁸²

İnancımız gereği her şeyin sonu olmayıp aksine yeni bir başlangıcın müsebbibi olan ölüm, İnan'ın şiirlerinde sıkça karşılaştığımız bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Şairin ölüme karşı bakış açısını ele aldığımızda onun ölümü; ölümsüzlüğe ererek hiç ölmeme, yeni bir hayata uyanma, ebedi olana kavuşma şeklinde ele aldığını görmekteyiz.²⁸³

İnan da çoğu zaman yaşadığı dünyadan soyutlanmayı ve kurtulmayı istemiş, ebedi sevgiliye kavuşmak için ölümü arzulamıştır. İnan'ın şiirlerinde sık sık ölümü ele aldığı örnek dizeleri ise şu şekildedir.

“Kim demiş her şeyin bitişi ölüm
Destanlar yayılır mezarımızdan...”²⁸⁴

“Yaslasam gövdemi karlı dağlara
Sonsuz bir uykuya kavuşsam bir gün...”²⁸⁵

Dünyanın zorlu ve meşakkatli çilesini bitirip, acılarına son vererek sevgiliye kavuşma şeklinde anlatır İnan ölüm gerçeğini. Kara ekmeği bitirip sevgiliye kavuşmak bu anlamdadır.

“Bitirip şu kuru kara ekmeği
Göç etsem diyorum yar ellerine...”²⁸⁶

“Gel anla ve yaşa doğusal hüznü
Acılar güvence ölümsüzlüğe...

...

Ve ölüm konuğum olduğu zaman
Duyduğun vicdanın ayak sesidir...”²⁸⁷

²⁸² Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 545.

²⁸³ Karakaya, *Mehmet Âkif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 64.

²⁸⁴ İnan, *Tenha Sözlük*, 50.

²⁸⁵ İnan, *Hicret*, 16.

²⁸⁶ İnan, *Hicret*, 15.

²⁸⁷ İnan, *Hicret*, 44.

“Kalbim ki sürekli davul solosu
Ve aşkın bedeli candır ölümdür...”²⁸⁸
“Toprağa dosttu ölüme hazır
Taşırdı soyunu gövdesi gibi...”²⁸⁹
“Çeşme parmağından içer suyunu
Ölümsüz çağrının savaşçıları...”²⁹⁰
“Hangi ölüm öder bilemiyorum
ateşten bekleyiş faturasını...”²⁹¹

“Ölümlerden korkar isem
Gönül evi yıkar isem
Ben bu yoldan çıkar isem
Yazık bana vahlar bana...”²⁹²

“Kavlü kararım var senle ölüme
Ben yürüsem sesim üzre seninle...”²⁹³

“Büyük rüyalarla geçmişse ömür
hiç yanmam ölümün her çeşidine...”²⁹⁴

“Duygu ve sabırdan bir deri giydin
Kuşandın demektir ölümsüzlüğü”²⁹⁵

“Ve ölüm konuğum olduğu zaman
Duyduğun vicdanın ayak sesidir”²⁹⁶

“Olmazsa, toptan
Ölüm ve kan-yaş”²⁹⁷

²⁸⁸ İnan, *Hicret*, 36.

²⁸⁹ İnan, *Hicret*, 60.

²⁹⁰ İnan, *Hicret*, 52.

²⁹¹ İnan, *Tenha Sözler*, 21.

²⁹² İnan, *Tenha Sözler*, 30.

²⁹³ İnan, *Tenha Sözler*, 37.

²⁹⁴ İnan, *Tenha Sözler*, 53.

²⁹⁵ İnan, *Hicret*, 30.

²⁹⁶ İnan, *Hicret*, 44.

²⁹⁷ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 203.

“Burun dibinde ölüm,
Kurmuş, bekler otağı...”²⁹⁸

“Kucaklar dolusu ölüm yayılı;
Rüzgârda sıcak kan, rüzgârlar bıçak.”²⁹⁹

Din ve Uygarlık kitabının “İnanç ve Uygarlık” adlı alt başlığında insanın kendini dünyaya ve benliğini çepeçevre kuşatmış olan eşyanın hegemonyasına nasıl kaptırdığını ele alan İnan, insanoğlunun bu fani serüven içerisinde ölümü unutmuşçasına sürdürdüğü bir yaşam tarzına karşı eleştirisini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Acıları, hüznüleri, sevinçleri, mutlulukları basit, kişisel, geçici, ölümlü.

Ölümsüzlüğe yabancı. Ölüme de yabancı.”³⁰⁰

İnan, bu sefer de Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Hitabe” başlığını taşıyan bir yazısında ölüm ile ilgili şu özlü cümleyi kurar:

“Ölüm ne ki inanmış insan için, ölümümüz şahadet olsun.”³⁰¹

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Hitabe” başlıklı yazısında gençlere hitap eder ve hitabetinde gençlere ölümle ilgili ayetlerin anlamlarından yola çıkarak herkesin bir gün öleceğini, herkesin hesaba çekileceğini, hayır ve şer olarak ne yaptıysa hesap gününde mutlaka karşılığını göreceğini nasihat eder.³⁰²

İnan, aynı kitabın “Candır Hediyesi Müminin” başlıklı yazısında da mümin için Kur’an’dan ölümle ilgili ayetlere değinir. İnan tarihe dost olunması gerektiğini, ölüme de aynı şekilde dost olunması gerektiğini, ölüm ve yaşamın zaten bir olduğunu vurgular. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ‘Ölüm insanın tuhfe-i cânıdır.’ Derken Rabbine kendini hediye etmesidir, dediğini aktarır. Enbiya sûresi, Mülk sûresi ve Cuma sûresinden ölüm ile ilgili ayetleri örnek göstererek ölüm gerçeğini sevgiliye kavuşma olarak tarif etmiştir.³⁰³

²⁹⁸ Mehmet Âkif İnan *Çorak Toprakta Akan İnsan*, 210.

²⁹⁹ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 219.

³⁰⁰ İnan, *Din ve Uygarlık*, 112.

³⁰¹ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 78.

³⁰² İnan, *Mirası Kuşanmak*, 118.

³⁰³ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 137-139.

İnan, aynı kitabın sırasıyla birbirini takip eden başlıkları içerisinde “Ölümü Anmak” başlığı adı altında da yine “ölüm” unsurunu ele almaktadır. İnan, yazısında ölümün o soğuk yüzünü ve inkâr edilemez gerçeğini, delikanlı yıllarının yanında geçtiğini söylediği yaşı seksenin üzerinde olan babasının amcasının son nefesini verdiği o unutamadığı anı üzerinden göstermektedir. Çok iyi biri gibi görünse de insanın ölüm gerçeği karşısında tüm servetini verebileceğini ve hesap gününden kurtulmak isteyeceğini ifade eder. İnsanoğlunun bir gün kendisine ölümün geleceği gerçeğini tam olarak idrak edemediğini; eğer idrak edebilseydi birçok şeyden de kolaylıkla yüz çevireceğini, hatalardan ve günahlardan uzak duracağını anlatır. Ölümün büyük bir ders olduğunu, insanın sonunu kendi kendine hazırladığını edebi bir üslupla aktarır.³⁰⁴

4.1.6. Şehit – Şehitlik

Şehit, Hak yolda Hak için Hak sevgisiyle can veren aşık, sevgilisinin tecelli ışığıyla hayata gözlerini yuman kimse olarak tanımlanırken³⁰⁵ şehit kimsenin ulaştığı makama ise şehitlik denilmektedir.

Cennet vatanımız ve bayrağımız uğrunda hiç tereddüt etmeden canlarını siper eden yiğitlerimiz, şehitlerimiz İnan’ın şiirlerinde de yerini almıştır.

“Anamı sorarsan büyük doğudur
Batı ki sırtımda paslı bıçaktır
Yiğitler yol alsa destana doğru
Şehitler gözümde aynen bayraktır”³⁰⁶

“Gel yaslan yığidim bu yürek senin
Şehitler anası bu toprak senin

...

Çıkagel yeniden savaş vakti
Kaydolduğun şehit ordularıyla”³⁰⁷

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Halk Düşmanlığı mı?” başlıklı yazısı içerisinde Müslüman nezdinde önemlilik arz eden “şehitlik” unsuruna şöyle değinir:

³⁰⁴ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 254-256.

³⁰⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 330.

³⁰⁶ İnan, *Hicret*, 64.

³⁰⁷ İnan, *Tenha Sözler*, 44.

“...Sıkıntıya katlanmasını bilir. Kadere inanmıştır. Vatanperverdir. Çalışkandır. Yurt uğruna şehitliği en büyük rütbe bilir.”³⁰⁸

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Ölmek” başlıklı yazısında şehit ve şehitlik unsurlarının önemine dikkat çekerek ve yine şehitlerin mertebelerini vurgulayan Bakara sûresi 154. Ayetinden hareketle şehitliğin nasıl yüce bir makam olduğunu şöyle dile getirir:

“Ne yüce makamdır şehitlik. Gaziler yol alsa destana doğru. Şehitler gözümde aynen bayraktar.”³⁰⁹

Söz konusu aynı kitabın “Biz Neredeyiz Onlar Nerede” başlığını taşıyan yazısında İnan, bir gazve sırasında Peygamberimiz (s.a.v.) ve bir zat arasında geçen ve şehitlik unsurunun önemini anlatan hadisi nakleder. Hadiste geçtiği üzere bir zat gelir Müslüman olmak istediğini ve savaş esnasında öldürülürse şehit olup olamayacağını sorar. Hz. Peygamber de elbette şehit sayılacağını müjdesini verir. Bu yeni Müslüman olmuş sahabe hemen savaş meydanına girer ve şehit olur. İnan, yenice Müslüman olup hemen sonrasında savaş meydanında şehit düşen hiçbir ibadeti olmadığı halde bu güzel payeyi alan o sahabinin cennetle müjdelenişini nakledip şehitliğin ne denli üstün bir paye olduğunu vurgular.³¹⁰

4.1.7. Nefs

Nefs-Nefis; can, benlik, ruh; aşağı duygular.³¹¹ Nefs muhasebesi, nefis terbiyesi gibi terimler, tasavvufta önemli ve geniş yer tutmaktadır. Tasavvuf literatüründe ise genelde kulun işlediği günahlar ve yerilen ahlakın yeri olarak tanımlanmaktadır. Aslında nefis her ne kadar kötü huyların mahalli olsa da onu terbiye ederek, kötü fillerden yüz çevirerek güzele ve güzel olan huylara çevirmek mümkündür.³¹²

“İslahı nefis eyler mi hiçbir denaet modeli

Eyler amma sahada hayfaki bir lokmanı yok”³¹³

“Nefsimin sırçası dolandır elde

Ne kırarım onu ne de korurum

³⁰⁸ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 35.

³⁰⁹ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 70.

³¹⁰ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 228-229.

³¹¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 274.

³¹² Küçük, *Tasavvufa Giriş*, 61.

³¹³ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 200.

...

Bir nazarla kırdın küreklerimi

Buhar kıldın nefsin denizlerini”³¹⁴

Mehmet Akif İnan da tasavvuf içerikli şiirlerinde nefis konusuna değinmeden geçememiştir. O, nefse ne yenik düştüğünü ne de tam anlamıyla galip gelebildiğinden dert yanmaktadır. Nefse karşı iki uç arasında sıkışmış bir hal üzere olduğunu anlatmaktadır. Bu manzara karşısında ne yapacağını şaşırmış durumda olan ruhuna karşı nasıl hareket edeceğini bilemez hale gelen şair, ruhunu içine düştüğü bu bilinmez dehlizden kurtarmaya çalışmaktadır.

“Yaşamakta olduğumuz refah, yüksek seviye, gayret ve şükürümüzü artıracığı yerde, nefsin hoşuna gidecek acayip bir miskinlik yolunu tuttuk.”³¹⁵

İnan, “Edebiyat ve Medeniyet Üzerine” adlı kitabının “Bir Acı Tarlası” başlıklı yazısında nefis unsuruna değinmiş ve burada onu körükleyen tembelliğin bir tavır olarak takınılmasından dert yanmaktadır.

Din ve Uygarlık kitabının “İki Aydın Tipi” adlı bölümünde nefis unsuruna değinen İnan, insanın arzu ve cazibe yolu ile nefis tarafından aldatılarak hüsrana sürüklenişini şu sözlerle ifade eder:

“Nefsin arzu ve isteklerini, İslâm’a uygun düşen aşk ve gönül mesleği sanmışız... Müslüman olanların bu bilinçsizliği, nefsin cazibeli hilelerine yenik düşüşleri İslâm uygarlığının ...”³¹⁶

Aydın, Batı ve Biz kitabının “Refah Oltası” başlıklı yazısı içerisinde İnan, nefsin ateş karşısında bir barut misali tetiklenebilir ve alevlenebilir bir yapıda olduğuna dikkat çekmekte ve nefsin dış tetikler doğrultusunda harekete geçebileceği tehlikesini şu sözlerle anlatmaktadır:

“...Nefsi okşayan, nefsi azdıran, insanlarımızın içine madde putları diken bu siyaset yarışı...”³¹⁷

³¹⁴ İnan, *Tenha Sözler*, 30.

³¹⁵ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 20.

³¹⁶ İnan, *Din ve Uygarlık*, 146.

³¹⁷ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 200-201.

Aydınlar, Batı ve Biz kitabında da İnan, “Geçmişî Tahlil” adlı yazısının başında “nefs” unsuruna değinerek onun zaman zaman hesaba çekilmesinin önemini şöyle dile getirir:

“Eskilerin nefis muhasebesi dediği özeleştirî, kişilerin de toplumların da yücelmeleri, gelişmeleri için temel şartlardandır.”³¹⁸

İnan, Mirasî Kuşanmak isimli kitabının “Mücahit Şövalye Değildir” başlıklı yazısında mücahit kimsenin nefisini terbiye etmeden gireceği davanın gerçek bir dava olmadığı gibi kendisinin de esasen gerçek bir mücahit olamayacağını belirtir. Nefsi terbiye etmeden davada başarılı olunamayacağını, nefsin tuzağına kolaylıkla düşülebileceğini o yüzden çok dikkatli olunması gerektiğini vurgular. İnan devamında nefsin hoşuna giden nasıl ahiret hayatında bir karşılığı yoksa nefsin dünyalık olan bir itibarı hoş karşılamasının da bir anlamı ve karşılığı yoktur. Cihat ediyorum diye nefsin arzu ve isteklerine uymanın nefsin aşırı gitme halinden başka bir şey olmadığı görüşündedir.³¹⁹

İnan, yine aynı kitabın “Fitneyi Tüketmek” başlıklı yazısında nefis terbiyesi ile alakalı, ancak nefisini terbiye edebilen insanların ihlaslı olabileceğini belirtir. Diğer bir nefis temizleme aracı ise bilgidir ona göre. Fakat bilgi doğru kontrol edilemezse nefsi doğru yoldan çıkaran bir araç haline de gelebilir.³²⁰

İnan, bu sefer de “İç Donatım” başlığı altında “nefs” unsuruna şöyle değinir:

“Yoksa topyekûn kayboluştur bekleyen toplumu. Büyük cihadı gerçekleştirmeden, nefsi terbiyeye bağlanmadan, bunalımdan çıkış yoktur.”³²¹

İnan, “Nefis” başlıklı yazısında başlığından da anlaşılacağı üzere nefis konusu üzerinde uzun uzadıya durmaktadır. Ona göre nefis; müminin her an savaşmak durumunda olduğu ve cihatların en büyüğü olarak addolunmaktadır. Mümin, kulluk görevi gereği en büyük muhasebesi olan nefis terbiyesine tabi tutmalıdır kendini. Kulluk görevi gibi nefis muhasebesi de bir ömür olmalıdır. Şeytan, insanı sürekli yoldan çıkarmaya çalıştığı için meleklerden farklı olarak irade verilen insanın sürekli nefsiyle mücadele etmesi ona boyun eğmemesi icap eder. Nefisini terbiye etmek ise onun bitmek tükenmek bilmeyen

³¹⁸ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 223.

³¹⁹ İnan, *Mirasî Kuşanmak*, 88-90.

³²⁰ İnan, *Mirasî Kuşanmak*, 92.

³²¹ İnan, *Mirasî Kuşanmak*, 233.

isteklerine karşı dur diyebilmektir. İnan, Mü'minin devamlı olarak nefsini aşağılaması gerektiğini, nefsimi terbiye ettim gibi bir yanılgıya düşmemesini salık verir.³²²

Hemen bir önceki başlığı takip eden “Nefis İhtiyarlamaz” başlıklı yazısında da İnan, nefsin her kim olursa olsun, kaç yaşında olursa olsun insanın içinde her an tezahür etmekte olduğunu anlatmaktadır. Bu yüzden her insanın sürekli nefsinin isteklerine karşı uyanık olması gerektiğini belirtir.³²³

4.1.8. Ben ve Benlik

Ben-Benlik; kibir, gurur, egoizm kavramlarıyla ilişkidir. Benlik Allah’a mahsus olup Sufi’nin manevi ve ruhani kimliğidir. “Ben demek şeytan işidir,” veya “ben diyeni irşad mümkün değildir,” gibi sözler tasavvufun bu noktadaki yaklaşımını göstermektedir.³²⁴

Geçmiş dönemlerde örneklerini bildiğimiz Mevlâna, Yunus Emre, Aziz Mahmud Hüdayi gibi önemli ve büyük Sufilerin seyri suluklarını tamamlamak adına benliklerini bulma arayışına girdikleri gerçeği hafızalarımızda yerini korumaktadır. Mehmet Akif İnan da benliğin derûnunda da bir arayış içerisinde bulmuştur kendisini. İnan’ın kendini bulma ve tanıma arayışı İnan’da da tezahür etmiş, o da bu sûfiler gibi, benlik arayışını gerçekleştirecek, kendisini rabbiyle yakın kılacak, kendi özüne inerek hayatıyla barış içerisinde olacak bir aydınlanmanın kavgasını vermiş ve bu kavgasını da dizelerine taşımıştır. İnan’ın benlik arayışı dizelerinden de anlayacağımız Şeyh Ali Arıncî’ye intisap edene kadar devam etmektedir.

İnan’ın Şeyhine teslim oluncaya kadar bütün benliğiyle mücadele içerisinde olduğu benlik arayışının sancılarını dizelerinde şu şekilde çekmektedir;

“Çevir gözlerini içimden yana
Sırrını saklayan mahzeninim ben
Uzat umutlarını düşlerime dek
Hiçbir şeyin değil hep seninim ben...”³²⁵
“Yıllardır benliğim vehmime adak,
Bir ömrüm saralı saralı geçti.”³²⁶

³²² İnan, *Mirası Kuşanmak*, 248-250.

³²³ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 251-253.

³²⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 71.

³²⁵ İnan, *Hicret*, 28.

³²⁶ Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 212.

“Varsam dedim varamadım
Bir karada duramadım
Ben kendimi aramadım
Yazık bana vahlar bana...”³²⁷

4.1.9. Varlık–Yokluk (Ademiyet)

Vücut, Kibir, enaniyet gibi anlamlara gelen varlık, tasavvuf literatüründe kişinin ferdi, şahsi ve maddi varlığı anlamına gelirken,³²⁸ yokluk (ademiyet), varlığın zıddı olup yokluk manasına gelmektedir. Varlıklar ve eşya yokluk aynasındaki yansımalarıdır.³²⁹

Tasavvuf hayatına yönelen kimseler dünya hayatının kirinden ve karmaşıklığından sıyrılıp, yokluğun huzur dolu kucağına sığınmanın güzelliğinden bahsetmişlerdir. İnsanı yiyip bitiren dünya hırsı, bitmek bilmeyen makam ve mevki sevdası, hatta mal ve mülke olan sevgisi, dünya hayatının göze perde çeken zaafırları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendini bu dış dünyaya kaptıran kişiler ademiyeti/yokluğu içerisinde anlamlandıramadığı için ademiyeti yani toprak tabiatlı eşrefi mahlûk olmayı da başaramazlar. Yokluk kapısından girmeyenlerin bu yolculuktaki gayretleri başarısızlık ve hayal kırıklığı ile neticelenir. Uğrunda savaştığı dünyevî emellerine ulaşılır ulaşmasına ama bu defa da insanlığını kaybeder.³³⁰

Mehmet Akif İnan da şairlerinin kimi dizelerini bir mürid edası ile tasavvufun temel düşüncelerinden birisi olan yokluk düşüncesi bağlamında oluşturmaktadır. Şair, bütün varlığını yokluk düşüncesinin potasında eriterek tüm dünyevi ilgilerden geçmek suretiyle Allah ile bir olmayı amaç edinmektedir.

Tasavvuf yolcusu olan İnan da böylece kendi varlığını Rabbinin varlığında eritmek ve somut olandan soyutlanmak istediğini, varlık ve yokluk mücadelesi altında şu şekilde anlatmaktadır;

“Varoluşumuzun bir onayıdır
Sustukça büyüyen esrarlı ateş...”³³¹

³²⁷ İnan, *Tenha Sözlür*, 30.

³²⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 374.

³²⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 22.

³³⁰ Musa Tektaş, “Yokluk Yolunda Yok Olup Hakikî Varlığın Zâhir Olması”, *Somuncu Baba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi* 242 (Aralık 2020), 27-28.

³³¹ İnan, *Hicret*, 34.

“Yol alsa içimin ormanlarında
Unutsam eşyanın gürültüsünü
Rengini suların tadını gülün...”³³²

“Yokluğun içime duvarlar örer
Nasıl kan toplanır gülüşlerinde...”³³³

“Eşyanın bitmeyen gürültüsünden
Ruhum bir kölenin telaşındadır...”³³⁴

“Soyunup eşyadan kurt kuşla birlik
Aklımı yem etsem karıncalara...”³³⁵

“Savur bu eşyaların korolarını
Bir umut zannıyla hep bölüşülen...”³³⁶

“Ey vücudum davran ve gel benimle
Biz ki o dünyanın yurt taşlarıyız
El verir bu gurbet bu karanlıklar
Bu eşyalar sesler ve görüntüler...”³³⁷

“Ve bir gün zamanlar gelir önüne
Giyinir var oluş esvaplarını...”³³⁸

“Eşyanın bitmeyen gürültüsünden ruhum bir kölenin telaşındadır
Aklımı denizler vermesin geri dağlar, yokluğa sığın ey gönlüm...”³³⁹

“Bu ahenksiz âlemden
Yıllardır ki O sefer...”³⁴⁰

³³² İnan, *Hicret*, 48.

³³³ İnan, *Hicret*, 18.

³³⁴ İnan, *Tenha Sözler*, 25.

³³⁵ İnan, *Tenha Sözler*, 37.

³³⁶ İnan, *Tenha Sözler*, 46.

³³⁷ İnan, *Tenha Sözler*, 47.

³³⁸ İnan, *Tenha Sözler*, 49.

³³⁹ İnan, *Tenha Sözler*, 25.

³⁴⁰ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 220.

“Bu seste sonsuzun yüce örgüsü,
Bu seste âlemi diriltten çılgılık...”³⁴¹

Tezimizin “Varlık-Yokluk” başlığı altında varlık unsuru doğrultusunda ‘eşya’ kavramını da aynı nispette görüp ele almayı uygun gördük.

Din ve Uygarlık kitabının başlıklarından “Akıl Uygarlığı” başlığı altında İnan, insanın eşya karşısındaki konumuna dikkat çekmektedir. Eşyayı insana değil insanı eşyaya hâkim kılan bir anlayışın karşısında duran İnan, İlahi kudretin nezdinde eşyayı yalnızca insanın hizmetinde görür. İnan, Batı uygarlığı ve bu uygarlığın beraberindeki tüm insanların eşya ve olaylara yaklaşımında ruh olgusunu dışarıda tuttuğu için eşya karşısında hezimete uğradığını, eşyaya yenik düştüğünü söyler. Bu uygarlığın putu eşya olmuştur, derken insan da doğal olarak kölesi haline gelmiştir. Allah eşyayı insan için yaratmış, eşya ve olayları yönetsin diye de insanı kendisine halife yapmıştır, diyen İnan’a göre İslâm medeniyetinde ruh, cisim, mana ve eşya ilişkisi Allah’ın koyduğu sisteme bağlı olarak en ideal ve akli konumuna yükselmiştir.”³⁴²

Din ve Uygarlık kitabının “Çöken Batı” adlı alt başlığında batı insanının içinde bulunduğu buhrandan ve çöküşünü hızlandıran bazı sebeplerden bahseden İnan, batının içinde bulunduğu bu buhrana sebep olarak batının insani ve mistik özden yoksun kalarak gittikçe artan eşyanın ve maddiyatın içerisinde boğulmasını göstermektedir. Eşyanın çokluğunu insanın ruhen çöküşüne, insanın çöküşünü de toplumun çöküşüne bir sebep olarak gören İnan, dolayısıyla da batı uygarlığının çöküşüne dikkat çekmektedir.”³⁴³

İnan, Aydınlar, Batı ve Biz adlı kitabının “Çağımız İnsanı Gönüllü Esir” başlıklı alt yazısında tıpkı dünya hayatının kendisi gibi bu dünyaya ait olan varlığın yani eşyanın da gelip geçici olduğunu ve ne yazık ki bu çağın bu elem gerçeği insanların gözünde perdelediğini şu cümlesi ile anlatmaktadır:

“...eşyanın da gövdesinin de geçiciliğini tefekkür ettiren, kendisini öylece düzenleten bir çağda yaşatılmıyor insan.”³⁴⁴

³⁴¹ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 223.

³⁴² İnan, *Din ve Uygarlık*, 80-81.

³⁴³ İnan, *Din ve Uygarlık*, 94-95.

³⁴⁴ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 116.

Mirası kuşanmak adlı kitabın “Sır” başlıklı yazısında İnan, yokluk da dahil tüm kâinatın ilahi bir sır içerisinde olduğundan haber verir ve bundan şöyle bahseder:

“İnsan, hayvan, bitki, cansızlar hep birer esrar mecmuasıdır, esrar içinde devreylerler ilahî bir sır ummanında bütün varlık, hatta yokluk...”³⁴⁵

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Ne Küskünlük Ne de Saldırganlık” başlığını taşıyan yazısında eşya ve insanın iç içe olduğuna ve insanın kendini varlık aleminden soyutlayamayacağına vurgu yapar ve Allah’ın eşya ile diğer varlıkları insanın hakimiyetine verdiğini buyururken bunun aksinin mümkün olamayacağı görüşündedir.³⁴⁶

İnan, İslâm Dünyası ve Ortadoğu adlı eserinin “Dünya Ne ki?” başlıklı yazısı içerisinde varlık unsuru olarak eşyanın insan için günümüzde tamamen maddeye dönüştüğünü söyler. İnsan maddeyi çözümleme ve yorumlamayı deney ve gözlem yoluyla yapıp ruh tarafını ihmal ettiği için eşyanın tesirine girip onun egemenliği altında yaşamak zorunda kalmıştır der, İnan. O’na göre eşya insana hizmet etmesi gerekirken insan eşyaya hizmet eder hale gelmiştir.³⁴⁷

4.1.10. Tasavvuf, tasavvuf ehli ve tasavvuf önderleri (pir-şeyh-mürît-dervîş)

Şeyh, Arapça’da ihtiyar demektir. Tarikat ıstılahında ise tarikata giren kimseleri, o tarikatın seyr-ü süluk esaslarına göre onları denetleme yetkisine sahip olan kimsedir.³⁴⁸

Farsça’da yaşlı, ihtiyar anlamında olan pir, tarikatlarda, bir tarikat terimi olarak tarikatın kurucusu olan mutasavvıfa denir. Örneğin; Nakşibendiyye’nin piri Bahauddin-i Nakşibend, Kâdiriyye’nin piri ise Abdülkâdir-i Geylânî’dir.³⁴⁹ Ancak pir, kendisini kurucu diye lanse etmez; bu şekilde tanınma, kendisinden sonraki nesiller tarafından gerçekleştirilmektedir. Şeyh ise, Allaha olan yolculuğunu nihayete erdiren ve tarikattaki müritlerin de kendisi gibi olgunlaşmalarında rehberlik eden şahsiyettir.³⁵⁰

Mürît; irade ve talep eden, ehl-i irade, isteyen, arzu eden anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf literatüründe ise mürit, tarikata giren ve şeyhe bağlanan kimsedir. Cenaze, onu

³⁴⁵ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 81.

³⁴⁶ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 246.

³⁴⁷ İnan, *İslâm Dünyası ve Ortadoğu*, 43.

³⁴⁸ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 99.

³⁴⁹ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 98.

³⁵⁰ Küçük, *Tasavvufa Giriş*, 55.

yıkayan kişinin önünde nasıl iradesiz ise mürit de şeyhinin önünde o şekilde iradesizdir.³⁵¹

Derviş; Herhangi bir tarikat şeyhine bağlanan ve seyr-ü sülukunu devam ettiren kimseye denilmektedir. Bu kimselere, tarikatlara göre derviş, fakîr, ashâb gibi başka adlar da verilmektedir.³⁵²

Evliya ise; veliler, dostlar anlamında olup tasavvuf literatüründe Hakk'ın dostları, Allah'ın özel muhabbetine, sevgisine ve yardımına mazhar olmuş kimselerdir.³⁵³

İnan, hayatta iken içerisinde bulunduğu tasavvufi yaşamı boyunca bu kavramlara ve olgulara yakinen tanıklık etmiş ve konuyla bire bir ilgili hale gelmiştir. İnan'ın şiirlerinin geneline bakıldığında da ise yukarıda tanımlarını verdiğimiz bu kavramlara ve yine bu kavramların haricinde “Hacı Ahmet” gibi “Barutçu imam” gibi dini unvanlara da onun dizelerinde sık sık rastlamaktayız.

“Ağlardı evliya kıssalarına
Saksıda taşırdı kışın baharı...”³⁵⁴

“Derviş yatağını yorganı artık
Seherle sunulan başışı gözet...”³⁵⁵

“Eşyası kaybolan bir çocuk gibi
Olur olmaz yerde ararım seni
Uykumu çarmıha gerdi sorular
Çoğalır fikrimin tedirginliği...”³⁵⁶

“Hacı Ahmet rasgeldi de Ramazandır şeyhimiz.
Her biri Mevla bilir bir dürü yekta pirimiz...
Yardımcı imamla hem ser her biri bir Murtaza
Hoca Abdullah Efendi Hacı Beyaz beyleri...
Şahlanan güvenle Neboların İmam'ı gör...

³⁵¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 263.

³⁵² Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 101.

³⁵³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 129.

³⁵⁴ İnan, *Hicret*, 60.

³⁵⁵ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 230.

³⁵⁶ İnan, *Tenha Sözler*, 19.

Harran şeyhi hayatı, hayatı istikrar eder
Barutçu İmam'dır evet düşmana bir suri beden...³⁵⁷

Mehmet Akif İnan, kimi şiirlerinde ele aldığımız söz konusu kavramlardan “şeyh” gibi “pir” gibi bazı ifadeleri kimi zaman direkt kullanmadan bu kavramları mana bağlamında dizelerinde hissettirmiştir. İnan'ın benlik arayışı içerisinde intisap ettiği şeyhini anlattığı “kül” ve “sensin” şiirlerinde şair, “şeyh” kavramını dizelerinde lafzen geçirmeyip içerik olarak işlemiştir.

“Sevdayı bir deli gömleği gibi
Ansızın giydirdi gözlerin bana...”³⁵⁸

“Ümidim cihadım durağım sensin
Hicretim menzilim durağım sensin
Seninle olmaktır ahdim yeminim
Ordum emirim ve otağım sensin...”³⁵⁹

İnan, “Edebiyat ve Medeniyet Üzerine” adlı kitabının “Eski Edebiyatımız” isimli yazısında tasavvufu bu medeniyetin kurulmasında ikinci bir unsur görür. İnan'a göre tasavvuf temelde imana, şeriata dayanırken, getirdiği düşünce ve yorum açısından insanın ufkunu genişleten büyük bir ocak sığınılacak bir limandır. Tasavvuf bilgi öncelikli olduğu için İslâm tasavvufunun kurucuları aynı zamanda İslâm dininin önde gelen âlimleridir. İslâm tasavvufunun temelini miladın sekizinci asrında atıldığını ifade eden İnan, eserleri günümüze kadar ulaşan büyük mutasavvıflardan Cüneyd-i Bağdadî, Kûfeli Ebu Haşim, İmam-ı Gazali, Muhyidin-i Arabî, Mevlana Celaleddin-i Rumi'yi zikreder. Pek çok devlet adamının tasavvufa kıymet verip tekke ve zaviyeler yaptırdığını böylelikle tasavvufun genişleme fırsatı bulduğunu dile getirir. İnan'a göre bizim edebiyatımızda da tasavvuf önemli bir konuma sahiptir. Tasavvuf barındırdığı içerik ve sistematik açısından da edebiyatımızın bir kaynağı konumundadır.³⁶⁰

³⁵⁷ Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 196-197.

³⁵⁸ İnan, *Tenha Sözler*, 14.

³⁵⁹ İnan, *Tenha Sözler*, 35.

³⁶⁰ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 63-68.

İnan, eserlerinden *Söyleşiler* adlı kitabında tasavvufun şiir geleneğimizin daima bir unsuru olduğunu pek çok şairin de aynı zamanda mutasavvıf olduğunu dile getirir. Örnek olarak Yunus Emre, Şeyh Galip, Necip Fazıl bunlardan sadece bazılarıdır der. Kuddusi Baba, Niyaz-ı Mısri, Alevî Bektaşî şairlerle bir tasavvuf edebiyatımız oluştuğunu söyleyen İnan, tasavvufla doğrudan bağlantısı olmayan sanatçılarda bile tasavvufi bir bakış açısının var olduğunu belirtir. İnan, kendi tasavvufi şiirlerinin halk tarafından en çok sevilen şiirleri olduğunu, bunun yanı sıra bu şiirlerin bir özenti ve tasavvufun genel yargılarına bir yöneliş olmadığını vurgular.³⁶¹

İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz* kitabının “Skolastik Dönem” başlıklı alt yazısında tasavvuf, mutasavvıf ve İslâm unsurlarını Skolastik Dönem içerisinde kimi İslâm bilginlerinin Yunan Filozoflarıyla bir etkileşim içerisine girdiklerini ve bu etkileşim ile yeni bir uğraşının peşine düştüklerini mutasavvıfların bile bu filozofların etkisinden kurtulamadığını dillendirir.³⁶²

İnan, aynı kitabında yer alan “Nasıl Kurtuluruz” başlıklı yazısı içerisinde Türk tasavvufunda ve folklorunda kelime olarak önemli yer tutan, Allah'ın dostluğunu kazanmış, insanlara rehberlik yapabilecek faziletli, fedakâr ve cömert kişiler olan er ve erenleri “mana kahramanları” olarak tasvir eder. İnan’a göre, Horasan’dan Anadolu’ya doğru yola çıkan bu gönül erenleri, halkı bilinçlendirmek, imanlarını kuvvetlendirmek ve nefisleriyle mücadele etmek noktasında başarılı olabilmelerini sağlamak amacıyla var güçleriyle çalışmışlardır.³⁶³

4.1.11. Râbîta

Râbîta; bağ, alaka ve ilişki gibi anlamlara gelmektedir. Müridin, ruhaniyetinden feyz alacağına inanarak kâmil şeyhinin suretini zihninde canlandırmasıdır. Müridin ilk gayesi şeyhinde fânî olmaktır ki zira şeyhte fânî olmak Allah’ta fânî olmanın mukaddimesidir.³⁶⁴

Tasavvufta râbîta, kâmil ahlâk sahibi şahsiyetlerle kurulması arzu edilen muhabbet ve sevgi bağının adıdır. Esasen rabîta, seven ile sevilenin bütünleşmesi halidir. İnsan karakter itibarıyla başkalarının yaptıklarını aynen yapmak suretiyle farkında olmadan bir

³⁶¹ İnan, *Söyleşiler*, 79.

³⁶² İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 86.

³⁶³ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 160-161.

³⁶⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 289.

şekil içerisine girer. Kişiye sevdiğinin hal ve hareketleri kişinin kimliğinin oluşmasında çok önemli bir işleve sahiptir.³⁶⁵

Aşkı en iyi şekilde işlediği şiirlerinden “Yürek Gazeli” şiiri, İnan’ın zihninde şeyhini tahayyül etmesi ile dünyanın varlığından nasıl soyutlandığını bizlere göstermesi açısından önem arz eder. İnan, adeta gecesini gündüzünü şeyhinin hayali ile geçirmekte ve yine ancak onun hayali ile huzura ermektedir. “Yürek gazeli” ve “Hu” şiirleri, Râbîta unsuru bağlamında ele aldığımız şiirlerin en iyi örneklerini oluşturmaktadır.

“Senin hatıranla beni her akşam
Dünyanın kirinden yuyar yüreğim
Düş kazılarımın bulgularını
Umut sergisine koyar yüreğim...
Değil hayalinden akan sözleri
Aklından geçeni duyar yüreğim
Bir gün ki anlarsam kayboluşunu
Beni cinnetlere soyar yüreğim.”³⁶⁶
“Adınla girmesem güne, geceye
Bu gökyüzü her an kurşunlar beni.”³⁶⁷

4.1.12. Bayram

Sözlüklerde bayram Arapça bir kelime olup âdet haline gelen sevinç ve keder; bir araya toplanma günü manasını karşılayan îddir (el-‘ıyd/العید).³⁶⁸ İslâm dininde bayramlar; Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı olmak üzere iki çeşittir. Bu iki bayram da hicretin 2. yılından itibaren Müslümanlar tarafından kutlanmaya başlanmıştır. İlk kez bu yıl farz kılınmış olan Ramazan orucu, müminlerin bu ayı oruç tutarak geçirmesinin bir sevinci bir zaferi olarak sonraki ay olan Şevval ayının ilk üç günü Müslümanlar tarafından bayram olarak kutlanmıştır. Coğrafyanın kültürel farklılığından kaynaklı olarak Türkiye’nin kimi yerlerinde bu bayramın öteden beri var olan geleneklerinden; şeker, lokum ve tatlı ikramı gibi ritüellerden olsa gerek ki buna şeker bayramı da denilmiştir.³⁶⁹

³⁶⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 327.

³⁶⁶ İnan, *Tenha Sözler*, 13.

³⁶⁷ İnan, *Tenha Sözler*, 22.

³⁶⁸ Sargon Erdem, “Bayram”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

³⁶⁹ Nebi Bozkurt, “Bayram”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

Mehmet Akif İnan, bayram unsurunu kimi eserlerinde tek tük cümle içerisinde ismen geçirmektedir. Ancak eserleri içerisinde özellikle “Mirası Kuşanmak” adlı kitabının “Bayram Çevresinde”, “Bayram” ve “Kurbanın Mesajı” gibi alt başlıklarını taşıyan yazılarında bayram unsurunu başlı başına özel bir konu olarak ele almaktadır.

İnan, bu başlıklardan “Bayram Çevresinde” adlı yazısında İslâm topraklarında yaşayan Müslüman ya da kafir, halk ya da aydın her kim olursa ve ne olursa olsun dini bir unsur olan bayramın, Türkiye gibi bir İslâm coğrafyası üzerinde hiç kimse tarafından inkâr edilemez olduğunun ve kimsenin de bu gerçekten kendini soyutlayamayacağının altını çizmektedir. Bayram, her dönemde İslâm medeniyetinin hüküm sürdüğü bir coğrafyada yaşayan her bir bireyi ilgilendiren, çepeçevre kuşatan ve etkisi altına alan bir güç olmuştur. Müminler bayramda çok ciddi bir sınavı, mücadeleyi kazanmış zafer sevinciyle tebrikleşirler. Bunun yanı sıra oruç ibadetine karşı çıkan, ramazanı önemsemeyenlerin bile bayramın manevi tesirinde kaldıklarını ve kayıtsız kalamadıklarını vurgular. Hatta dini inancı olmayanların bile bayramın etkisinde kaldıklarının altını çizer. İnan, eski bayramlarda şairlerin memleket büyüklerine şiirler (ıydiye) yazarak bayramlarını tebrik ettiklerini, döneminde ise böyle güzelliklerin kalmadığını dile getirir.³⁷⁰

İnan, bir diğer başlığı olan “bayram” adlı yazısında bayramın müminler nezdindeki yerine ve önemine değinmektedir. Bayram günlerinin insanları birbirleri ile hemhal kılarak sevgi ve muhabbetle nasıl sardığını, yaşamlarında oluşturduğu coşkunluğu ve sevinci anlatmaktadır. İnan, Müslümanlar açısından bakıldığında Ramazan Bayramının temizliğe, saffete, hilkate yönelişin, Kurban Bayramının ise teslimiyetin, nefsini kurban etmenin çağrısıdır der. Yine bayram günleri Müslümanlar için sevginin, şefkatin, merhametin zirve yaptığı zamanlar iken, inanmayanlar için azgınlıklarında boğuldukları eseflenmenin ve hüznün zaman dilimleridir.³⁷¹

Mirası Kuşanmak isimli kitabın “bayram” ile ilgili son başlığını taşıyan “Kurbanın Mesajı” adlı yazısında İnan, Kurban Bayram’ını insanlar için birtakım arzularından ve zincirlerinden kurtulmasına vesile bir eylem olarak sunmaktadır. İnan, kurbanı; nefsi körükleyen her bir unsurdan soyutlanmanın ve Müslümanın bu kurban ile birlikte gösterdiği teslimiyet karşısında elde ettiği zaferin adı olarak nitelemektedir. Müslümanın Kurban Bayramı ile her yıl kendisini bir nefis muhasebesine tabi tuttuğunu, Allah’tan

³⁷⁰ İnan, *Mirası Kuşanmak*.

³⁷¹ İnan, *Mirası Kuşanmak*.

başkasına kul olmama sözünü yinelediğini ve Rabbiyle arasında tekrar bir sözleşme imzaladığını vurgular.³⁷²

4.1.13. Fena

Fena yokluk, hiçlik ve kulun kendi eylemlerini görmemesi hali olarak tanımlanmaktadır.³⁷³ Fena, kişinin artık kötü ahlakının, çirkin huylarının temizlendiği ve nefsinin benlik şuurunun kaybedildiği merteye olarak görülmektedir. Fena halinde benlik düşüncesinden tamamen sıyrılmayı başarabilen kulun yerine Allah geçmektedir. Kulun fiillerini görememesi diye ifade edebileceğimiz bu noktada, kulun yerine Allah kaim olarak kulunun gören gözü, duyan kulağı ve yürüyen ayağı olmaktadır.³⁷⁴

İnan, tasavvuf literatüründe önemli bir yeri olan fena unsurunu dizelerinde kendi sûfi kimliği çerçevesinde ele almış ve işlemiştir. O, benliğinden ve eşyadan sıyrılarak Allah ile bütünleşmenin gayesini “Bağlanma” ve “Dağlara” adlı şiirlerinde şu şekilde aktarmıştır;

“Buzul yangınlarından alıp kalbimi
Bağladın alnının emziklerine
Bir nazarla kırdın küreklerimi
Buhar kıldın nefsin denizlerini...”³⁷⁵

Erittin dünyayı zamanı sözü
Bir köpek derisi giysilerimi
Sıyrıldım tüm yaban kumaşlarından
Atarak canımı gölgelerine...”³⁷⁶
“Soyunup eşyadan kurt kuşla birlik
Aklımı yem etsem karıncalara.”³⁷⁷

³⁷² İnan, *Mirası Kuşanmak*, 276-277.

³⁷³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 134.

³⁷⁴ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 215.

³⁷⁵ İnan, *Tenha Sözler*, 31.

³⁷⁶ İnan, *Tenha Sözler*, 33.

³⁷⁷ İnan, *Tenha Sözler*, 37.

4.1.14. Edep

Edep; itidalde olmak demektir. Kişinin daha iyisini yapabilme olanağı varken, olağandan geri kalma ve aşırı gitmek durumlarını ifade eden ifrat ve tefrit arasında orta bir yol tutması öngörülmüştür.³⁷⁸ Kişinin dışına yansıyan edep güzelliğinin yine kişinin içinin güzel hallerinin bir tezahürü olarak gören, bundan dolayı da dış hallere ve edebe çokça önem veren büyük mutasavvıflardan Ebu Hafs Haddâd'ın “Tasavvuf, edepten ibarettir” sözü, edebın tasavvuf içerisinde ne denli önemli bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır.³⁷⁹

Uyulması gereken kurallar topluluğunu oluşturan edep, toplum ve çeşitli meclisler için en önemli usûl hali olarak görülmüştür. Öyle ki birçok tekkede, girişlerin hemen başlarında veya kolayca görülebilecek yerlerde, “Edeb Yâ Hû” şeklinde, Allah’a edep için niyazda bulunulan söz levhaları bulunmaktadır.³⁸⁰

“Edep senin sabır benim derimdir
Askerler üretir sessiz ve derin...”³⁸¹

“Edepti yoğuran güzelliğimi
Zekâtı üreten zenginliğimi...”³⁸²

Yukarıdaki dizelerden de görülmektedir ki edep, şair için büyük bir öneme sahiptir. Mühim bir değer olarak gördüğü edebi şeyhine has kılan İnan, güzelliklerin yapılandırıcısı olarak yine edebi göstermektedir.

İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabının “Mücahit Şövalye Değildir” başlığını taşıyan yazısında edep unsurunu farklı bir bakış açısı ile dile getirir. Bunu da gerçek bir mücahidi tasvir ederken yapar. O, gerçek bir mücahidi, büyüklük taslamayan, ben mücahidim demeden yoluna devam eden, edep ve haya sahibi olup kendini ön plana çıkarmaktan hoşlanmayan mütevazı bir dava adam olarak tanıtır.³⁸³

³⁷⁸ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 46.

³⁷⁹ Tahsin Yazıcı, “Ebû Hafs el-Haddâd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 18 Ekim 2023).

³⁸⁰ Küçük, *Tasavvufa Giriş*, 58.

³⁸¹ İnan, *Hicret*, 13.

³⁸² İnan, *Hicret*, 50.

³⁸³ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 88.

4.1.15. Sabır

Sabır; dayanma ve dayanıklı olma halidir. Başa gelen herhangi bir musibetten dolayı Allah’a tam bir teslimiyet içerisinde olup ondan başkasına şikâyetle bulunmamak, sızlanmamak, yakınmamak, kendini acındırmamak gibi anlamlara gelmektedir.³⁸⁴ Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından dinin yarısı olarak nitelendirilen sabır, tasavvufta bir makam olduğu kadar, ahlaki de bir kavramdır.³⁸⁵

Şair, sabrı her türlü girişimin ve mücadelenin anahtarı olarak görmektedir. O, ulaşmak istenilen amaçlara sabır gösterilerek erişilebileceği telkininde bulunmuş ve bu telkinini de dizelerine şu şekilde taşımıştır:

“Acılar umudu buldurur bize
Bir zırha büründüm bu çağa karşı
Edep senin sabır benim derimdir
Askerler üretir sessiz ve derin...”³⁸⁶

“Duygu ve sabırdan bir deri giydin
Kuşandın demektir ölümsüzlüğü...”³⁸⁷

“Bütün bir gücümle ettikçe sebat,
Nedendir bilemem tedbirim, heyhat...”³⁸⁸

“Dinle de söyleyim zorlu gerçeği,
Biraz, biraz daha sebat Eminem...”³⁸⁹

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Halk Düşmanlığı mı?” başlıklı yazısı içerisinde Müslümanda önemli bir haslet olarak gördüğü sabır unsuruna değinir. Yazısında Müslüman bir bireyi Allah’tan korkan, elinden ve dilinden kimsenin zarar görmediği, dürüst, kadere inanan, sabırlı ve sıkıntılara göğüs germesini bilen biri olarak tarif etmiştir.³⁹⁰

³⁸⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 302.

³⁸⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 224.

³⁸⁶ İnan, *Hicret*, 13.

³⁸⁷ İnan, *Hicret*, 30.

³⁸⁸ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 212.

³⁸⁹ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 217.

³⁹⁰ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 35.

İnan, yine aynı kitabın “Müslüman Cömerttir” başlıklı yazısında Peygamber sözlerinden derlediği cümlelerin birinde “sabır” unsuruna dair şu sözü nakleder:

“İmanın en üstün derecesi her durumda, bilhassa sıkıntılı anlarda sabretmek ve cömert olmaktır.”³⁹¹

4.1.16. Şükür

Şükür kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup, teşekkür etmek, nimetin karşılığı olarak onu anmak, nankör olmamak, yapılan iyiliğe karşı minnettar olma, iyiliği yapanı övme gibi anlamlara gelmektedir.³⁹² Şartların ilki sabır, ikincisi şükür olarak görülmüştür. Çünkü itaatte ve günahı terk etme noktasında sabır, şükürde ise nimet verenin nimetlerini yalanlamama aksine nimete dair itiraf ve verene teşekkür hali vardır. Tasavvuf literatüründe şükretmek, nimeti verene hamd etmek yani övmek anlamına gelir. Bu övgüde kişi kendisine verilen nimetleri tanıyarak verene yani Allah’a övgülerde bulunmaktadır. Nimet karşısında kişi kalbi saygı ile dolu iken nimetlerin asıl sahibinin Allah olduğunu ve verilenlerin kendisince kıymetli olduğunu itiraf etmektedir.³⁹³ “Doğrul Bana” adlı şiirinde şükür unsurunu şöyle dile getirir.

“Zikriyle şükrüyle fikriyle sen ey
Önüme serilmiş sonsuza karşı...”³⁹⁴

“Nimetin şükründen sorulduğunda
Gafletli namazdan sorulduğunda
Baş başa bırakma cürmümle beni...”³⁹⁵

İnanın dizelerine bakıldığında verilen nimetlerin bir getirisi olan şükür unsurunun bilincinde olduğu görülmektedir. O, şükrün edasını layıkıyla yerine getirememe korkusunu içinde taşımakta ve bu korkusuna dair Allah’a karşı niyazda bulunmaktadır.

İnan, “Edebiyat ve Medeniyet Üzerine” adlı kitabının “Bir Acı Tarlası” başlıklı yazısında şükrün gereği gibi yerine getirilmediği ve bu noktada tembelce davranıldığını vurgular. Yaşadığımız hayatın rahatlığı, lüksü, imkânlarımızın genişliğine karşı şükürümüzü

³⁹¹ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 219.

³⁹² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 338.

³⁹³ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 315.

³⁹⁴ İnan, *Tenha Sözler*, 49.

³⁹⁵ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 231.

artırmamız gerekirken; nefsimizin hoşuna giden bir tembellik ve miskinliği tercih ettiğimizi ifade eder.³⁹⁶

İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabının “Bari Çocuklara Kıymayın” başlığını taşıyan yazısında mütevazı ve genel hali şükür içerisinde olan tok gözlü bir aile yapısı içerisinde büyüdüğünü anlatmaktadır. Evlerinde sofraya konan her nimete şükürle mukabele ettiklerini, besmeleyi unutmadıkları gibi hamd etmeyi de unutmadıklarını ve mutlu olduklarını belirten İnan, ailesinin kendilerinden daha düşkün durumdaki insanların olabileceğini, bu yüzden şükürü unutmamaları gerektiğini hatırlattıklarını ve onlara yardımcı olmaya çalıştıklarını aktarır. İnan ve ailesi şükürü bir gelenek haline getirmişlerdir.³⁹⁷

4.1.17. Kader

Allah’ın yaratıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade eden kader, başka bir ifadesi ile yazgı, gücü yetmek, belli bir nizam ile yapmak, planlamak bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek, rızkını daraltmak gibi anlamlara gelir. Kısaca kaderi Allah’ın bütün nesne ve olayları ezelî ilmiyle bilip belirlemesi şeklinde özetlemek mümkündür.³⁹⁸ İnan kader unsurunu şu dizeleri ile dile getirir.

“Kaçmak mı mümkün mü alınyazımdan
Kaderdir yüklendim yıkılmışlığı...”³⁹⁹

“Bu yazgı bizlerin ortak ülkesi
Hüznün sevincin ve güveninin ben...”⁴⁰⁰

“Bitmeyen kaderdir dipsiz susuzluk
Pınarlar kaynaşan parmaklarında...”⁴⁰¹

Yukarıdaki dizelere bakıldığında İnan’ı her ne kadar yüklendiği yazgısından yani kaderinden kaçıp kurtulmanın arzusu içerisinde görsek de O, kader denilen şeyden

³⁹⁶ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 20.

³⁹⁷ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 210.

³⁹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

³⁹⁹ İnan, *Hicret*, 16.

⁴⁰⁰ İnan, *Hicret*, 28.

⁴⁰¹ İnan, *Hicret*, 34.

kaçınılmayacağını ve yaşadığı yıkılmışların kader olduğunu kabul etmekten başka bir seçeneği olmadığını anlatmaktadır.

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Halk Düşmanlığı mı?” başlıklı yazısı içerisinde Müslümanların inanmasını gerektiren temel dini inançlar içerisinde biri olan “kader” unsuruna şöyle değinir:

“...Sıkıntıya katlanmasını bilir. Kadere inanmıştır. Vatanperverdir. Çalışkandır...”⁴⁰²

4.1.18. Çile

Çile, çok ciddi bir nefis idmanı, çok sıkı bir perhiz, zorlu ve uzun bir ruhsal eğitim, başarılması son derece güç bir sınav olarak tanımlanmıştır. Çile, dervişlerin nefisleri ile mücadele etmek için özel olarak inşa ettikleri çilehane veya halvethane diye adlandırılan dar, karanlık ve ıssız yerlerde inzivaya çekilerek kırk gün kırk gece her şeyden el etek çekerek Rabbiyle baş başa kaldığı bir sürecin adına denir.⁴⁰³

“Kim çeker gammı keder, var iken dergâhımız
Ona bağlı ta ezelden zannımız cananımız...”⁴⁰⁴

“Çiğnedim geçtim her nevi kederi
Attığım adım her dem ileri...”⁴⁰⁵

İnan, yukarıdaki şiirlerinde direkt olarak çile unsuruna yer vermemiş fakat çilenin muhtemel manalarından “gam” ve “keder” kavramlarını kullanarak çileye vurgu yapmıştır.

İnan, aşağıdaki “Umut Gazali” adlı şiirinde çile unsuruna değinmektedir. Şiir okunduğunda her ne kadar yalın ve anlaşılır gibi görünse de İnan’ın hayatına ve düşünce yapısına baktığımızda kelimelerin hiç de tek düze olmadığını aksine anlam dünyasının genişlemekte olduğunu görmekteyiz. İnan, “çileye soyunmak” deyimini ile derviş olma yolunu tuttuğunu ifade etmektedir. Bir vazife adamı olan şair, burada kendi davasını ele almakta ve davası uğruna her türlü çileden yılmadan bu yolda yürüyeceğini anlatmaktadır.

⁴⁰² İnan, *Mirası Kuşanmak*, 35.

⁴⁰³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 96.

⁴⁰⁴ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 196.

⁴⁰⁵ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 198.

“Soyundum çileye dönmemesine
Bilendim ışıktan gözyaşlarıyla
Acılar umudu buldurur bize
Bir zırha büründüm bu çağa karşı...”⁴⁰⁶

“Aydınlar, Batı ve Biz” kitabında yer alan “Geri Kalmış Ülkenin Aydınları” başlıklı yazısında İnan, geri kalmış bir ülkenin aydını ile gerçek bir aydının niteliklerinin mukayesesini yapmaktadır. Gerçek bir aydın için saydığı nitelikler arasında onu, zahmetli ve sıkıntılı bir yaşam sürmek ve bu halin sona ermesini beklemek anlamındaki “çile doldurmak” deyiimi ile ilişkilendirmektedir:

“Gerçek aydın, yurtseverdir, idealisttir. Bu yüzden de geri kalmış ülkelerin nasibi, daima çile doldurmaktır.”⁴⁰⁷

4.1.19. Kardeşlik

Kardeşlik, aynı ana babadan veya bunlardan herhangi birinden dünyaya gelenler arasındaki akrabalığı, kan bağıını nitelemekle birlikte aynı sülâleye, kabileye veya millete mensup olmayı da ifade eder. Bunun dışında kardeşlik, inanç ve değerlerde ortaklık, düşünce ve fikir birliği gibi benzerlikleri bulunan kimseler ya da gruplar arasındaki sosyal birlik ve dayanışma ruhunu da kapsar.⁴⁰⁸

İnan, şiirlerinde kardeşlik unsurunu daha çok dini değerlerde birleşme ve fikir ortaklığı bağlamında ele almıştır. Şair, dizelerinde inanç ve değerler adına “kardeşlerim” ya da “kardeş” şeklinde çağrılarda bulunmaktadır.

“Türkümüz dünyayı kardeş bilendir
Gökleri insanın ortak tarlası...”⁴⁰⁹

“Gözlerim yollarda bekler dururum
Nerde kardeşlerin diyordu bir ses...”⁴¹⁰

⁴⁰⁶ İnan, *Hicret*, 13.

⁴⁰⁷ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 201.

⁴⁰⁸ Mustafa Çağrıcı, “Kardeşlik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁴⁰⁹ İnan, *Hicret*, 13.

⁴¹⁰ İnan, *Tenha Sözler*, 29.

“Gelin kardeşlerim, göklere tutan mızrak
Parmaklarla mahşer yürekle...”⁴¹¹

“Afgan dağlarında dağlar gibi yükselen
Kardeşlerine yürüdü kanayan ayaklarıyla...”⁴¹²

“Aydınlar, Batı ve Biz” kitabının “Soyguncular” adlı başlığı altında ancak kardeşlerimizle bir ve beraber olursak düşmanlarımızı defedebileceğimizi, imkânsız olmayan bu beraberliğe umut bağlayıp, gönül vermemiz gerekir diyor. İnan, milli varlık ve birliğin karşısında bir tehdit olarak gördüğü diğer batı uygarlıklarına karşı kardeşlik unsurunun önemine dikkat çekmekte ve birleşmekten doğacak bir kardeşliğe dair birlik ve beraberlik çağrısında bulunmaktadır.⁴¹³

İnan, kitabı ile aynı adı taşıyan içerisindeki “Mirası Kuşanmak” adlı yazısında üzerinden birlik ve beraberlik çağrısında bulunduğu “kardeşlik” unsurunu aynı uygarlık terbiyesiyle bezenmiş aynı binanın tuğlaları, aynı ailenin fertleri olarak ifade ettikten sonra hepimizin kardeş olduğunu ve aynı medeniyetin içinde yaşama sorumluluğumuz olduğunu vurgular.⁴¹⁴

İnan, İslâm Dünyası ve Ortadoğu isimli kitabının “Birleşirsek” başlıklı yazısında birlik ve beraberlik duygusu çerçevesinde “kardeşlik” unsuruna vurgu yapmaktadır. İnan, Kur’an-ı Kerim’in Hucurât sûresi 10. Ayetinden esinlenerek Bütün Müslümanların kardeş olduğunu söyler. İnan’a göre hatta yeryüzündeki tüm insanların birbirleri ile kardeş olduklarını çünkü herkesin Hz. Âdemin çocukları olduğunu dile getirir. Böyle olunca tüm inananlara küfrün karşısında birleşme çağrısında bulunur.⁴¹⁵

İnan, aynı kitabının “Yine Ortadoğu” başlıklı yazısında kardeşlik unsurunu kullanıp, Ortadoğu halkının birbirini kardeş bildiğini, aralarına nifak tohumları ekilmesine rağmen bu duygudan vazgeçemediklerini vurgular.⁴¹⁶

⁴¹¹ İnan, *Tenha Sözler*, 50.

⁴¹² Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 227.

⁴¹³ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 123.

⁴¹⁴ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 40.

⁴¹⁵ İnan, *İslâm Dünyası ve Ortadoğu*, 31-32.

⁴¹⁶ İnan, *İslâm Dünyası ve Ortadoğu*, 35.

4.1.20. Kur'an-ı Kerim ve diğer kutsal kitaplar

Kutsal kitaplar denildiğinde Kur'an-ı Kerim, Tevrat, Zebur ve İncil anlaşılmaktadır. Bu kavram, Allah tarafından bazı peygamberlere kitaplar indirildiğine, bu kitapların içerik olarak tamamen doğruyu ve gerçeği anlattığı inancını ifade etmektedir. Özellikle de İslâm dininde kitaplara iman, imanın şartlarından biridir.

“Bir kutsal emanet gibi sır gibi
Ve bir ayıp gibi saklarım seni
Başımda kavganın kıyameti var
Okşadım ismini kitap içinde...”⁴¹⁷

İnan'ın bu şiirinde “Bir kutsal emanet gibi sır gibi ve bir ayıp gibi saklarım seni” dediği kimse İnan'ın şeyhi ya da Allah olabileceği ihtimaller dâhilindedir. “Okşadım ismini kitap içinde” ifadesinde kitap olarak kutsal kitaplardan birisi kastedilmişse eğer bu İnan'ın dini gereği, ifade edilenin Kuran'ı Kerim olabileceği ve yine kastedilen ismin de Kuranda geçmesi sebebiyle kişinin Allah olabileceği seçeneğini makul kılmaktadır. Ancak kitap olarak eğer sıradan bir kitap kastedilmişse saklanılan kimsenin de İnan'ın şeyhi olabileceği mümkün görülmektedir.

İnan, “Edebiyat ve Medeniyet Üzerine” adlı kitabının “Tanzimat Fermanı ve Getirdikleri” başlıklı yazısında Müslümanların medeniyetinin kaynağını İslâm olarak zikretmektedir.⁴¹⁸ İslâm dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'i de İslâm medeniyetinin birinci kaynağı olarak zikreder.⁴¹⁹

İnan, “Din ve Uygarlık” kitabının “Batı'nın Düzen Anlayışı, İncil'in Tahrifi” adlı bölümünde din dışı bir devlet düzeni kurmaya çalışan ve medeniyetini bu temel üzerine inşa etmeye çalışan Batı'nın gerekçesinin,⁴²⁰ İncil'in tahrif edilmesi olduğunu ve bu durumun Hristiyanlıkta bir dünya görüşü boşluğu doğurduğunu vurgular.⁴²¹ İnan'a göre Matta, Markos, Luka ve Yuhanna isimleriyle Hz. İsa'dan geldiğine inandırılmaya çalışılan İnciller ile birbirine düşman mezhepler ortaya çıkmış, bunun neticesinde de

⁴¹⁷ İnan, *Hicret*, 16.

⁴¹⁸ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 63.

⁴¹⁹ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 66.

⁴²⁰ İnan, *Din ve Uygarlık*, 26.

⁴²¹ İnan, *Din ve Uygarlık*, 21.

Hristiyanlık bir kardeşlik bilinciyle bir araya gelememiş, aksine birbirine düşman kutuplar haline gelmiştir.⁴²²

“Din ve Uygarlık” kitabının “Laik Çizgi” isimli bölümünde kimi babaların Kuran konusunda evlatlarına karşı göstermiş oldukları ihmalkâr ve umursamaz tavra dikkat çeken İnan, kendisi Kur’an okumayı bilip yılda birkaç hatim okuduğu halde evlatlarına bu sevgiyi aşılayamayan babalardan yakındır.”⁴²³

Mirası Kuşanmak adlı kitabın “Kanmamak İçin” başlıklı yazısı içerisinde İnan, insanın halife olarak seçilmesi konusunu Kur’an’da Bakara sûresinin 30. Ayetini örnek vererek dile getirir.⁴²⁴

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının içerisinde yer alan “Kur’an’ı Okumayan Bir Müslüman Millet” başlıklı yazısında ne yazık ki günün ailelerinin çocuklarına kutsal olan Kur’an-ı Kerim eğitimi vermek konusunda ihmalkâr bir tavır içerisinde olduklarını anlatır. Bu durumu eleştirmekle beraber eğer bu milletin evlatlarının hayırlı olabilmesini istiyorsak bunun kutsal kitapları olan Kur’an-ı Kerim ile bağlarını kuvvetlendirdiğimizde mümkün olabileceğini öne sürer.⁴²⁵

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Kur’an’sız Müslümanlık” başlıklı yazısında adından da anlaşılacağı üzere Kur’an-ı Kerimden soyutlanmış bir neslin vücut bulduğuna dikkat çeker ve ailelerin, gençlik kuruluşlarının bu duruma bir son vermesini gayretli ve istikrarlı bir şekilde Kur’an ile gelecek nesillerimiz olan çocuklarımızı buluşturmamız gerektiğini sürekli vurgular.⁴²⁶

Müslüman gibi yaşamının ilk ve vazgeçilmez ölçüsünün Kur’an olduğunu, sonrasında da sünnete uyulması gerektiğini, bu iki ölçüye uymayan hiçbir hüküm ve karara Müslümanların ictihad nazarıyla bakamayacağını söyler.⁴²⁷

Mirası Kuşanmak isimli kitabın “Yol Peygamberindir” başlıklı yazısında İnan, Kur’an-ı Kerimin hükümlerinin anlaşılması noktasında peygamberin ve onun sünnetinin yeri ve önemi üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Kur’an’ın izahında ve anlaşılmasında olmazsa

⁴²² İnan, *Din ve Uygarlık*, 30.

⁴²³ İnan, *Din ve Uygarlık*, 69.

⁴²⁴ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 33.

⁴²⁵ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 49.

⁴²⁶ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 134-136.

⁴²⁷ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 150.

olmaz bir unsur olarak gördüğü Kur'an'ın ilk muhatabı olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnet-i seniyye'nin mahiyetine dikkat çekip onun vazgeçilmez konumuna özenle vurgu yapar.⁴²⁸

İnan, söz konusu kitabın hemen bir önceki başlığını takip eden “Kur'an Öğrenelim” başlıklı yazısında bu sefer de Kur'an-ı Kerim ve çocuk konusunu ele almaktadır. İnan, ziyarete gittiği bir aile dostu evinde çocukların iyi yetiştirildiklerini görmüşse de Kur'an eğitimi görememelerinden ve ailelerin bu konuda fazla sorumluluk alamadıklarından duyduğu üzüntüyü dile getirir. Bu meselenin çözümünü yine ailede görmekte ve çözüm önerisi sunmaktadır.⁴²⁹

Görüldüğü üzere İnan'ın gerek kendi hayatında gerekse ailesinin hayatında Kur'an'ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinin yeri çok önemli bir yer işgal eder. Medeniyetimizin kurtuluşu ve nesillerimizin hayırlı olabilmesi için de diğer Müslümanların hayatında da Kur'an'ın olması gereken konuma işaret etmektedir.

4.1.21. Akıl

Tasavvuf ehli kimseler ilahi, ezeli ve ebedi hakikatlerin akıl yoluyla kavranamayacağını belirterek nazari aklı reddeder ve Yeni Platonculuğun etkisiyle keşf ve marifet anlayışı çerçevesinde farklı bir akıl anlayışı öne sürerler.⁴³⁰

İnan şiirinde aklın karşısında yer alarak gönlü akıldan üstün tutmuştur. O, akla karşı gönlü üstün tutan ifadelerle esasen somut olandan soyut olana yönelme hali ile dikkat çekmektedir.⁴³¹

Şiirlerinde doğrudan gönlü akla galip kıldığı dizelerden bazılarına örnekler:

“Ey kaynar sulara yol alan aklım

Kalbime yönelen yaylım ateşi...”⁴³²

“Toprağın altına yürüsem bir gün

Kurtulsam aklımın işkencesinden...”⁴³³

⁴²⁸ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 222-223.

⁴²⁹ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 224-227.

⁴³⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 32.

⁴³¹ Özger, “İnan Şiirinde Göksellik”, 59.

⁴³² İnan, *Tenha Sözler*, 14.

⁴³³ İnan, *Tenha Sözler*, 27.

“Aşıladsın Cibril emanetinden
Hantal aklımın kanatlarına...”⁴³⁴

“Soyunup eşyadan kurt kuşla birlik
Aklımı yem etsem karıncalara...”⁴³⁵

“Ey uyku ey anne gel kurtar beni
Ezildim aklımın hesaplarında...”⁴³⁶

“Bir kâse su gibi dökülse kuma
Kuramlar kollayan dik başlı aklım...”⁴³⁷

“Bir küçük kıyıda geziyor aklın
Ölgün ve en mahfuz uykulardasın...”⁴³⁸

Örnek dizelerden de görülüyor ki İnan, İslâm sanatının temel özelliklerinden olan soyutlama sanatına geniş yer vermiş, akıldan soyutlanarak gönül dünyasına doğru bir gidişatı ön plana çıkarmıştır.

İnan, Din ve Uygarlık kitabının “Eşya Uygarlığı ve “Akıl Uygarlığı” başlıkları adı altında dinin merkezine akli oturarak ilahi ve mistik herhangi bir unsura yer vermeyen batı uygarlığına karşı esasında yanılmayanın, dosdoğru olanın vahiy ve vahiy uygarlığı olduğu düşüncesini ortaya koymuştur. Akla inanmanın ve güvenmenin küfür medeniyetinin temel ilkesi ve çıkmazı olduğunu belirtir. Rönesans düşünürlerinin din olgusuna karşı akli ön plana alarak karşı çıktıklarını, Katolik mezhebinin dogmalarını akılcı bir bakış açısıyla ele almaktadırlar. Ferdi önemseyen bu bakış açısıyla yeni bir medeniyet anlayışının ortaya çıktığını ve sonrasında akli önemseyen bir medeniyet tasavvuru oluştuğunu vurgular. İlahi olanın karşısında olmak kendine akli şeytani bir dehayı rehber edindiğini söyleyen İnan, vahiy merkezli medeniyette ise aklın, vahyin ortaya koyduğu denge ve usul çerçevesinde kendine yer bulduğunu ifade eder. Çünkü vahyin kontrol mekanizmasının dışına çıkan aklın benmerkezci ve bencil olacağını

⁴³⁴ İnan, *Tenha Sözler*, 30.

⁴³⁵ İnan, *Tenha Sözler*, 37.

⁴³⁶ İnan, *Hicret*, 18.

⁴³⁷ İnan, *Hicret*, 48.

⁴³⁸ İnan, *Tenha Sözler*, 46.

düşünür. Allah katında dinin İslâm olduğu gerçeğini dile getirip Batı medeniyetindeki basit ve akla dayanan dini algıyı din dışı saymak gerektiği kanaatindedir.⁴³⁹

Mehmet Akif İnan, *Mirası Kuşanmak* isimli kitabının “Tövbeye Gel” başlıklı yazısında bir adamın başka bir adama tövbede bulunması için bazı nasihatlerde bulunduğunu aklın sadece bu dünyadaki işlerimizi yönetmede işe yaradığını baki olan diğer âlemde ise inanç ve manevi değerlerin işe yarayacağı vurgusunu yaptığını anlatır.⁴⁴⁰

İnan, insanoğlu için aynı çağrıyı bu kez de aynı kitabın “Biz Neredeyiz Onlar Nerede” başlığını taşıyan yazısında şöyle dile getirir:

“Ey göz, ey kulak, ey akıl, ey gönül ödevin nedir senin? Ey ömür ne kadar da hızla geçiyorsun? Anlamsız, gayesiz.”⁴⁴¹

4.1.22. Melek

Melek Ugaritçe, Habeşçe, İbrânice ve Arapça gibi Sâmi dillerde bulunan “göndermek” anlamına gelen “l’ek” kökünden oluşan bir kelimedir. Kelime olarak haberci, elçi; güçlü kuvvetli, tasarrufta bulunan, yöneten anlamlarına gelen Melekler güçlerini kendilerinden daha üstün bir varlık olan Allah’tan almaktadırlar. Melekler, dolayısıyla eylemlerinde güç sahibi olmayan, vazife adına gönderilen, kendilerini gönderen yegâne güç sahibi ilah ile gönderildikleri insanlar arasında bir aracı görevi gören güzelliklerle donatılmış ruhanî varlıklardır.⁴⁴²

“Aşıladın Cibril emanetinden
Hantal aklımın kanatlarına...”⁴⁴³

İnan, yukarıdaki dizelerinde Cibril ismini geçirmektedir. Cibril yani Cebrail (a.s.) İslâm inancında Hz. Peygamber’e ilâhî emirleri bildiren vahiy meleğinin adı olup aynı zamanda da dört büyük melekten birisidir. Arapçada çeşitli kelimelerle ifade edilen vahiy meleğinin isimlerinden en meşhurları; Cebrâîl, Cebreîl, Cebrîl, Cibrîn ve Cibrîl’dir.⁴⁴⁴

“Bir anda çıktığın sonsuz yolculuk

⁴³⁹ İnan, *Din ve Uygarlık*, 76-81.

⁴⁴⁰ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 206.

⁴⁴¹ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 230.

⁴⁴² Ali Erbaş, “Melek”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁴⁴³ İnan, *Tenha Sözler*, 30.

⁴⁴⁴ Yusuf Şevki Yavuz - Zeki Ünal, “Cebrâîl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

Hayalin meleğin yandığı nokta...”⁴⁴⁵

Bu dizede de İnan, Melek olarak Cibril’den yani Cebrail’den bahsetmektedir. Bunu dizelerinde anlatmak istediği İslâm dinindeki olaydan anlamaktayız. Sidretü’l- muntehâ diye adlandırılan yer İslâm dinine göre bir sınırı ifade eder. Burası, Mirac gecesi Hz. Peygamber (s.a.v.)’in dışında büyük meleklerin ve peygamberlerin artık ötesine geçemediği, yaratılmışların ilminin ulaşabileceği son nokta olarak kabul edilir. Genel görüşe göre Hz. Peygamber Mirac gecesi Cebrâil ile sidretü’l-muntehâya kadar gitmiş ve Cebrâil’in daha ileriye gitmesine izin verilmemiştir.⁴⁴⁶

İnan’ın “Hayalin meleğin yandığı nokta” dizesindeki “yandığı nokta” ifadesi son sınır, son hudud veya sınırın sonu olan Sidretü’l muntehâ’yı kastedir.

“Kabir seslerini duymaya yönel

Eş olsun melekler ordularına”⁴⁴⁷

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Nefis” başlığını taşıyan yazısında yaratılış gayesi etrafında diğer varlıklardan ayrılması bakımından melekleri günahsız ve iradesi olmayan varlıklar olarak zikreder.⁴⁴⁸

4.1.23. Şefkat

Şefkat, acımak ve merhamet etmek anlamlarına gelmektedir. Terim olarak şefkat, halkın gereksinimlerini karşılamayı, güç yetiremeyecekleri şeylere karşı onlara teklifte bulunmamayı ve anlamalarını zorlaştıracak bir dil ile onlara hitapta bulunmamayı ifade etmektedir.⁴⁴⁹

İnanın şiirlerde şefkat unsurunun önemine ve gerekliliğine dikkat çektiği örnek dizeleri;

“Şefkatten terlikler sergilenmeli

Bir çocuk yanağı ayaklarında...”⁴⁵⁰

“Alkış da ne demek ne demek şefkat;

Fırsat vermem hemen söyletmen vurun!...”⁴⁵¹

⁴⁴⁵ İnan, *Hicret*, 52.

⁴⁴⁶ Süleyman Uludağ, “Sidretü’l-Muntehâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁴⁴⁷ İnan, *Tenha Sözlür*, 46.

⁴⁴⁸ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 249.

⁴⁴⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 330.

⁴⁵⁰ İnan, *Hicret*, 32.

⁴⁵¹ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 213.

“Hep bencil küşüşler ve soysuz barış;
Gerçek gülüş yitik, ölüdür şefkat...”⁴⁵²

4.1.24. İftar

İftar; yarmak, kesmek; yaratmak, icat etmek anlamlarına gelen fatr kökünden türemiştir. iftâr ve fitr kelimeleri bu anlamlarının dışında İslâm literatüründe orucu açmak, oruçluya orucu açtırmak, başlanmış bulunan orucu bozmak veya hiç oruç tutmamak gibi anlamlara gelmektedir. İftar kelimesinin bir terim olarak oruçlu kimsenin vakti gelince usulüne uygun biçimde orucunu açması şeklindeki tanımı diğer anlamlarına nazaran daha fazla yaygınlık göstermektedir. Nitekim iftar, Türkçede de orucu açma anlamına gelmektedir.⁴⁵³ İnan da aşağıdaki dizelerinde iftar unsurunu kullanmıştır.

“Günleri bir secde hızıyla geçip
Erişsem mahşere bir iftar gibi...”⁴⁵⁴

“Ağaç kökleriyle yapılan iftar
Teyemmümle kılınan namazlarla çelikleşen en yakın erlerle...”⁴⁵⁵

4.1.25. Duâ

Dua, yakarış, yalvarma, dilek dileme, niyazda bulunma ve halini beyan etme anlamlarını karşılamaktadır. Tasavvuf terminolojisinde şekil itibariyle Halkın duası lisanla, dervişlerinki fiille, arif olanları ise hal dili ile gerçekleşmektedir. Dua, sevgiliye özlem duymak ve Hakk’ın huzuruna utanma duygusu ile çıkmaktır.⁴⁵⁶

İnan’ın şiirlerinde “dua” unsurunu, yalvarma ve niyazda bulunma hali neticesinde kabul gören ve halen de kabul olunması ümidi içerisinde gerçekleşmesi beklenen dilekler şeklinde ele aldığı görülmektedir.

“Yunusun Galibin soylu gergefi
Şanlı gözyaşları yıkardı içi
Yağmurla dönülür dualar vardı...”⁴⁵⁷

⁴⁵² Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 216.

⁴⁵³ Mehmet Şener, “İftar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁴⁵⁴ İnan, *Hicret*, 48.

⁴⁵⁵ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 227.

⁴⁵⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 111.

⁴⁵⁷ İnan, *Hicret*, 50.

“Yağmur olsun diye saçar göklere

Elinde biriken dualarını...”⁴⁵⁸

İnanın yukarıdaki şiirlerinden “Yağmurla dönülür dualar vardı” ve “Yağmur olsun diye saçar göklere” şeklindeki dizeleri ortak bir anlamı çağrışmaktadır. Dizelerde edilen duaların Hakk’ın nezdinde kabul görerek yağmur şeklinde geri dönmesi olayı şairin ve okuyucunun anlam dünyasının zenginliğine bağlı olarak çeşitli şekillerde anlaşılabilir. Gerçek anlamda ele alınacak olursa, edilen duaların yağmurla veya yağmur şeklinde yeryüzüne inmesi, dileklerin Hak nezdinde bir hava olayı olan yağmur yağması şeklinde karşılık bulması hali olarak anlaşılabilir.

Mecazen ele alındığında ise, yağmurun bereketi temsil ettiği bilinmekle beraber, edilen duaların yine Hak nezdinde kabul görmesi neticesinde duanın karşılığının çokluğu ve cömertliği yağmurun bereketine benzetilmiş olarak da anlaşılabilir.

“Yeni aya karşı dua ederdi

Ağlardı kesilen zeytin dalına...”⁴⁵⁹

“Ey mavi çocukluk hangi indese

Baharlar ve narlar dua nerededir...”⁴⁶⁰

“Hemşehrim nebiler hatırı için

Cevaba erişen dualar vardı...”⁴⁶¹

İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabının “Kanmamak İçin” başlıklı yazısında edilmesini tavsiye ettiği “Ya Rabbi bana eşyanın hakikatini bildir.” duasını, Yüce Peygamberimiz (s.a.v.)’e uyarak bizlerin de bu duayı yapmamız noktasında bir öneride bulunur.⁴⁶²

4.1.26. Zekât

İslâm’ın beş şartından biri olan Zekât, hicretin ikinci yılında farz kılınan mali bir ibadettir. Zekât, Müslüman kimsenin malından belli bir oranda Müslüman olan fakir ve muhtaç kimselere hibe etmesidir. İslâm’ın, toplumun sıkıntılarını, dertlerini iyileştirmek ve

⁴⁵⁸ İnan, *Hicret*, 58.

⁴⁵⁹ İnan, *Hicret*, 60.

⁴⁶⁰ İnan, *Tenha Sözler*, 25.

⁴⁶¹ İnan, *Tenha Sözler*, 29.

⁴⁶² İnan, *Mirası Kuşanmak*, 33.

ihtiyaçlarını gidermek amacıyla düzenlendiği kurallardan biri olan zekât, insanlık adına bir sosyal yardımlaşma sistemi görevi görmektedir.⁴⁶³

Zekât'ın arka plandaki en önemli özelliği ise; aslında kişinin verdiği maldan herhangi bir eksilmeye yol açmadığı aksine artmasına neden olduğu ve bereketlenmesine vesile olduğu gerçeğidir. Allah'a şükrün bir ifadesi olan zekât, insanı aşırıya kaçan maddeci olma ve kalbin katılaşma riskine karşı muhafaza etmektedir.

“Edepti yoğuran güzelliğimi
Zekâtı üreten zenginliğimi...”⁴⁶⁴

İnan'ın bu dizesinden maddi ve manevi diyebileceğimiz zenginliğinin, zekât unsuru etkisi ile genişlemekte ve büyümekte olduğunu anlayabilmekteyiz.

4.1.27. Helâl -Haram

Helâl kelimesi sözlükte mastar şeklinde mübah, câiz ve serbest olmak, ruhsat vermek, Hac ibadetinde Harem'den veya ihramdan çıkmak anlamlarına gelmekte olup haram kavramının karşısında yer alır. Fıkıh literatüründe ise mükellefin yapıp yapmamakta serbest bırakıldığı davranışları ifade eder.⁴⁶⁵

İnan, şiirinde helal kökünden gelen ve alışverişte ya da uzun sürecek bir ayrılış sırasında birbirine hakkını helal etmeyi ifade eden türden bir helalleşmekten şu şekilde bahsetmektedir;

“Gözleri
Gözlerini buldu çocuklarımın
Öylece helâllaştılar”⁴⁶⁶

Haram ise sözlükte mastar olarak bir şeyin bir kimseye yasak olması durumu, isim olarak da yasaklanan, helâl olmayan şey anlamındadır. Haram kelimesi, fıkıh literatüründe ise dinde sorumluluk sahibi kişi olarak ifade edilen mükellefin yapmaması gereken fiilleri kesin ve bağlayıcı bir biçimde belirten bir kelime olarak karşımıza çıkar.⁴⁶⁷

“Bir destan büyüttü namustan aşktan

⁴⁶³ Lütfi Şentürk- Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 291.

⁴⁶⁴ İnan, *Hicret*, 50.

⁴⁶⁵ Kürşat Demirci, “Helâl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁴⁶⁶ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 227.

⁴⁶⁷ Kürşat Demirci, “Haram”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

Midenin harama düşmanlığından...”⁴⁶⁸

Mehmet Akif İnan’ın aile hayatından babasının kişiliğine ve yaşantısına bakıldığında dinin öngördüğü gibi yaşam süren bir baba figürü karşımıza çıkmaktadır. “Baba gazeli” ile şair, yaşamı boyunca babasının helal ve haram çizgisine dikkat eden, namus ve aşk ehli bir kimse olduğunu anlatmaktadır.

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Halk Düşmanlığı mı?” başlıklı yazısı içerisinde Müslümanda önemli bir haslet olarak gördüğü ve kişinin yüce Allah’ın emir ettiği şeylere yaklaşması; men ettiği şeylerden de uzak durması halini niteleyen “helal” ve “haram” unsuruna şöyle değinir:

“...İnsanları sever. Helali haramı tanır. İşinde, ticaretinde hile yapmaz...”⁴⁶⁹

Mirası Kuşanmak isimli kitabın “Severim Cami Cemaatini” başlığının altında kaleme aldığı yazısında İnan, cami cemaatinin öneminden ve buna beslediği sevgiden bahseder. Cami cemaatinin özelliklerinden de bahseden İnan, bu topluluğun helal ve haram unsurları üzerindeki tutumunu şöyle anlatır:

“...Helal ve harama en çok riayet üzere bulunan kişiler bunlar...”⁴⁷⁰

Söz konusu aynı kitabın “Yiyeceğin Helali” başlıklı yazısında İnan, helal ve harama kırk yararcasına bir hassasiyetle dikkat eden başta ulu Peygamberimiz (s.a.v.) olmak üzere İmam’ı Azam, Gazzâli gibi birçok İslâm büyüğünün örnek teşkil eden kıssalarını ve sözlerini nakletmektedir. Bu din büyüklerinin ve onların samimi takipçisi olan diğer müminlerin helal ve haram çizgisine riayet ederek her lokmaya el uzatmadıklarını, midelerine haramın gölgesini dahi düşürmediklerini ve her davet edildikleri yere de gitmediklerini zikreder.⁴⁷¹

İnan, “Helal-Haram Çizgisi” adlı yazısının başında yer verdiği ve cevap aradığı “Yediğimiz bir yemeğin haram ya da helal olduğunu nasıl anlayabiliriz?” sorusuna cevap ararken İslâm büyüklerimizden Hz. Mevlana’nın “Eğer bir lokmadan hayırlı işlere karşı bir şevk ve aşk husule geliyorsa, bil ki o lokma helaldir. Yok eğer haset, gurur, kin, kibir ve gaflet husule geliyorsa muhakkak haram karışmıştır.” sözlerini aktarır.⁴⁷²

⁴⁶⁸ İnan, *Hicret*, 60.

⁴⁶⁹ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 35.

⁴⁷⁰ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 155.

⁴⁷¹ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 264-266.

⁴⁷² İnan, *Mirası Kuşanmak*, 271-272.

4.1.28. Mezar

Mezar-kabir; Arapçada ölünün gömüldüğü yer anlamına gelen kabir, Türkçede mezar ile eş anlamlıdır. Mezar, kelimenin kökeni itibariyle ziyaret edilen önemli kişilerin kabirlerini de ifade etmektedir.⁴⁷³

İnan, şiirlerinde mezar ve kabir unsurlarını ifade ettikleri mana doğrultusunda edebi bir üslup çerçevesinde ele almıştır.

“Betonlar mezardır düşe sevince
Saksılar doğaya özlem eylemi...”⁴⁷⁴

“Gölgeni saklayan hangi sulardır
Hangi bulutların mahzenindesin
Bir hangi mezara sığınsa sesim...”⁴⁷⁵

“Kabir seslerini duymaya yönel
Eş olsun melekler ordularına...”⁴⁷⁶

“Kim demiş her şeyin bitişi ölüm
Destanlar yayılır mezarımızdan...”⁴⁷⁷

4.1.29. Aşk

Aşk, tasavvuf ehli kimselerce meşhur olan kenz-i mahfi hadisinin yani Hakk’ın “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim, mahlûkatı yarattım” şeklindeki ifadesine göre, muhabbet başlangıçta Allah’ın zatından yayılmış ve bütün âlemin varoluş sebebi olmuştur. Mutasavvıflar da aşkı, hakiki aşk ve mecâzi aşk şeklinde iki kısma ayırmışlardır. Bunlardan birincisi vacibül vücut olan Allah’ı sevmeyi ve ondan başka her şeyden vazgeçmeyi ifade eden hakiki aşk; diğeri ise geçici ve fani olan birini sevmeyi

⁴⁷³ Kürşat Demirci, “Kabir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁴⁷⁴ İnan, *Hicret*, 37.

⁴⁷⁵ İnan, *Tenha Sözler*, 24.

⁴⁷⁶ İnan, *Tenha Sözler*, 46.

⁴⁷⁷ İnan, *Tenha Sözler*, 50.

ifade etmekte olan mecâzi aşktır. Ancak ikinci aşk şekli şehvetsiz olup ilahi ve hakiki aşka götüren bir köprü görevi görmesi durumunda o da hoş karşılanmıştır.⁴⁷⁸

“Allah’tan ümidi kesmedik, lâkin
Ardından gidilir Edhem görmedik...”⁴⁷⁹

“Ellerine sarın kalbimin içi
O ayla boyanmış nar ellerine...”⁴⁸⁰

“Kükremiş Aslana benzer Himmeti yezdan ile
Cana kıymet vermeden düşmana saldırdılar...”⁴⁸¹

“Bir acı tarlası sessiz yüzünde
Aşk yürürlüğe koyma savaşı
...
Aşka ve tabiata ulaştır bizi
Gel kurtar bu şehrin gürültüsünden...”⁴⁸²

“Kalbim ki sürekli davul solosu
Ve aşkın bedeli candır ölümdür...”⁴⁸³

“Bir kuru sarnıçtır sensiz hayalim
Candır aşkın bedeli...”⁴⁸⁴

“Köleler beylerle eşitlenmiştir
Bağlılık yiğitlik aşk yarışında...”⁴⁸⁵

“Delice bir aşkı bazı anar da,
Elemler iletir o sarhoşluktan...”⁴⁸⁶

⁴⁷⁸ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 207-208.

⁴⁷⁹ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 215.

⁴⁸⁰ İnan, *Hicret*, 15.

⁴⁸¹ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 197.

⁴⁸² İnan, *Hicret*, 38.

⁴⁸³ İnan, *Hicret*, 36.

⁴⁸⁴ İnan, *Hicret*, 46.

⁴⁸⁵ İnan, *Hicret*, 52.

⁴⁸⁶ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 219.

İnan'ın şiirlerinde aşk temasını bolca kullandığını görmekteyiz. Tasavvufi bir yaşam şekli benimseyen şairin hayatında aşk, onda yaşamın felsefesini oluşturmaktadır. Mutasavvıflarca benimsenen anlayış çerçevesinde İnan'ın aşkı mecâzi olmaktan ziyade Hakiki bir aşktır. Her ne kadar İnan'ın şiirlerinde seslendiği kişi bazen bir kadın gibi kabul edilmiş olsa da İnan'ın genel yaşantısına bakıldığında O, şiirlerinde kadın olan bir sevgiliye aşkını anlatmamış; ebedi olan bir sevgiliye özlemini ve muhabbetini anlatmıştır.

4.1.30. Cennet-Cehennem

Cennet, örtmek, gizlemek anlamındaki “cenn” kökünden gelmekte olup isim olarak bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe anlamını ifade eder. Ölümden ve kabir hayatından sonra Ahiret hayatında inanan kimselerin ebedî saadet yurdu olan yerin cennet olarak adlandırılmasının nedeninin cennetin genel görünümüyle dünya bahçelerine benzetilmiş olması veya eşsiz nimetlerini insanın idrakiyle açıklamaya çalışılmasındandır.⁴⁸⁷

Cehennem ise, İslâm bilginleri tarafından derin kuyu; hayırsız, uğursuz anlamına gelen Arapça asıllı bir kelime olduğu öne sürülmüşse de dil âlimleri bu konuda emin olamamışlardır.⁴⁸⁸ Kur'an-ı Kerîm'in yetmiş yedi âyetinde geçmekte olan cehennem, herhangi bir sözlük anlamı taşımaktan ziyade kâfir, münafık, zalim ve gerçeğe boyun eğmeyen kimselerin azap görecekları yer olarak tasavvur edilmektedir.⁴⁸⁹

İnan, şiirinde cennet ve cehennem unsurlarına edebi bir dil ile şöyle değinmiştir;

“Mehtaba çiçeğe ve bulutlara
Cennet hayalini oyar yüreğim...”⁴⁹⁰

“Çanakkale; Cennete açılacak kapılardan...”⁴⁹¹

“Daha şiddetlidir azabı cehennemini diyerek
Yanıyorlardı üşümüyorlardı dağlarında Afganistan'ın
Mahşerin görkemine ayarlıydı içleri...”⁴⁹²

⁴⁸⁷ M. Süreyya Şahin, “Cennet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁴⁸⁸ Ömer Faruk Harman, “Cehennem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁴⁸⁹ Bekir Topaloğlu, “Cehennem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁴⁹⁰ İnan, *Tenha Sözlük*, 13.

⁴⁹¹ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 206.

⁴⁹² Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 228.

Mehmet Akif İnan, “Din ve Uygarlık” kitabının “Ütopya” isimli kısmında halkı din ve din duygusundan soyutlamaya çalışan Rönesans düşünürlerin, Cennet unsurunu nasıl yeniden biçimlendirerek mevcut dünyaya sunduklarını ifade eder. İnan, Rönesans düşünürlerinin cennet imajını diğer dünyadan alıp günümüzdeki belli bir yere hasretmek suretiyle dini alandan çıkarmaya çalıştıklarını söyler. O, tamamen yok edemeyeceklerini anladıkları cennet olgusunu başka bir şekle sokarak içeriğini boşaltmaya çalıştıklarını ve hayali bir mutluluk ülkesine dönüştürmeye çalıştıklarından dem vurur.⁴⁹³

İnan’ın aynı kitabında “Bir Ütopyacılık Şeyh Bedreddin” adlı kısmında Rönesans düşünürlerinin dışında Ütopik düşüncelere sahip öyle ki batıdaki ütopyacılardan da önce yaşamış ve düşüncelerini yaymış olan Simavna kadısının oğlu Şeyh Bedreddin⁴⁹⁴ ismi karşımıza çıkmaktadır. Bu ismin kendine ait ütopya dünyası içerisinde cennet ve cehennem diye bir unsura rastlanılmamaktadır. İnan, kitabın bu kısmında Şeyh Bedrettin’in olsa olsa cennet için iyi şeylerin, cehennem içinse kötü şeylerin bir sembolü ve hayali olabileceği şeklindeki düşüncesini ifade etmektedir.⁴⁹⁵

İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabının “Ölümü Anmak” başlıklı yazısında insanoğlunun ölüm gelmeden cennet ve cehennemin mahiyetini idrak edemediklerini; ancak yakinen cehennemi görmeleri ve bilmeleri halinde birçok şeyden feragat edebilecek vaziyette olabileceklerini vurgulayan İnan, ölüm ile gelen son pişmanlığın ve ah çekişlerin faydasızlığına dikkat çeker.⁴⁹⁶

4.1.31. Ney

Ney, üflenerek çalınan nefesli bir müzik enstrümanı olup, ince bir perde içindeki sevgilinin makamı, sevgiden haber vermek, sevgilinin sunduğu kadeh ve esas vatani olan ruhlar ve kutsiler âleminden ayrılarak bu dünyaya gelen insan ruhu gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹⁷

“Bir ney ahengini taşır ellerin
Boşalır ufkuma parmaklarından...”⁴⁹⁸

⁴⁹³ İnan, *Din ve Uygarlık*, 46-48

⁴⁹⁴ Bilal Dindar, “Bedreddin Simâvî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 01 Ekim 2023).

⁴⁹⁵ İnan, *Din ve Uygarlık*, 53.

⁴⁹⁶ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 255-256.

⁴⁹⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 277.

⁴⁹⁸ İnan, *Tenha Sözler*, 22.

İnan burada neyi teşbih sanatı içerisinde ele almaktadır. O, sevgilinin ellerini dinleyende hoş ve sakinleştirici bir his uyandıran ney sesine benzetmektedir.

4.1.32. Şeytan

Şeytan; Sözlükte uzaklaşmak, haktan ve hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek manasındaki “şatn” yahut öfkesinden yanıp tutuşmak anlamındaki “şeyt” kökünden geldiği öne sürülür. Terim anlamıyla “şeytan” kelimesi hayırdan ve rahmetten uzaklaşmış yaratık, yanıp helâke maruz kalmış varlık anlamlarına gelmektedir. Melekler Rablerinin Âdem’e secde edin emrine uymuş, şeytan ise büyük bir kibire düşerek bu emirden yüz çevirmiştir. O, ilâhî emre karşı gelerek kendisinin ateşten, Âdem’in ise çamurdan yaratıldığını gerekçe göstermiştir. Cenab-ı Hakk kendisine isyan etmesinden sonra hayırdan ve rahmetinden uzaklaştırdığı şeytana, kullarını da test etmek niyetiyle Âdem’in neslini kıyamete kadar aklını çelip, vesvese ve türlü türlü oyunlarla bâtılı hak gibi göstermeye çalışarak insanları doğru yoldan saptırmaya dair mühlet vermiştir.⁴⁹⁹

“Komut alan şeytan ısıklıklarından

Korkunç bir paniğin ayak sesleri

Çarşılarda balkon dehlizlerinde...”⁵⁰⁰

“Dinmiyor, dinmiyor şeytanın rakısı

Ölmezlik ölüdür, çevreler engel...”⁵⁰¹

Şair de “Komut alan şeytan ısıklıklarından” ve “Dinmiyor, dinmiyor şeytanın rakısı” dizelerinde şeytanı vazifesi gereği vesvese veren ve insanları komutları ile yoldan çıkaran bir varlık şeklinde işlemiştir.

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Kanmamak İçin” başlıklı yazısı içerisinde şeytana karşı dikkatli ve bilgili olmaya şu cümlesi ile dikkat çeker:

“Bâtıla, şeytana kanmamak için bilmeye mecburuz.”⁵⁰²

İnan, aynı kitap içerisinde bu sefer de israf konusu etrafında şeytan için şu cümleyi kurmaktadır:

⁴⁹⁹ İlyas Çelebi, “Şeytan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁵⁰⁰ İnan, *Tenha Sözler*, 26.

⁵⁰¹ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 223.

⁵⁰² İnan, *Mirası Kuşanmak*, 33.

“Oysa, şeytan müflistir. Mümin müflis olamaz, vesselam...”⁵⁰³

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Nefis” başlığını taşıyan yazısında görevi bakımından “şeytan” unsurunu anlatır. Allah’ın insanı imtihan etmek için şeytanı kullarını yoldan çıkarmakla görevlendirdiğini, insanın da meleklerden farklı bir yapıya sahip olup irade sahibi olarak nefisine yenik düşebileceğini ve asla kendisinden emin olmaması gerektiğini hatırlatır.⁵⁰⁴

4.1.33. Din-İslâm-İman

Din, tefrika makamında meydana çıkan itikat olarak tanımlanmaktadır. Tasavvuf belli kaideler ve ritüellerden oluşan resmi ve genel bir dinin üstünde samimi ve özel bir din anlayışından, yani sevgi dininden bahsetmektedir.⁵⁰⁵

İman, sözlük anlamı itibariyle güven içinde olmak, korkusuz ve emin olmak anlamındaki “emn” kökünden gelmektedir. Güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak demek olan iman, sağlamlaştırmak, kesin karar vermek, tasdik etmek mânasındaki “akd” kökünden türemiş olan “itikâd” kelimesinin karşılığında kullanılmıştır. İslâm literatüründe iman, genellikle Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmeyi ve onlara inanmayı ifade eder.⁵⁰⁶

“Bu çağın dinidir duymamak ve kin!

Bir insan başında milyonca devler!...”⁵⁰⁷

“Din imandan mücerred zerrece vicdanı yok

Her fenalık etmeye çok müptela hılkatlerin...”⁵⁰⁸

İnan son dizesinde iman olmadan dinin yalın bir hal içerisinde kalarak hiçbir şey ifade edemeyeceğini vurgulamaktadır. İmandan yoksun kalmış, soyutlanmış bir din anlayışının vicdan muhasebesinden beri olduğunu ve her türlü kötülüğe eğilim gösterebileceğini anlatmak istemektedir.

“Yüzüm ki öyle ak vicdanın gibi

⁵⁰³ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 42.

⁵⁰⁴ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 249.

⁵⁰⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 108.

⁵⁰⁶ Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁵⁰⁷ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 216.

⁵⁰⁸ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 200.

Hayalin, namusun, imanin gibi...”⁵⁰⁹

Burada da şair, iman unsurunu teşbih sanatı içerisinde ele almakta ve kendi masumluğunu sevgilinin kuvvetli, berrak imanına benzetmektedir.

İslâm, sözlük anlamı olarak kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak ve barış yapmak anlamlarındaki “silm” kökünden gelmekte olup Kur’an’da Allah katındaki hak dinin ve özel adın karşılığı olarak ifade edilmiştir.⁵¹⁰ Allah’a iman etmiş kimseye mümin, Allah'a teslimiyet gösteren, boyun eğen kimseye de Müslüman denilmektedir.

Şairin şiirlerine bakıldığında onun hangi inancı ve dini benimsediği kolayca anlaşılmaktadır. İnan’ın dizelerinde din terminolojisinden kullandığı din, İslâm, inanç, Müslüman gibi kavramlar şu örnekler ışığında kendini göstermektedir;

“Mescid-i Aksa’yı gördüm düşümde
Götür Müslümana selam diyordu
Dayanamıyorum bu ayrılığa
Kucaklasın beni İslâm diyordu...”⁵¹¹

“Yüzünde inancın keskin ışığı
Gün olur dönüşür bir şah kavgaya...”⁵¹²

“Bu yolda sarsılmaz azmi imanı
Asil simalar korur onu...”⁵¹³

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Din ve Felsefe” başlıklı yazısında dinin insan için ebedi kurtuluşa açılan büyük bir kapı olduğunu, yine insanın sınırlı aklıyla Rabbine sığınarak ona teslimiyetini ifade etmesidir der. Ona göre din, sınıf ayırımı gözetmeden, doğru ölçülerle kardeş bireyler yetiştiren bir okuldur. Din, inanç ile aklı aynı potada eritip her şeyin yerli yerinde oturduğu teslimiyet ruhu içinde gönlün ve bedeninin yaratana karşı sorumluluk bilincinde olmasıdır.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ İnan, *Tenha Sözler*, 44.

⁵¹⁰ Mustafa Sinanoğlu, “İslâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁵¹¹ İnan, *Tenha Sözler*, 29.

⁵¹² İnan, *Tenha Sözler*, 50.

⁵¹³ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 198.

⁵¹⁴ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 31-32.

İnan, “Edebiyat ve Medeniyet Üzerine” adlı kitabının “Medeniyet Derken” ve “Tanzimat Fermanı ve Getirdikleri” başlıklı yazılarında da İslâm medeniyetinin milletlerin medeniyetine ve dinsel özelliklerine saygı göstererek, milletlerin hem kendi etnik ve milli kişiliğini koruyup hem de evrensel bir kimlik kazanmasına öncülük ettiğini vurgular.⁵¹⁵ İslam medeniyeti içinde barındırdığı pek çok milleti kardeş düsturuyla birleştiren ve böylelikle çok geniş bir medeniyet havzası oluşturan bir medeniyettir.⁵¹⁶

İnan, “Edebiyat ve Medeniyet Üzerine” adlı kitabında “Din, İslâm ve Müslümanlık” kavramlarını İslâm medeniyetinin temelinde rol oynayan unsurlar olarak görmüş ve iç içe geçmiş bu temel unsurlara genişçe yer vermiştir. Ona göre bir medeniyetin gelişmesinde en etkili unsur dindir. İslam medeniyetinde asıl vahye dayanmakla birlikte içinde barındırdığı milletlerin kültür mirasına da eğer İslam dininin öğretilerine ters değilse karşı çıkılmamıştır. Müslümanlığı kabul eden topluluklar İslam’ın potasında erimeyi başarmışlar ve ortak bir medeniyet inşa etmişlerdir. Türkler de kendilerine daha yakın hissetleri İslâm dinine girmişler ve İslâm medeniyetinin oluşumunda ve ilerlemesinde çok ciddi katkı sağlamışlardır.⁵¹⁷

İnan, Din ve Uygarlık kitabında, Hristiyanlık ve kilisenin yayılmasında engel olamadığı İslâm ile bir hesaplaşma yoluna giren Rönesans hareketinden ve skolastik dönemin dogmalarına bir bıçak gibi inen bu hareketin varoluş sebebinin daha çok buna yani İslâm düşmanlığına dayandığı meselesinden bahsetmektedir. Bu meselenin özünü kitabın “Batı Uygarlığı Nereden Yola Çıkmıştır?”, “Din Dışı Uygarlık”, “İslâm’a Karşı” adlı bölüm başlıkları altında inceler. İnan’a göre Rönesans hareketi kilisenin İslam’a karşı olan düşmanlığını devralmış, böylelikle de kendilerine bir yer edinebilmiştir. Rönesans, sadece kilise olarak değil bütün batı medeniyetinin İslâm’ın karşısında durması gerektiğini vurgulayan bir hareket olmuştur. Rönesans İslâm’la mücadele edebilmek için kendi medeniyetini tümüyle harekete geçirmeye çalışmıştır. Rönesans normalde kendi dinlerini normal hayattan kovma hareketi diye başlamış fakat sonraları batının İslâm düşmanlığına, hatta daha da ileri giderek doğuyla batının medeniyet kavgası şekline dönüşmüştür.⁵¹⁸

⁵¹⁵ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 17.

⁵¹⁶ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 48.

⁵¹⁷ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 62.

⁵¹⁸ İnan, *Din ve Uygarlık*, 55-62.

İnan, *Din ve Uygarlık* kitabının “Nasıl Laikti Batı” ve “Batı Laisizmi” adlı bölümlerinde Laiklik ve Din ayrılığı üzerinde durmuş ve bu ayrılığın nasıl olması gerektiği ile ilgili fikri, Türkiye ve Avrupa Devletleri arasındaki laik rejim anlayışını karşılaştırma metodu içerisinde vermeye çalışmıştır. İnan, Laikliğin dinin siyasete alet edilmemesi olduğunu, siyasetin de aynı şekilde dine alet kılınmaması gerektiğini vurgular. Laik devletlerde dinin ve siyasetin birbirinin işlerine karışmadığını fakat dine bir saldırısı ya da müdahale söz konusu olduğunda bunu yapanları cezalandırdığını dolayısıyla dinin ve dindar insanların koruyuculuğunu üstlendiğini belirtir. Fakat devlet bizzat dinin ve dine ait olanın karşısında yer alıp din düşmanlığı veya din istismarcılığı yapıyorsa batıdaki laik anlayışa göre bu tarz devletlerin laik olamayacaklarının altını çizer. Yine dinî eğitim kısmen de olsa engelleniyor, ibadethanelerin dokunulmazlığına özen gösterilmiyor, dini tören ve ibadetlerin uygulamalarına müdahale ediliyorsa, dini amaçla kurulan kurumlara izin verilmediği gibi olanları da kapatılıyorsa, dini yayın ve propaganda yapmak yasaklanmışsa, batının laiklik anlayışına ve uygulamalarına bakıldığında bu sayılan faaliyetleri yapan ülkelerde laiklik yoktur demektir. İnan, laik devletlerde dinin esaslarına göre hareket edilmediğini ve dini kurumların ve çalışanlarının devletin denetimine bağlı olduklarını, fakat devlet memuru ya da devletten sorumlu olmadıklarını izah eder. Ona göre dini kuruluşlar devlete bağlı olmayınca dinin istismar edilmesi doğrudan ortadan kalkmış olur demektir.⁵¹⁹

Kitabın bu bölümlerinden Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye arasındaki laiklik anlayışına dair; Türkiye’de laik sistemin devletin rejiminde ve kontrolünde bir din varlığını esas alan “laisizm” olduğu görüşü savunulmaktadır.

Esasen laik devlet, dinler karşısında tarafsız bir tavır takınan ne rejime göre din ne de dine göre rejim isteyen bir devlettir. Bir devlet laik ise o devletin vicdan özgürlüğüne ve ibadet özgürlüğüne imkân tanıdığı ve dini kendi siyasi kapsamının dışında kabul ettiği gerçeği görülmektedir. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması devletin din ve inançlar arasında herhangi bir tercihte bulunmamasını şart koşturur. Laiklik, temelinde demokrasiyi barındırdığından, kişiler birbirinin inancına müdahale edememekte ve karışmamaktadır. Kişilerde olduğu gibi devlet de tarafsız bir tavır güderek inançlar arasındaki mesafeyi korumakla sorumludur. Netice itibarıyla, Türkiye’deki laik sistemin,

⁵¹⁹ İnan, *Din ve Uygarlık*, 62-65.

laikliğe konu olan dinin Hristiyanlık olmayıp İslâm dini olması ve siyasi tarihimizde hilafet ve şeyhü'l-İslâmlık diye fetva veren kurumların bulunması gibi sebeplerle, Avrupa Birliği ülkelerinden farklı olması gerektiği anlayışı noktasında mutabık kalınmıştır. Nitekim Anayasa Mahkemesi de Türkiye'nin Avrupa tipi bir laik sistem anlayışından beri olduğuna karar vererek laikliği özgürlüklere galip kılmıştır. AB ülkelerindeki laiklik anlayışı ise, dinin ve laikliğin dayatılamayacağı ilkesini esas alan demokratik bir laik sistemdir.⁵²⁰

İnan, “Aydınlar, Batı ve Biz” adlı kitabının “Hem Müslüman Hem Laik” adlı yazısında ‘Din’ ve ‘Müslümanlık’ unsurları ile laik ve laiklik ilkesini “Laik adamdan dindar olur mu?” sorusu etrafında tartışır. İnan’a göre bizlerin yani Müslümanların batının hukuk anlayışını, hürriyete bakış açısını, ticaret kurallarını, sanayideki gelişimini örnek almamız gerekirken, Müslüman bir topluluk olmamıza rağmen Batı’nın sadece kendi örf ve geleneğine uygun olan, bizim geleneklerimizle ve dinimizle çatışan taraflarını aldığımızı vurgular.⁵²¹

“Din ve Uygarlık” kitabının “Laisizmin Adımları”, “Laik Çizgi” adlarındaki bölümlerinde İnan, “ne yardan ne de serden” geçebilen Tanzimat aydınının batıcılık fikri ile Müslüman kimliği arasında sıkışıp kalmışlığını ve kendilerini konumlandırmakta afalladıklarını dile getirir. İnan’a göre Tanzimat aydını, din hassasiyeti olan öyle ki yeri geldiğinde dini vecibelerini yerine getiren bir kimse bile olsa çevresi ve batı uygarlığının getirdikleri karşısında İslâm ile Avrupa medeniyetini uzlaştırma yoluna gitmiştir. Çünkü Tanzimat aydını Batıyı İslâm’dan beslenerek var olan bir uygarlık olarak görmektedir. İnan, Tanzimat aydınının bu karmaşık ve ikilemli tavrına eleştirel bir tarzla yaklaşmıştır. Bazı batılı aydınların İslâm’ı kötü göstermeye çalışarak İslâm’ı toplumun ilerlemesindeki en büyük engel gibi göstermelerinden etkilenen Tanzimat aydınlarının da bu minvalde yazılar kaleme aldıklarından dem vuran İnan, Tanzimatçıların bu yanlış ve yanıltıcı düşünce yazılarına reddiye olarak Namık Kemal’in “Renan Müdafaaamesi” isimli eserinin İslâm’ın gelişmeye ve ilerlemeye engel teşkil etmediğini ispatlayarak, İslâm ahlak ve faziletini öven bir eser yazdığını dile getirir.⁵²²

⁵²⁰ Mehmet Kahraman, “Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye’de Laiklik”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/9 (2008), 75.

⁵²¹ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 91, 92.

⁵²² İnan, *Din ve Uygarlık*, 56-60.

Ziya Paşa da demiyor muydu ki:

“İslâm imiş devlete pâ-bendi terakki

Evvel yoğ idi iş bu rivayet yeni çıktı...”

İnan, Ziya Paşa’nın yukarıdaki dizelerini paylaşarak “İslâm ümmetindeniz” ama “Türk milletindeniz” ve de “Garp medeniyetindeniz” gibi tanımlamaların Tanzimatçılardan sonra ortaya çıkan bir sınıflandırma olduğunu söyler. Aslında bu tarz düşünenlerin dine karşı olmadıklarını bilakis bazı dini vecibelerinin yerine getirdiklerini, hatta İslâm’ın büyüklüğü ve yüceliği anlatılınca içlerinin sevinçle dolduğunu da vurgular. Fakat böyle olmakla birlikte İslâm’la ilgili olumsuz yazılarının sebebinin kendilerini dinin dışında gören bir çevreye kabullendirme çabası olduğunu dile getir.⁵²³

Söz konusu aynı kitabın “İki Ayrı Uygarlık” ve “Ayrı Bir Uygarlık” adlı bölümlerinde İslâm uygarlığı ile batı uygarlığı arasında nerede duracaklarını bilemeyen Tanzimat, Meşrutiyet ve sonraki dönemlerden birçok fikir ve sanat adamının içerisinde bulundukları anlayışa karşı bir beyanda bulunduklarını, bu fikirlerinin ise bir yanılsamadan ibaret olduğunu vurgular.⁵²⁴

İnan, İslâm karşısında bir düşman olarak vücut bulduğuna inandığı Rönesans’a dönük bu fikrini yukarıdaki parafalarda da geçtiği üzere “Aydınlar, Batı ve Biz” adlı kitabının “Rönesans Bir İslâm Düşmanlığıdır” başlıklı yazısında da dile getirmiştir.⁵²⁵

İnan, Din ve Uygarlık kitabının “Yeni Devlet Adamı Tipi” adlı bölümünde Floransalı Niccola Makyavel’in getirdiği; tanrıya değil insana dayalı devlet anlayışı hakkında bilgi vermiştir. Makyavel’e göre hukuk, töre ve din de devlete bağlı olmalı, devlet ve devlet başkanı sınırsız bir gücü temsil etmelidirler. Bu gücün korunması için de yukarıda sayılan unsurların hepsi birer görev ifa etmelidir. Din ve hukuk devleti ayakta tutmak için feda edilebildiği gibi birey de feda edilebilmelidir. Devlet adamı da bu unsurların koruyucusu değil milleti idare etme sanatının ustası olmalıdır. İnan, bu görüşleri zikrederek Batı’nın dine bakış açısını bir kez daha ortaya koymaya çalışmıştır.⁵²⁶

İnan’ın aynı kitabının “Bir Ütopyacı Şeyh Bedreddin” adlı kısmında Ütopik düşüncelere sahip öyle ki batıdaki ütopyacılarından da önce yaşamış ve düşüncelerini yaymış olan ve

⁵²³ İnan, *Din ve Uygarlık*, 65-69.

⁵²⁴ İnan, *Din ve Uygarlık*, 70-73.

⁵²⁵ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 81-82.

⁵²⁶ İnan, *Din ve Uygarlık*, 42-45.

yukarıda bahsi geçen Simavna kadısının oğlu Şeyh Bedreddin'in ütopya dünyasının din unsuruna yaklaşma biçimi ele alınmıştır. İnan, Şeyh Bedrettin'in İslâmi bir görünüm kazandırarak vermeye çalıştığı ütöpik din algısını ortaya koymaya çalışmıştır. İnan, Şeyh Bedrettin'in Müslümanlık, Yahudilik, Hristiyanlık ve Mecûsilik arasında fark gözetmediğini ve ayırım yapmadığını; dinler arasındaki ayrışmaların sebebinin din adamlarının kendi menfaatlerini koruma düşüncesiyle çıkardıkları görüşünde olduğunu aktarır.⁵²⁷

İnan Din ve Uygarlık kitabının “Çağdaşlaşma Batılılaşma Değildir” adlı başlığı altında bizlere ‘çağdaş uygarlık’ denildiğinde bundan “Batı uygarlığını” anlamamızın yanlış olacağını aksine çağ içinde var olan, hayatîyetini koruyan hangi uygarlık olursa olsun aslında onun İslâm gibi var olan çağdaş bir uygarlık olduğudur. Medeniyeti geliştirenlerin sosyal ve siyasal kurumlar olduğunu dile getiren İnan’a göre iki büyük medeniyet vardır. Birisi İslâm medeniyeti diğeri Batı medeniyetidir. İslâm medeniyetinin bütün unsurları İslâm toplumu içinde var olmaktadır.⁵²⁸

İnan, Din ve Uygarlık kitabının alt başlıklarından olan “Onlar Bir Bütün, Biz Bir Bütün” adlı bölümünde yeryüzündeki uygarlıkları esasında insanoğlunun ruhi ve zihni bir spekülasyonunun sonucunda farklı zamanlarda ve farklı alanlarda çeşitli görüntüleri ile mevcudiyetlerini göstermiş birer ürün olarak tanımlamışsa da İslâm’ı bir spekülasyon olmaktan tenzih ederek yeryüzü insanlarını Müslüman ve Müslüman olmayanlar; medeniyetleri de ‘İslâmi’ ve “İslâm dışı” şeklinde net bir çizgiyle ayırmıştır. Bu ayırım neticesinde İslâm ve İslâm medeniyetinin karşısında yerini alan tüm ürünlerin esasında Müslümanlara ve uygarlıklarına karşı düşmanlık içerisinde oldukları düşüncesindedir.⁵²⁹

Din ve Uygarlık kitabının “Teknik ve Uygarlık”, “Hangi Yol” ve “İslâm Tekniği” isimli başlıkları altında İnan, silinip tarihe karışan uygarlıklar karşısında İslâm medeniyetinin vahye dayalı bir medeniyet olduğunu ve bu sebepten her ne kadar dönem olarak bir duraklama yaşamışsa da vahiy gerçeğinin onun geride kalmasının önüne geçtiğini anlatmaktadır. İslâm milletinin ekonomi ve siyasi gibi teknik konularda da nasıl bir yol izleyeceğinin izlenimlerini veren İnan, teknik olarak batının önümüze konulan ve

⁵²⁷ İnan, *Din ve Uygarlık*, 53-54.

⁵²⁸ İnan, *Din ve Uygarlık*, 82.

⁵²⁹ İnan, *Din ve Uygarlık*, 85.

benimsenmekte olan tekniğinin karşısında esasen İslâm uygarlığının elinden çıkabilecek bir tekniğin çok daha farklı ve yönlü olabileceği görüşünü savunmaktadır.⁵³⁰

İnan, *Din ve Uygarlık* kitabının “Aydın Değişmesi” adlı alt başlıkta kaleme aldığı yazısında kendinden her yönüyle ayrı düşüğümüz batı uygarlığının gerçekte kendileri ile düşünce ve teknik açıdan benzeşmeyen diğer medeniyetlerle bir savaşa tutuştuğu realitesine değinerek bu düzene karşı eleştiri getirmektedir. İnan, batının bu tutumu karşısında ise İslâm medeniyetinin her dönemde ve her yerde diğer medeniyetlerin bilimine, ilmine ve aydın kesimlerine verdiği değer ve göttüğü saygı ile örnek bir medeniyetin varlığını inşa etmeyi başardığını anlatmaktadır.⁵³¹

İnan, *Din ve Uygarlık* Kitabının “İki Aydın Tipi” adlı yazısında İslâm uygarlığının yürürlükten kaldırılmasının sonuç itibarıyla İslâm toplumunun bütün aydınları üzerinde ne tür etkiler oluşturduğunu ve çağdaş Müslümanların küfür karşısında tutum ve söylemlerinin nasıl olması gerektiği konusuna dair gelişen farklı yorum ve davranışları iki aydın tipi üzerinden analiz eder.⁵³²

İnan, söz konusu aynı kitabında kaleme aldığı “Senteze Paydos” adlı yazısında ‘İslâm’ unsurunun ve İslâm unsurunun getirdiği esasların Müslümanlar tarafından sil baştan başlamak suretiyle yeniden analiz edilmesinin gerekliliğine vurgu yapar. İslâm’ın müstakil olarak kavranması gerektiğini aksi halde çağın diğer sistem ile değer yargılarından etkilenmenin zorunlu olacağını ve İslâm’dan farklarını tam olarak tespit edemeyeceklerini dile getirir.⁵³³

Aydınlar, *Batı ve Biz* kitabının “Toplu İrtidat” başlıklı yazısında İnan, “İslâm” ve “İslâmiyet” kavramlarından her çağda evrenselliği ve ulaşılabilirliği yakalamış tek din olarak bahsetmektedir. Ancak ne var ki bunun yanında yine İnan, Müslüman bir anadan ve babadan dünyaya gelen yine Müslüman neslin milli kimlik kaybına uğrama tehlikesine dair düşüncelerini paylaşır.⁵³⁴

Aydınlar, *Batı ve Biz* kitabının “Onlar ve Biz” adlı yazısında Tanzimatçı ve batıcı olan aydınlarımızın dahi hayatın her alanında etkisini göstermiş olan batı karşısında İslâmi

⁵³⁰ İnan, *Din ve Uygarlık*, 85-92.

⁵³¹ İnan, *Din ve Uygarlık*, 95, 96.

⁵³² İnan, *Din ve Uygarlık*, 145-149.

⁵³³ İnan, *Din ve Uygarlık*, 154.

⁵³⁴ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 134.

düzeni koruma noktasında gösterdikleri titizliği ve İslâm'ın bozulan düzen karşısında süregelmekte olan bir dava olduğu düşüncesini ele alır. Tanzimatçıların sosyal ve siyasi düzen içerisinde İslâm'ın topluma nasıl nüfuz edeceği konusunda pek kafa yormadıklarını dile getirir. Aslında İslâm davasını, özelliğini kaybeden sosyal yapıyı tekrar tedavi etmek, sarsılan ahlaki bakış açısı ve hayatı yeniden diriltmek, tekrar baş gösteren cehaleti ve bâtıl inanışları ortadan kaldırmayı hedefleyen bir dava olduğunu idrak edip kalem oynatabilirlerdi demektir.⁵³⁵

İnan, kitabı *Aydınlar, Batı ve Biz*’ de “Aydın Yıktı Bizi” başlıklı yazısında Batının ve Batıcı aydınların İslâm’ı halktan ve halkın yaşam tarzından söküp atarak dinden soyutlamaya çalıştıklarını; ancak ne var ki halkın kardeşlik bilinci ile tüm yıkıcı eylemlere karşı sarsılmaz bir duruş sergilediklerini gözler önüne sermektedir. O, bir avuç Batıcı aydın tarafından esir kılınan İslâm’ ı yok etme girişimini ve bu girişime karşı verilen kutsal mücadeleyi dillendirir.⁵³⁶

İnan, *Mirası Kuşanmak* adlı kitabının “Kaçamadı Kimse Elinden” başlıklı yazısının başında “Her varlığı, her durumu “din” ile kuşatılmış görmeyen var mı?” sorusunu sorar ve bu soru adı altında dünya üzerindeki her bir varlığın dinle kuşatılmış olduğu düşüncesinin altını çizmektedir. İnan, dinin bu kuşatıcılığının sadece inanan, dindar ve Müslüman kimselerle kayıtlı kalmadığını; dinin, inkârcı ve dinsiz kişiler üzerinde de kuşatıcı olduğu, dinin elinden kimsenin kaçamadığını yani dine kayıtsız kalamadığını ifade eder.⁵³⁷

Aynı kitabın “Garip Dindarlıklar” başlıklı yazısında da söz konusu aynı konuyu devam ettirmiştir. İnan, bu yazısında da dini yaşama bakımından eksik ve inkârcı olan tabiri caizse ne yardan ne de serden geçemeyen kesimin dahi dinden tamamen soyutlanamadıklarını; her ne kadar dinle savaş halinde olsalar bile hayatlarının bir yerinde dine muhtaç olduklarının gerçeğini dile getirir.⁵³⁸

⁵³⁵ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 137-138.

⁵³⁶ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 173-176.

⁵³⁷ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 125-127.

⁵³⁸ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 131-133.

İnan, İslâm Dünyası ve Ortadoğu eserinin “Küfür, Nifak ve İslâm” başlığını taşıyan yazısında küfür ve nifak karşısında İslâm’ın muhakkak galip geleceğini, küfrün son bulacağını dillendirir.⁵³⁹

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Kaçamadı Kimse Elinden” ve “Garip Dindarlıklar” isimli başlıklarında yer verdiği konuya bir başka eseri olan Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair adlı kitabının “Din ve Sanat” isimli başlığında da değinmektedir. İnan, din unsurunun insanlık tarihi boyunca gelmiş ve geçmiş bütün medeniyetlerin en önemli mihenk taşı olduğu gerçeğinin altını çizmektedir. Dinin insan yaşamının her alanında etkili olduğu gibi sanat tarzında da etkili olduğu kanısını taşıyan İnan, din duygusunun ve düşüncesinin beşer olan insanın ezelî bir meselesi olduğuna vurgu yapar. Dinin bütün büyük sanat ve fikir adamlarının bitmeyen kaynağı olduğunu, çünkü dinin insandan Allah’a, Allah’tan da insana açılan bir kapı olduğu fikrindedir.⁵⁴⁰

4.1.34. Put

Put, Farsça sanem yani tapınılan nesne anlamına gelmektedir.⁵⁴¹ Kelime olarak Put, bazı ilkel toplumlarda doğüstü güç ve etkisi olduğuna inanılan, tanrı olarak tapılan, genellikle canlı bir varlığı, özellikle insanı gösteren, tahtadan, taştan, topraktan yapılmış yontuyu ifade eder ve Allah’tan başka ilâh edinilen nesne diye tanımlanır.

Esasen herkesin putu kendi nefsidir ve kişi hakikati idrak edebilmek için Hz. İbrahim’in putları devirmesi misali nefs putunu parçalaması gerekir.⁵⁴²

İnan dizelerinde put unsurunu tanımlamış olduğumuz mana doğrultusunda ve edebi bir dil ile şu şekilde ele almaktadır;

“Kazıdın putların sikkelerini
Şimdi her yan celâl levhalarıdır...”⁵⁴³
“En kara putların saldırısında
Yurdumun ki alını ay gibi aktır...”⁵⁴⁴

⁵³⁹ İnan, *İslâm Dünyası ve Ortadoğu*, 73-74.

⁵⁴⁰ Mehmet Akif İnan, “Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair”, *Mehmet Akif İnan Eserleri* (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015), 3. Cilt/148-150.

⁵⁴¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 288.

⁵⁴² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 81.

⁵⁴³ İnan, *Tenha Sözler*, 30.

⁵⁴⁴ İnan, *Hicret*, 64.

İnan, Din ve Uygarlık kitabının “Akıl Uygarlığı” adlı bölümünde ‘put’ unsurunu bir inanış şekli olarak eşya üzerinden tapınılan yani eşyayı tanrılaştıran bir tanrı motifi olarak şu şekilde dile getirmektedir:

“...neticede insan aklının keşfi olan eşyaya da yenik düşmüştür. Eşya, putu olmuştur bu uygarlığın, insan ise kölesi.”⁵⁴⁵

4.1.35. Zemzem

Zemzem, Mescid-i Harâm’da Hacerü’l-esved’in tam karşısında Kâbe’nin 20 metre kadar doğusundaki uzaklıkta yer alır. Makam-ı İbrahim’e yakın bir konumda bulunan tavaf alanının altındaki kuyudan çıkan kutsal suyun ismidir. Suyu bu isim bol ve akıcı olma, Cebrâil’in konuşma sesi, akarken çıkardığı ses, şimşek sesi, nereden geldiği belli olmayan ses manalarına gelen zemzem ile arasında bir ilişki kurularak verilmiştir. Bir diğer rivayete göre ise; Hz. İsmail’in annesi Hâcer’in, uzun arayışlardan sonra İsmail’i bıraktığı yerde suyun kaynağından fışkırarak aktığını görünce, “Yavaş yavaş ak, dur!” demesi veya etrafa yayılmaması için çevresini kumla çevirmesinden dolayı bu adı aldığı söylenmektedir. İbn Abbas’ın zemzemin manasını “su sesi” şeklinde ifade ettiği de diğer rivayetler arasındadır.⁵⁴⁶

“Nispet kokun gezer ciğer tahtımda

Zemzemle yıkanmış şehirlerdeyim...”⁵⁴⁷

İnan, bu şiirinde zemzemin kutsiyetine atıf yapmaktadır. “Zemzemle yıkanmış şehirlerdeyim” ifadesiyle kutsal bir su olan zemzem vasıtasıyla şehirlerin maddi yahut manevi kirlilerden arınmışlığını anlatmaktadır.

4.1.36. Nazar

Nazar, göz atmak, bakmak ve bakış manalarına gelmektedir. Şeyh ve ermiş kimselerin müritlerine ve sülûk ehline attığı bir bakıştır ki, bu bakış onlara derinden tesir ederek kişiliklerini yeniden şekillendirmekte, gönüllerini feyzle doldurmakta ve ruhlarını olgunlaştırmaktadır.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ İnan, *Din ve Uygarlık*, 81.

⁵⁴⁶ Mustafa Sabri Küçükaşcı, “Zemzem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁵⁴⁷ İnan, *Tenha Sözler*, 30.

⁵⁴⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 272.

“Dikenler çalılar güle dönüşür

Bir bengisu yayar nazarlarınız...”⁵⁴⁹

İnan, burada nazar olarak şeyhinin bakışını kastetmektedir. Şeyhinin bu bakışları ki adeta dikenleri güle çevirecek; nazarına maruz kalan kimseler için de bir bakışının adeta ab-ı hayat suyundan bir su sunar nitelikte olduğunu ifade etmektedir.

4.1.37. Cemaat

Cemaat, toplamak, bir araya getirmek anlamında Arapça bir isim olarak ‘cem’ mastarından türemiştir. Sözlükteki manası insan topluluğu demektir. İslâm dininde cemaatin önemi üzerinde sık sık durulmuş, öyle ki bazı ibadetler için cemaat şartı aranmıştır. Cemaat ile yapılması ön görülen birtakım ibadetler; beş vakit namaz, haftada bir kılınan cuma namazı, bayram namazları bunlardan bazılarıdır. Cemaatle namaz, Müslümanlar arasındaki bağın kuvvetlenmesini sağlayan en önemli unsurlardan biri olarak görülmüştür. Namazların cemaatle birlikte eda edilmesinin önemi, Müslümanların birbirleriyle görüşerek akıp giden hayat içerisinde sosyal bağın korunup gelişmesidir. Toplu ibadetler, cemaat unsuru noktasında bir araya gelen Müslümanların ilişkilerinde disiplin, muhabbet ve istikrarın yerleşmesini ve ibadetlerini ilgi ile yapmalarını sağlayan önemli bir husus olarak tezahür etmektedir.⁵⁵⁰

İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabının “Nasıl Cemaatin Daveti” başlıklı yazısında “cemaat” unsurunun önemi üzerinde durmaktadır. İnan’a göre münferit Müslümanlık İslâm’ın ruhu ile örtüşmemektedir. O, Müslümanın mümkün mertebede bir toplum içerisinde bulunarak ibadetlerini bir cemaat bünyesinde eda etmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Müslümanın İslâm dairesinde tek başına kalması ve toplumdan kendini soyutlaması mümkün görülmeyp, bilinçli bir cemaat yani topluluk oluşturması mecburidir. Ta ki İslâm’ın hükümleri geniş bir uygulama alanı bulabilsin.⁵⁵¹

İnan, aynı kitabın “Bir Muhasebe Musahabesi Daha” başlıklı yazısında Müslümanlar nezdinde büyük bir birleşmenin ve beraberliğin yine Müslüman kimseler tarafından oluşturulabilecek cemaat bilincinin tezahürüne bağlar. İnan, yazısında cemaat unsurunun önemine şöyle değinmektedir:

⁵⁴⁹ İnan, *Tenha Sözler*, 34.

⁵⁵⁰ Mustafa Uzunpostalcı, “Cemaat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Mayıs 2023).

⁵⁵¹ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 128-130.

“Birleşme konusunda kamuoyumuz tam hazırlanmamışsa yani tabanda bir ittifak sağlanmamışsa, birleşmenin vakti ve şartları doğmamış demektir. Çünkü hizipleri şartlayacak, sıkıştıracak olan kuvvet, kamuoyudur, yani İslâm cemaatidir. Üst düzeydeki birleşme, cemaatin tazyiki olmadan mümkün görünmüyor bugün.”⁵⁵²

İnan, aynı kitapta aynı konuya “Severim Cami Cemaatini” başlıklı yazısıyla devam eder ve bu kez bir cuma namazı çıkışı sevdiği bir delikanlının kendisine söylediği; “Şu vaizlerimiz vaiz, cemaat de cemaat olsaydı kurtulurduk.” Sözü üzerine cemaatin bazı eksikliklerini görmüş olmasına rağmen yine de muhabbet duymaktan vazgeçemediğini dile getirir. Meseleye bir başka açıdan bakan İnan, cami cemaatinin önemine vurgu yaparak, bütün eksikliklerine rağmen diğer vatandaşların da cami cemaati kadar hassas ve ahlaklı olması halinde ülkenin kurtuluşa ereceği fikrini paylaşır. Cami cemaatinin sayısını bir taraftan artırırken diğer yandan da eksikliklerini gidermeye çalışmak gerektiğini vurgular.⁵⁵³

İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabın “Ramazan’ı Ramazan Bilseydik” başlıklı yazısında Ramazan ayında yine Ramazan münasebetiyle düzenlenen vaaz programlarının, televizyon programlarının, basılı ve görsel medyanın Ramazan’a dair yaptığı birtakım etkinliklerin cami cemaatine verdiği zararı dile getirir. Bir hançer gibi Müslümana saplanan ve adeta camiden uzaklaştıran bu türden etkinliklerin ve faaliyetlerin zararına dikkat çekmektedir.⁵⁵⁴

Aynı kitabın “Cemaat Olmak” başlıklı yazısında Müslümanların tam anlamıyla dinlerini yaşayabilmelerini ve Kur’an’ın bütün hükümlerine muhatap olabilmelerini “cemaat” olabilme başarısı ile ölçmektedir. Müslümanlar bir cemaat şuuru içinde hareket edemiyorlarsa o ülkede İslâm’ın varlığından ve uygulandığından tam anlamıyla söz edilemez demektir.⁵⁵⁵

⁵⁵² İnan, *Mirası Kuşanmak*, 143.

⁵⁵³ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 154-155.

⁵⁵⁴ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 217-218.

⁵⁵⁵ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 238-240.

4.1.38. Zikir

Zikir, hatırlama, anma ve dile getirme manalarına gelmektedir. Tasavvufta bu terim Allah'ı dil ve özellikle kalp ile anmak anlamındadır. Namaz kılmak, kuran okumak ve tefekkür halinde bulunmak da zikir kavramının kapsamı içine girer.⁵⁵⁶

“Zikriyle şükriyle fikriyle sen ey
Önüne serilmiş sonsuza karşı...”⁵⁵⁷

“Uykudur yüreğin kilidi oğul
Ayakta uğurla gecelerini
Zikirle karşıla güneşlerini...”⁵⁵⁸

İnan, şiirlerinde zikri, anlam olarak anma ve hatırlama şeklinde bir ibadet içerisinde ele almaktadır. “Uykudur yüreğin kilidi oğul” ifadesi ile kişinin gafletten yahut yattığı uykudan uyanması gerektiğinden; “Ayakta uğurla gecelerini” derken günün son vakti olan yatsı namazından; “Zikirle karşıla güneşlerini” sözleri ile de dil olarak bir anmadan ve hatırlamadan yahut da şairin günün ilk vakti olan sabah namazından bahsetmekte olduğunu anlıyoruz.

4.1.39. Mahşer

Mahşer, bir topluluğu bulunduğu yerden zor kullanarak çıkarıp bir meydanda toplamak anlamına gelen haşir kelimesinden gelmektedir. Bütün âlemin kıyamet gününde yeniden diriltilerek hesaba çekilmek üzere bir meydana yönlendirilerek toplanmasını ifade etmektedir. Toplanılacak olan bu yere de mahşer denilmektedir.⁵⁵⁹

İnan, şiirlerinde mahşer kavramına İslâm inancı içerisinde vuku bulduğu anlam doğrultusunda ve yer yer de teşbih sanatı içerisinde şu şekilde yer vermektedir;

“Gelin kardeşlerim, göklere tutan mızrak
Parmaklarla mahşer yürekle...”⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ Küçük, *Tasavvufa Giriş*, 71.

⁵⁵⁷ İnan, *Tenha Sözler*, 49.

⁵⁵⁸ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 230.

⁵⁵⁹ Süleyman Toprak, “Haşir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

⁵⁶⁰ İnan, *Tenha Sözler*, 50.

“Günleri bir secde hızıyla geçip
Erişsem mahşere bir iftar gibi...”⁵⁶¹

“Sen attın bilmeden kuyuya taşı
Dinemez yankısı mahşerde bile...”⁵⁶²

“Daha şiddetlidir azabı cehennemini diyerek
Yanıyorlardı üşümüyorlardı
Dağlarında Afganistan’ın
Mahşerin görkemine ayarlıydı içleri...”⁵⁶³

“Çanakkale; Mahşer günü Allah’a İslâm âleminin yüzüsu, en asil kulluğun örnekler
yekûnu...”⁵⁶⁴

4.1.40. Bedir

Bedir Gazvesi, 14 Mart 624 tarihinde Müslümanların, Mekke’de yaşayan Kureyşli paganlarla yaptığı ilk savaştır. İslâm tarihinde bu savaş, Hz. Peygamber’in askerî dehasını, strateji ve taktik yeteneğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bedir gazvesi ile başta Medine olmak üzere tüm İslâm cemaatinin Arap yarımadasında büyük bir itibar görmesine ve böylece Hz. Peygamberin de İslâmiyet’i yaymak için daha geniş imkânlarla sahip olmasına vesile olmuştur.⁵⁶⁵

İnan şiirlerinde İslâm tarihi açısından oldukça önem arz eden Bedir Gazvesini çok daha sonra meydana gelen, Müslüman ve Türk milleti adına en önemli zaferlerimizden Çanakkale muharebesine yansıtmıştır. İnan, din ve vatan uğruna yapılan ve zaferle sonuçlanan bu iki savaş arasında bir bağlantı kurmaktadır. O, Müslümanların gösterdiği ortak kutlu mücadelenin benzerliğini dizelerinde şu şekilde göstermektedir;

“Zaferler özleyen düşünüşler
Göksünde çağlayan bir bedir nehri...”⁵⁶⁶

⁵⁶¹ İnan, *Hicret*, 48.

⁵⁶² İnan, *Hicret*, 16.

⁵⁶³ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 228.

⁵⁶⁴ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 206.

⁵⁶⁵ Mustafa Fayda, “Bedir Gazvesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

⁵⁶⁶ İnan, *Tenha Sözler*, 50.

“Çanakkale; Bedr’in arslanları misâli destâni bir mukaddes gazânın sembolleştirdiği mekân...”⁵⁶⁷

İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabının “Uhud Dersi” adlı yazısında Uhud savaşı çerçevesi etrafında kutlu zaferimiz Bedir savaşını parlak bir zafer olarak tasvir eder. Uhud savaşını ise bir ders, bir imtihan olarak görür. İmtinadan başarılı çıkıldığının ve sonucunda Mekke’nin fethedildiğini dile getirir.⁵⁶⁸

4.1.41. Cezbe

Cezbe; bir şeyi çekmek ve çekiş anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf literatüründe cezbe, Hakk’ın kulu kendine çekmesi ve aniden yüce huzuruna yükseltmesi halidir. Bu hal ki kulun elinde olmayıp yalnızca Allah’ın kula karşı bahsettiği bir ihsandır. Allah’ın, sevdiği kulunu, kalbinden perdeyi kaldırıp, çalışma ve gayreti olmadan kolayca manevi mertebelere yükseltmesidir. Kul bu hal ile Allah dışındaki her şeyden soyutlanarak adeta aklı başından gitmiş bir şekilde kendinden geçmektedir. Bu ruhi cezbe hali ile kul, hakikate ulaşmaktadır.⁵⁶⁹

İnan, tasavvuf literatüründe oldukça önemli bir makam olan cezbe halini adeta bir sûfi edasıyla ve şu şekilde ele almaktadır;

“Zanların yıkılan mazgallarını bir
İbret kendine döndürdüğü cezben...”⁵⁷⁰

“Ben ki yeryüzüne ağdım ağalı
Dolandım cezbeyle yolculuğumu
Bekledim doğacak ufuklar gibi...”⁵⁷¹

4.1.42. Vecd

Vecd, Allah’ın her türlü tecellisinin hakikatine vakıf olabilen kimsenin muhabbet sonucu, içinin huzurla dolması ve o halin verdiği zevk ile kendinden geçmesidir. Gerçek vecd, Allah’a duyulan aşırı sevgiden, irade sağlamlığından ve Allah aşkından ortaya

⁵⁶⁷ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 206.

⁵⁶⁸ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 38.

⁵⁶⁹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 205-206.

⁵⁷⁰ İnan, *Tenha Sözler*, 30.

⁵⁷¹ İnan, *Tenha Sözler*, 55.

çıkılmaktadır.⁵⁷² Tüm bu bilgilerden hareketle vecd unsurunun tasavvuf felsefesinde ne kadar önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz.

“Gösteriyor önu fildişi eller,
Ruhlar vecd içinde revan bu yolda...”⁵⁷³

İnan, vecd unsurunu şiirinde aşk ve aşktan gelen coşkunluk anlamında ele almaktadır. Bu aşk, tasavvuf edebiyatında ilahi aşk olarak adlandırılmaktadır. Şiirde vecd ile anlatılmak istenen, ruhların ilahi aşktan ve bulundukları dava yolundan duyduğu heyecandır. Ruhların yahut kişinin özü itibarıyla bu heyecana kapılarak kendinden geçecek durumda coşkulu bir hal içerisinde bulunduklarını ifade etmektedir.

İnan, kitabı ile aynı adı taşıyan içerisindeki Mirası Kuşanmak adlı yazısında İslâm çerçevesinde oluşan birlik ve beraberliğin Müslümana verdiği hazdan ve lezzetten bahsetmektedir. Bu haz ve lezzeti de tasavvuf literatüründeki karşılığı olan “vecd” unsuru adı altında anlatmaktadır. O, İslâm inancının ve birliğinin sürekli vecdini yani zirve halini yaşamalıyız der. Bununla birlikte yine vecd ve bilinç ile donanmış aydınların da sayısını çoğaltmalıyız diyerek başarının ancak bu zirve halindeki insanlarla yakalanabileceği vurgusunu yapar.⁵⁷⁴ Yine bir başka ifadesinde; Müslümanın mütemadiyen hakikati idrak etme vecd’i içerisinde olması gerektiğini dile getirir.⁵⁷⁵

4.1.43. Kefen

Kefen, sözlükte örtmek manasına gelen “kefn” mastarından türemiştir. Cenazenin kefenlenmesi işlemine de bu örtme anlamından hareketle “tekfin” adı verilmektedir. Tekfin, ölen kişinin gömülmeden önce yıkanması ve temizlenmesi sonrasında genelde beyaz olan temiz bir beze sarılması işlemidir. Ölen kimsenin kefenlenmesi çevre temizliği, sağlık, insan saygılığının korunması, ölünün yakınlarının hâtıralarına saygı, ölümün hatırlanması gibi hikmetler taşıdığından hemen bütün din ve medeniyetlerde cenaze kültürünün önemli bir ögesini oluşturmaktadır.⁵⁷⁶

⁵⁷² Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 204.

⁵⁷³ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 202.

⁵⁷⁴ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 41.

⁵⁷⁵ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 62.

⁵⁷⁶ Mehmet Keskin, “Kefen”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

İnan şiirlerinde kefen kavramını sözlük anlamından çok uzaklaşmadan ele almış ve dizelerinde bu unsura birçok kez şu şekilde değinmiştir;

“Umudun çarşafı kefenden öte
Hayalin bulutun dizlerindedir...”⁵⁷⁷

“Umut bir tohumsa kefen zarında
Gün olur fışkırır bir orman olur...”⁵⁷⁸

“Çanakkale; kefensiz yatanların kabristanı...”⁵⁷⁹

4.1.44. Namaz-Secde

Namaz, Farsça bir kelime olup tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet manalarına gelir. Namazın sözlük anlamı, dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak anlamlarındaki Arapça “salat” kelimesinin karşılığı olarak Türkçe’ye geçmiştir. Terim olarak namaz; tekbirle başlayıp selâmla son bulan, içerisinde belirli hareket ve sözleri bulunduran bedensel dini ritüellerin bütünüdür.⁵⁸⁰

Secde; namaz ibadeti içerisinde Hakkı tazim etmek ve tapmak maksadıyla alnın yere konulmasını ifade etmektedir.⁵⁸¹

İnan’ın hayatına bakıldığında onun, dinin emrettiklerini yerine getirme hususunda ne kadar özenli bir kişi olduğu görülmektedir. İnan, yaşantısında benimsemiş olduğu bu hassas dindarlığı, dizelerinde kullandığı kavramlara da aynen yansıtmıştır. O, samimi cümleleri arasına namaz ve secde unsurlarını da katmakta ve bu unsurlar eşliğinde dini muhabbetini edebi bir dil çerçevesinde şöyle dile getirmektedir;

“Alnında sürekli secde gülleri
Sevgi donanması denizlerinde”⁵⁸²

“Cami avlusunda vurdular seni
İçinde secdeler çağılıyordu...”⁵⁸³

⁵⁷⁷ İnan, *Tenha Sözler*, 25.

⁵⁷⁸ İnan, *Tenha Sözler*, 55.

⁵⁷⁹ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 206.

⁵⁸⁰ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

⁵⁸¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 309.

⁵⁸² İnan, *Hicret*, 58.

⁵⁸³ İnan, *Tenha Sözler*, 44.

“Ağaç kökleriyle yapılan iftar

Teyemmümle kılınan namazlarla çelikleşen en yakın erlerle...”⁵⁸⁴

“Nimetin şükründen sorulduğunda

Gafletli namazdan sorulduğunda

Baş başa bırakma cürmümle beni...”⁵⁸⁵

İnan, kitabı *Aydınlar, Batı ve Biz*’ de “Nereden Nereye Geldi Toplum II” başlıklı yazısında insanımızın şekli ibadetleri algılama biçimine dair eleştirel bir ifade tarzı ile diğer şekli ibadetlerle birlikte “Namaz” unsurunu da şöyle ele almaktadır:

“İslâm’ı bazı şeklî davranışların sınırı içinde algılıyor insanımız. Namaz, oruç, bayramlaşma gibi davranışları İslâm’ın tümü sanıyor.”⁵⁸⁶

İnan, kitabı ile aynı adı taşıyan içerisindeki *Mirası Kuşanmak* adlı yazısında bir ve tek merciye karşı yapılan tüm yönelişlerin ortak yeri olan “secde” unsuruna şöyle bir atıfta bulunmaktadır:

“Aynı güneşin ışığını bölüşüyoruz, aynı secdenin çizgilerini taşıyoruz alnımızda.”⁵⁸⁷

İnan söz konusu aynı kitabın “Uzaklarda” başlığını taşıyan yazısında Müslümanların dini değerlerinden gittikçe soyutlandığını ve batı toplumundan ayrıldığımız tek tük belirtileri ise şu cümle ile vermektedir:

“Sade bir namaz niyaz ve başörtüsü ayrıcalığımız kalmış bazılarımızda, o kadar.”⁵⁸⁸

4.1.45. Kıyamet

Kıyamet, kalkmak, dikilip ayakta durmak anlamlarındaki “kıyâm” kökünden gelmektedir. Dirilmek suretiyle mezarından kalkma, Allah’ın huzurunda olma veya bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması manasındadır. Kıyamet sahneleri genelde yapılan sohbet ve vaazlarda, tasavvuf ve ahlâk alanlarına dair kaleme

⁵⁸⁴ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 227.

⁵⁸⁵ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 231.

⁵⁸⁶ İnan, *Aydınlar, Batı ve Biz*, 157.

⁵⁸⁷ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 40.

⁵⁸⁸ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 237.

alınan eserlerde ölüm uyarıcı ve korkutucu bir vasıta olarak kullanılıp dehşet verici olaylar şeklinde tasvir edilmiştir.⁵⁸⁹

“Başımda kavganın kıyameti var
Okşadım ismini kitap içinde...”⁵⁹⁰

İnan, yukarıdaki dizesinde çektiği sıkıntı, zihninde dolaşan fikir ve düşünceleri müthiş bir anlatımla kıyametin o karmaşık, dehşet, karmakarışık haline benzetmektedir.

“İnsanı kirleten heykeller gördüm
Güneşi karartan kıyamet gibi...”⁵⁹¹

Yukarıdaki dizelerinde ise, kıyametin kopacağı günün dehşetiyle güneşin berrak ve parlaklığını yok ettiğini, insanın ruhunu, maneviyatını da karartan dünyaya dair metaların, eşyaların olduğunu dile getirir.

Kuranda birçok yerde kıyamet ve kıyametin kopma biçimine dair, okunduğunda insanda dehşet uyandıran türden ayetler yer almaktadır. İnan, dizelerinde ayetlerde bahsi geçen kıyamet sahnelerini yeniden tasavvur etmekte ve özellikle de “Bırakma” şiirinde ilgili ayetlerin bir nevi tefsirini yapmaktadır. Şiirde dizelerin ve ilgili ayetlerin bağlantısını şu şekilde gösterdik;

Hâkka Suresi 13-14-15-16. Ayetler: Artık Sûra bir defa üflendiğinde; yeryüzü ve dağlar yerlerinden sökülüp birbirine bir çarpışta darmadağın edildiğinde; işte o gün olacak olur. Gök yarılr, o gün (bütün) bunların düzeni çökmüştür.⁵⁹²

Meâric Suresi 8-9. Ayetler: O gün gökyüzü erimiş maden gibi olur! Dağlar da (atılmış) renkli yüne döner.

“Dağların atılmış renkli yünlere
İnsanın çırpınan kelebeklere
Benzediği o gün beni bırakma...”⁵⁹³

Zilzâl Suresi 1-2-3. Ayetler: Yer, (o şiddetli) sarsıntısıyla sarsıldığında ve yer ağırlıklarını (dışarıya) attığında ve insan, “Ne oluyor buna?” dediğinde; ...⁵⁹⁴

⁵⁸⁹ Bekir Topaloğlu, “Kıyamet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

⁵⁹⁰ İnan, *Hicret*, 16.

⁵⁹¹ İnan, *Hicret*, 37.

⁵⁹² Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 566.

⁵⁹³ Mehmet Akif İnan, “Bırakma”, *Mavera Aylık Edebiyat Dergisi* 90 (1984), 44.

⁵⁹⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 599.

“Arzın bir şiddetle sarsıldığı gün

İçindekiler fırlattığı gün

Elimden tut n olur beni bırakma...”⁵⁹⁵

Karia suresi 1-2-3-4-5. Ayetler: O korkunç ses! O ne dehşetli ses! O korku salan sesin ne olduğunu bilir misin? O gün insanlar sağa sola dağılmış kelebekler gibi olur. Dağlar da atılmış renkli yüne dönüşür.⁵⁹⁶

“O müthiş gümbürtü kopup ta birden

Şaşkınca kaçarken herkes herkesten

Aydınlat yüzümü beni bırakma...”⁵⁹⁷

4.1.46. İyilik- Kötülük

İyilik, iyi olmak, iyilik etmek, üstün olmak, üstün kılmak gibi anlamlara gelmektedir. İyi olan şey yani diğer adı ile “hayır” bir kimseye karşı yapılan faydalı eylem anlamında kullanılıp “şerrin” yani kötünün karşıtı olarak kullanılmaktadır. Bir kimsenin herhangi bir ihtiyacını karşılayan, çıkarı ve dilekleri doğrultusunda kişiye, belli bir kümeye yahut topluma yarar sağlamayı ifade etmektedir. Kısaca özneye faydalı olma durumudur diyebiliriz. İyiliğin tam karşısında da kötülük unsuru bulunmaktadır.⁵⁹⁸

Mehmet Akif İnan, şiirinde iyilik kavramını ele alırken onun yapılması gereken güzel bir eylem olduğunu ancak iyiliğin yapıldığı kimse ya da kimseler noktasında dikkatli olunup nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiğini önemle vurgulamaktadır. İnan, iyilik yapılan belli kişilere karşı alınması gereken tavrı kendince bir öğüt havasında şöyle sıralamaktadır;

“İyilik yapmak meslekim dindaş

İyilikle hem ser meşrebim yurттаş

...

İyilik yaptığın hırpodan sakın

...

İyilik yaptığın züppeden sakın

...

İyilik yaptığın hoppadan sakın”⁵⁹⁹

⁵⁹⁵ İnan, “Bırakma”, 44.

⁵⁹⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 600.

⁵⁹⁷ İnan, “Bırakma”, 44.; Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 231.

⁵⁹⁸ Mustafa Çağrııcı, “Hayır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 01 Ekim 2023).

⁵⁹⁹ Soydaş, *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 195.

“Bir soylu yaşamlar başlıyordu elinle;
Dal dal yeşeriyordu çevremde iyilikler...”⁶⁰⁰

İnan, *Din ve Uygarlık* kitabının “Yeni Devlet Adamı Tipi” adlı bölümünde yukarıda da bahsi geçen Floransalı Niccola Makavel’in getirdiği; tanrıya değil insana dayalı devlet anlayışı hakkında bilgi verirken iyilik ve dindarlığın birer maskeden ibaret olduğu, kötülük ve menfaatperestliğin ise insanların şiarı olduğu görüşünde olduğunu aktarır.⁶⁰¹

İnan, *Mirası Kuşanmak* isimli kitabın “Ey Âlemlere Rahmet İçin Gönderilen” başlıklı yazısında Peygambere bulunduğu niyazında Onun gelmesiyle birlikte iyilik ve kötülük unsurundaki yeniden şekillenışı şöyle ifade etmektedir:

“Sen yeryüzünü şereflendirdin de en kesin hatlarla iyilikler kötülüklerden ayrıldı...”⁶⁰²

4.1.47. Dergâh

Dergâh, eşik, atebe, tekke ve zaviye anlamlarına gelmektedir.⁶⁰³ Tasavvuf literatüründe dergâh, tarikat ehlinin veya tarikatın büyük şeyhlerinin ikamet ettiği yer olup irşat faaliyetlerinin yürütüldüğü veya kabirlerinin bulunduğu tekkeyi ifade etmektedir.

“Kim çeker gammı keder, var iken dergahımız
Ona bağlı ta ezelden zannımız cananımız...”⁶⁰⁴

İnan, şiirinde dergâh unsuruna önemli bir atıfta bulunmaktadır. O, dergâhı dünyevi dertlerin ve sıkıntıların unutulduğu bir yer olarak görmektedir. Şeyhine olan bağlılığı ve teslimiyeti doğrultusunda onun dergâhında gam ve kederden yana bir telaş gütmeyeceğini belirtmektedir.

4.1.48. Tevhid-Tekbir

Tevhid, Allah’ın zât ve sıfatlarında bir/tek olduğuna, zıddı, benzeri ve ortağı olmadığına, doğmadığına ve doğurmadığına, ezeli ve ebedi olduğuna, O’nun şeklen yaratılmışlar ile

⁶⁰⁰ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 218.

⁶⁰¹ İnan, *Din ve Uygarlık*, 42-44.

⁶⁰² İnan, *Mirası Kuşanmak*, 263.

⁶⁰³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 102.

⁶⁰⁴ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 196.

arasında herhangi bir teşbih ve cisimleştirmeden münezzeh olduğuna hükmederek inanmayı ifade etmektedir.⁶⁰⁵ Tevhid konusu ile en çok meşgul olan sûfiler, Tevhid anlayışını ruhen yaşanan bir hâl ve zevk meselesi olarak kabul etmektedirler.⁶⁰⁶ “Allahu Ekber” ifadesi bir Tekbirdir. Bu tekbir “Allah en büyüktür/ Allah tektir” manasına gelip Allah’ı birlemek ve tekliğini övmek amacıyla söylenen, zikredilmesinde sevap özelliği taşıyan sözlü bir ifadedir. Kısaca denilebilir ki Allahu Ekber zikri bir tekbirdir, tekbir ise Tevhittir.

İnan, şiirlerinde tevhidi bir kelime olarak direkt kullanmadan “tekbir” kelimesi ve “Allahu Ekber” zikri ile tevhid inancına yer verdiği görülmektedir.

“İçinde bengisu çağılayanları
Güftesini tekbirlerden almış...”⁶⁰⁷

“Çanakkale, göğüsten yükselen “Allahuekber” nidalarının yankılarıyla ebeden uğuldayacak kan ve kemikten ibaret toprak...”⁶⁰⁸

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Yeniden Düşünelim” başlıklı yazısında tevhid inancına değinmiştir. Sözlük anlamı “bir, yegâne, tek” anlamındaki vahd (vahdet) kökünden gelen, zatında ve sıfatlarında ortağı bulunmama, bir ve tek olma manasındaki “vahdaniyet”⁶⁰⁹ kavramı ile Allah’ın birliğini anlatır. Vahdaniyet üzerinde sürekli derin düşünme yani tefekkür etme ve Allah’ı zikrederek tesbih etmek düşüncesindedir. Müslümanın ilk önce Allah’ın vahdaniyet sıfatına inanmış olması gerektiğini söyler.⁶¹⁰

4.1.49. İyi, doğru/doğruluk

İyi, her ne kadar toplumdan topluma farklılık gösterse de genel anlamı itibariyle iyiliği insana, çevresine, topluma ve insanlığa yararlı olan şey olarak tanımlayabiliriz.

Doğru/doğruluk, İslâm literatüründe hakikati söylemek, gerçeğe uygun bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak, verdiği söze sadık kalmak gibi nitelikler, “doğru” kelimesini; bir eylem haline dönüştüğünde ise bir mastar olarak “doğruluk” kavramını ifade etmektedir.

⁶⁰⁵ Küçük, *Tasavvufa Giriş*, 92.

⁶⁰⁶ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 190.

⁶⁰⁷ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 227.

⁶⁰⁸ Soydaş, *Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*, 206.

⁶⁰⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Vahdâniyyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

⁶¹⁰ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 202-203.

“Bilemez iyiyi, doğru güzeli
Gencimin gönlünden gerçek çalınmış...”⁶¹¹

Şair, şiirinde gençlerin yaşadıkları çağ itibarıyla neyin iyi neyin kötü olduğunu bilemeyecek ve bir değer olarak güzeli çirkinden ayıramayacak bir hal içerisinde bulunduklarını belirtmektedir. Gençlerin içerisine düştüğü bu durumu şair, üzüntü ve sitem içerisinde gözler önüne sermektedir.

İnan, Mirası Kuşanmak adlı kitabının “Halk Düşmanlığı mı?” başlıklı yazısı içerisinde Müslümanda önemli bir haslet olarak gördüğü ve kişinin doğru olma halini niteleyen “doğruluk” unsuruna şöyle değinir:

“Müslüman, Allah’tan korkar. Bu yüzden elinden, dilinden kimseye zarar gelmez. Eğriye eğri, doğruya doğru der.”⁶¹²

İnan, yine aynı kitabın “Müslüman Cömerttir” başlıklı yazısında iyi, doğru ve cömert kimselerin bazı hafif hatalarına karşı takınılması tavsiye edilen tavır için Peygamber sözlerinden olan şu sözü nakleder:

“İyi ve cömert kimselerin hata ve sürçmeleriyle uğraşmayınız. Zira cömertlerin ayağı sürçtükçe Allah onu yerde koymaz ve daima ona yardımcı olur.”⁶¹³

4.1.50. Teyemmüm

Teyemmüm, kastetmek, yönelmek gibi anlamlara gelmektedir. Dini bir terim olarak teyemmüm, suyun bulunmadığı ya da kullanımının uygun olmadığı hallerde büyük ve küçük hükmî kirliliği gidermek maksadıyla iki elini temiz toprak veya toprak cinsinden sayılan bir malzemeye sürerek yüzü ve iki kolu mesh etmekten ibaret olan bir temizlenmeyi ifade etmektedir.⁶¹⁴

İnan, aşağıdaki dizelerinde bir Müslümanı en zor zamanlarda, en çetin şartlarda bile dini vecibelerinden taviz vermeyen samimi, dindar bir birey olarak tasvir eder.

“Ağaç kökleriyle yapılan iftar”

Teyemmümle kılınan namazlarla çelikleşen en yakın erlerle...”⁶¹⁵

⁶¹¹ Soydaş, Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan, 214.

⁶¹² İnan, Mirası Kuşanmak, 35.

⁶¹³ İnan, Mirası Kuşanmak, 219.

⁶¹⁴ Mehmet Boynukalın, “Teyemmüm”, TDV İslâm Ansiklopedisi (Erişim 01 Ekim 2023).

⁶¹⁵ Soydaş, Mehmet Âkif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan, 227.

4.1.51. Tebliğ

Sözlükte, bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak anlamına gelen “tebliğ” kelâm literatüründe peygamberlerin yükümlü olduğu tebliğ görevini, onların vahiy yoluyla aldıkları bilgiyi insanlara ulaştırması ve irşad etmesi anlamına gelir.⁶¹⁶

İnan’ın Mirası Kuşanmak adlı kitabının içinde yer verdiği bir diğer konu bizzat isim olarak verdiği “Slogan Değil Tebliğ”, “Tebliğci, Yani Müslüman” başlıklarından da anlaşılacağı üzere “tebliğ” meselesidir. İnan, Müslümanın hayatında tebliğ meselesinin ve yine Müslüman kişinin tebliğde bulunmasının yani tebliğ görevinin mahiyeti üzerinde ayrıca durmuştur. İslâm’da tebliğin asıl olduğunu bunun tersini istemenin mümkün olamayacağını ve Müslümana yakışmayacağını belirtir. Müslümanın tebliğinin nasihat etmek olduğunu, İslâm’ı tebliğ edenin de ahlaklı olması gerektiğini aksi halde başarıyı yakalamayacağını ifade eder.⁶¹⁷

Yine aynı kitabın bu sefer “hitabe” başlıklı yazısı içerisinde İnan, “tebliğ” unsuruna değinmiş, Müslümanların birer dava tebliğcisi olarak yetişmesi gerektiğini, bunu kavgayla değil diyalektikle ve tebliğin şanına yakışır bir biçimde yapılması gerektiğini vurgular.⁶¹⁸

Aynı kitapta “Bilsek Ne Hâldeyiz” başlıklı yazısı içinde de “tebliğ” unsuruna yer veren İnan, bu sefer tebliğ yapmak ile reklam yapmak ayırımına dikkat çekmektedir. İnan tebliğin gösteriş, galeyan gibi ahlak dışı yollardan uzak; edep, samimiyet ve ihlas gibi dinin ön gördüğü şekiller içerisinde yapılmasının altını çizerek.⁶¹⁹

İnan, bu sefer de “Yiyeceğin Helali” başlığını taşıyan yazısının başında “tebliğ” unsuruna şöyle değinmektedir:

“Helal lokma kavramının kapsamını iyice tanımayınca ve uygulamayınca ne zühd olur ne de tebliğde etkili olunur.”⁶²⁰

⁶¹⁶ Mehmet Boynukalın, “Tebliğ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

⁶¹⁷ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 55-60.

⁶¹⁸ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 77-78.

⁶¹⁹ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 145-147.

⁶²⁰ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 265.

4.1.52. Tövbe

Tövbe, genellikle tasavvufi makamlarda ilk mertebe olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişinin günahlarından geri dönüp Rabbine yönelmesi haline tövbe denir. Peygamberimiz (s.a.v.) tövbe unsurunu pişmanlık olarak tanımlamıştır. Genel manada ise tövbe; Müminin kötü vasıflardan, İslâm'ın prensibine aykırı eylemlerden ve kendisini kötülüğe götürecek her türlü nefis ve şeytani arzulardan sıyrılarak, samimiyetle pişmanlık duygusu içerisinde Rabbine ve güzel olana yönelmesidir.⁶²¹

Tasavvufi bir yaşam için öncelikle tövbe kapısının aralanması gerekir; takvâ, zühd, fakr, sabır, tevekkül ve rızâ gibi makamlarda tövbe önemli bir yer tutar ve bu durumun kişinin vefatına kadar devam etmesi istenir. Samimi ve geçerli bir şekilde tövbede bulunmayan kişinin davranışları da doğru ve geçerli sayılmamaktadır. Bu makamdaki küçük bir zayıflık ve eksiklik kendisinden sonra gelen hal ve makamları olumsuz açıdan etkilemektedir.⁶²²

Mehmet Akif İnan, Mirası Kuşanmak isimli kitabının “Tövbeye Gel” başlıklı yazısında bir adamın başka bir adama etmesi gereken tövbe şekline dair şu nasihatlerde bulunduğunu aktarmaktadır:

“Tövbeye gel. Günahları bir hamlede silecek cinsten tövbeye. İçinin bütün istidatlarını devreye sokan muhteşem tövbeye. Dil ucuyla yapılane değil. Yüreğin dışında kalanla değil. Bir anlık minik bir etkilenme sonunda birazcık fışkırıveren ve biraz sonra sönen türden tövbeye değil...”⁶²³

Aynı kitabın bu sefer “Yeniden Düşünelim” başlıklı yazısında tövbe ile ilgili şu cümleyi kurar:

“Sürekli tövbe üzere olmak, sürekli şahadet kelimesi getirmek, sürekli ibadet eylemek, hep sürekli yenilenmenin, dirilmenin göstergesidir Müslüman için.”⁶²⁴

⁶²¹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 159.

⁶²² Süleyman Uludağ, “Tövbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mayıs 2023).

⁶²³ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 206-207.

⁶²⁴ İnan, *Mirası Kuşanmak*, 202.

SONUÇ

Mehmet Akif İnan, Türk yazar, şair, araştırmacı, sendikacı ve öğretmendir. İnan, yazarlık ve şairlik vasfının yanı sıra okumayı ve güncel olayları da takip etmeyi ihmal etmemiştir. Ülke gündemine, sanatına, edebiyatına dair çıkan gazete, dergi gibi her türlü yayının yakından takipçisi olmuş bir fikir ve sanat adamıdır. Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt, Rasim Özdenören, Alaaddin Özdenören, Nuri Pakdil ve Sezai Karakoç ile beraber yaşam tarzı ve dik duruşu ile “Yedi Güzel Adam” dan birisi olarak Türk Edebiyatımızda yerini almıştır.

20. yüzyılın önemli şairlerinden İnan; Necip Fazıl Kısakürek, Nuri Pakdil ve Sezai Karakoç gibi şair ve düşünürlerle birlikte topluma meşale tutmuştur. O, çalışkanlığı ile daima tembellikten kaçınarak hep milleti adına hayırlı işlerde yer almıştır. Kur'an-ı Kerim'in İnşirah sûresi 7. Ayetinde geçen: “Öyleyse bir işi bitirince, diğerine koyul” düsturuyla milleti için hak davada hak arayan ve hakkın tarafını tutan bir isim olmuştur. Şair, mütefekkir ve bir eğitimci olan Akif İnan, edebi kimliğinin yanında toplumun sorunlarına kulak vermiş bir teşkilat adamıdır. Sendikacılık fikrinin arka planında “Ahilik” anlayışının yattığını gördüğümüz İnan'ın kendisi, 1992'de kurulmuş olan Eğitim-Bir Sendikası'nın ve 1995'te kurulmuş olan Memur-Sen Konfederasyonu'nun genel başkanlığını yürütmüştür. İnan, her daim istikrarlı ve adanmışlık ruhu ile birlikte yürümüş, milletine de haklarını aramak ve savunmak istediklerinde bunun sendika üzerinden olabileceğinin yollarını göstermiştir.

Mehmet Akif İnan, şiir ve deneme tütünde kaleme aldığı yazıları ile tarihî, siyasi, dinî ve tasavvufî konulara geniş yer vermiştir. O, kendine münhasır bir dil ve anlatım ile fikirlerinin ve kaleminin gücünü okuyucuya her bir kelimesinde hissettirmektedir. İnan'ın üzerinde durduğu edebi ve politik yazıların yanında düşündüğü ve üzerine daha çok eğildiği yön “din” ve “tasavvuf” sahasıdır. Bu konu da tez çalışmamızın bizzat iskeleti durumundadır. Tezimizde sık sık değindiğimiz üzere, Mehmet Akif İnan 1979 yılında Baykan'a gidip Ali Arıncı'ya intisâb edince, tasavvufî bir bakış açısı kazanmış, bu yeni durum doğal olarak ruh dünyasına, yaşam tarzına ve yazılarına da yansımıştır. Bu dönemden itibaren dinî ve tasavvufî konulara ilgisi artmış olan İnan, kendi şiirlerinde ve denemelerinde de ağırlıklı olarak dini ve tasavvufî bir form tutturmuştur. Tasavvuf ile tanışan ve onu yaşam felsefesi haline getiren İnan, ayrıca tasavvufun bir değer olarak Türk ve İslâm geleneğini beslediğine sık sık vurgu yapmıştır. İnan, tasavvufu, İslâm

toplumu adına eğitici ve terbiye edici bir unsur olarak ilk sırada belirtmiştir. Tasavvufun mecaz anlamlarının edebiyat dünyamızda kaynak olarak büyük bir zenginlik teşkil ettiğini ifade etmiştir. Biz de tez çalışmamızda Mehmet Akif İnan'ın hayatında ve eserlerinde dini ve tasavvufi olguların izini sürerek çalışmamızı bu konu üzerine yoğunlaştırdık.

Mehmet Akif İnan'ın eserlerine baktığımızda yazılanların genelinde gördüğümüz; Türk milletinin batıya karşı aydınlanması ve Türk medeniyetinin korunma altına alınarak gelişmesi adına İnan'ın kültür ve eğitim alanında önemli girişimlerde bulunmuş olmasıdır. Onun teşkilatçılık ruhu ile omuzladığı bu gayelerin hedefinde, esasında topluma ait olan değerlerin korunarak topluma kazandırılması ve miras olarak kuşanılan bu değerlerin yine miras olarak nesilden nesile aktarılması vardır. İnan, Modern Türk şiirine yeni açılımlar kazandırılabilmesi için öncelikle eski edebiyatımızın dayandığı medeniyet dünyasıyla yeniden bağlar kurulması gerektiğini savunmuş ve kendisi de savunduğu bu doğrultuda eserler ortaya koymuştur. İnan'ın eserlerini bir avuç içerisinde toplayıp sıkmak mümkün olsaydı eğer; Batı ve Batıcılık düşüncesi karşında İslâm medeniyetinin ve yerli düşüncenin korunup savunulması adına yazılan mürekkeplerin aktığı görülecektir.

Tez çalışmamızda Mehmet Akif İnan'ın dine ve tasavvufa dair düşüncelerini eserleri ve eserlerinde yer verdiği dini ve tasavvufi unsurlardan hareketle analiz etmeye çalıştık. İnan eserlerinde Allah, peygamberimiz ve diğer tüm peygamberler, İslâm ve din, Kur'an-ı Kerim ve namaz gibi bir takım dini ritüeller üzerinde durmuştur. Özellikle şiirlerinde şeyhinden ve tasavvufi bir yaşamdan bahseden İnan'ın doğal olarak dini ve tasavvufi kavramlara çok fazla yer verdiği görülür. Kudüs ve ölüm temaları da İnan'ın eserlerinde geniş yer tutmaktadır. Sonuç itibariyle tez süresince yaptığımız araştırmalar ve eserleri üzerinden elde ettiğimiz dini ve tasavvufi unsurların değerlendirmeleri sonucunda Mehmet Akif İnan'ın İslâmi Türk Edebiyatı sahasında kalem oynatan şairler arasında önemli bir yer tuttuğunu bizzat müşahade etmiş olduk.

KAYNAKLAR

- Aktürk, Y. (2020, Ocak). Gülümseyen Bir Öğretmen: Mehmet Akif İnan. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39, 24(277)*, 451-454.
- Altunbaş, A. (2020, Ocak). Bir Medeniyet Savaşçısı Olarak Öğretmen Mehmet Akif İnan. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39, 277*, 435-439.
- Altuntaş, Y. E. (2020, Ocak). M. Akif İnan'ın Medeniyet Anlayışında Büyük Doğu, Diriliş, Edebiyat ve Maveria Aşamalarının Tahlili. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39, 277*, 343-365.
- Ay, A. (2016). Medeniyet Bağlamında M. Akif İnan Nesri. *Mehmet Akif İnan'ın Sanatı, Nesri ve Şiiri, Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu*, (213-217), Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Ay, A. (2020, Ocak). Öğretmenim M. Akif İnan. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39, 24(277)*, 415-417.
- Bahadıroğlu, M. (2018). Dinî İlimler Arasında Tasavvufun Yeri. *Semerikand Aylık Tasavvuf Dergi Tasavvuf ve Nakşibendilik, 20. Yıl Özel Sayısı*, 20-33.
- Bal, A. (2020, Ocak). Medeniyet Kurucusu Bir Öğretmen. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39, 277*, 455-459.
- Bayraktar, O. (2015, Ocak). Bağlılık ve Red. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 33-34.
- Baz, İ. (2016, Eylül). Şeyh Ali Arıncı ve Arıncı/Tıllakîr Dergâhı. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 43-61.
- Baz, İ. (2017). Mehmet Akif İnan'ın (1940-2009 Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf. İçinde K. Şulul, M. Şeker, & Ö. Sabuncu (Ed.), *Urfa'da Tasavvuf II* (ss. 94-119). Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Baz, İ. (2020, Ocak). Bilinmeyen Bir Şiir: Akif İnan'ın Dervişlik Beyanı. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39, 277*, 215-219.
- Bilgin, A. A. (2014, Haziran). Türk Tasavvuf Edebiyatının Mahiyeti. *Journal of Turkology*, 24(1), 1-13. <https://doi.org/10.18345/tm.87830>.
- Boynukalın, M. (2011a). *Tebliğ*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 26 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/teblig>.
- Boynukalın, M. (2012b). *Teyemmüm*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 01 Ekim 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/teyemmum>.
- Boz, D. (2013). *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan*. Öncü Basımevi.
- Boz, D. (2016). Medeniyet Burcunda Bir Şair: Mehmet Akif İnan. *Mehmet Akif İnan'ın Hayatı, Düşüncesi, Mücadelesi, Eserleri*, 39-49.
- Boz, D. (2017). Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan. İçinde *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan* (2. Baskı, ss. 15-51). Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Boz, D. (2020, Ocak). Çorak Toprakta Akan Irmak: Mehmet Akif İnan. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39, 277*, 19-43.

- Bozkurt, N. (1992a). *Bayram*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 26 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayram>.
- Bozkurt, N. (2004b). *Mescid-i Aksâ*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 26 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mescid-i-aksa>.
- Çağan, K. (2016). Akif İnan'da Aydın Problemi. *Düşünce İnsanı Olarak Mehmet Akif İnan ve Medeniyet Tasavvuru*, 162-178.
- Çağrııcı, M. (1998a). *Hayır*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 01 Ekim 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hayir>.
- Çağrııcı, M. (2001b). *Kardeşlik*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kardeslik>.
- Çam, N. N. (2015, Ocak). Teori ve Pratik. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 177-179.
- Çelebi, İ. (2010). *Şeytan*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seytan>.
- Daşcıoğlu, Y. (2020, Ocak). Mehmet Akif İnan'ın Düz Yazılarındaki Ana Meseleler ve İfade Ediş Tarzı Üzerine Notlar. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39*, 277, 293-299.
- Demirci, K. (1997a). *Haram*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haram>.
- Demirci, K. (1998b). *Helâl*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/helal>.
- Demirci, K. (2001c). *Kabir*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kabir>.
- Dindar, B. (1992). *Bedreddin Simâvî*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 01 Ekim 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedreddin-simavi>.
- Eraydın, S. (2016). *Tasavvuf ve Tarikatlar* (12. bs). M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Erbaş, A. (2004). *Melek*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/melek>.
- Erbay, E. (2015, Ocak). Samimi Hislerin Utangaç Şairi: Akif İnan. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 97-99.
- Erdem, S. (1992). *Bayram*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 26 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayram>.
- Erdoğan, E. (2015, Ocak). Şair Meydanı Terk Ettiğinde. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 45-50.
- Erdoğan, S. (2019). İslam Medeniyetinin İnşasında, Bilim ve Mektep Olarak Tasavvuf. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(15), 132-153.
- Erinç, Ö. (2013). *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan* (D. Boz, Ed.). Öncü Basımevi.
- Eryiğit, İ. (2020, Ocak). Akif İnan'ın Eğitimciliğinin Sanatına Yansıması. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39*, 277, 444-450.

- Fayda, M. (1992). *Bedir Gazvesi*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 26 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedir-gazvesi>.
- Güler, T. (2017). Şiir ve Gelenek Bağlamında Akif İnan'ın Şiiri. *İçtimaiyat*, 1(1), (30-55).
- Günaydın, Y. T., & Dervişoğlu, İ. (2016). Şair, Mütefekkir, Sendikacı Mehmet Akif İnan. İçinde H. Yıldırım (Ed.), *Cumhuriyetten Sonra Türk Şiiri* (3. Baskı, s. 186). Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Gürdoğan, N. (2020, Ocak). Seküler Çağa Karşı Edebiyatın Zırhına Bürünmek. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39*, 277, 266-268.
- Gürpınar, B. (2017). Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), (436-452).
- Haksal, A. H. (2015). *Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan* (M. Özger, Ed.). Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Harman, Ö. F. (1993). *Cehennem*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cehennem>.
- Hisarcıklılar, E. (2016). Mehmet Akif İnan'ın Medeniyet Tasavvuru ve Şiirlerinde Geleneğin Yeniden İnşası. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 77-90. <https://doi.org/10.19129/sbad.299>.
- İdiz, F. (2018, Haziran). Tasavvufun İslam Medeniyetine Katkısı. *Akademik İslâm Araştırmaları Dergisi*, (4), 37-63.
- İlbak, Ü. (2016). Hicret, Şuur ve İşar'a Adanmış Hayatıyla Ağabeyler Çağının Eylem Bilgesi: Akif İnan. *Mehmet Akif İnan'ın Hayatı, Düşüncesi, Mücadelesi, Eserleri, Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu*, (50-77), Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- İnan, M. A. (2009). *Söyleşiler* (H. Yıldırım, Ed.). Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- İnan, M. A. (2012a). *Din ve Uygarlık* (3. Baskı). Eğitim-Bir-Sen Yayınları. (İnan'ın kitabı aslen 1985'de yayınlandı.)
- İnan, M. A. (2012b). *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine* (3. Baskı). Eğitim-Bir-Sen Yayınları. (İnan'ın kitabı aslen 1972'de yayınlandı.)
- İnan, M. A. (2012c). *Tenha Sözler* (2. Baskı). Eğitim-Bir-Sen Yayınları. (İnan'ın kitabı aslen 1985'de yayınlandı.)
- İnan, M. A. (2015a). Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair. *Mehmet Akif İnan Eserleri: C. 3. Cilt* (2. Baskı). Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- İnan, M. A. (2015b). *İslâm Dünyası ve Ortadoğu* (3. Baskı). Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- İnan, M. A. (2016a). *Aydınlar, Batı ve Biz*. Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- İnan, M. A. (2016b). *Hicret* (H. Yıldırım, Ed.; 7. Baskı). Eğitim-Bir-Sen Yayınları. (İnan'ın kitabı aslen 1974'de yayınlandı.)
- İnan, M. A. (2016c). *Mirası Kuşanmak* (H. Yıldırım, Ed.; 3. Baskı). Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- İnan, M. A. (1963). O'na. *Hilâl Dini, İctimai Aylık Mecmua*, 4(39), 28.

- İnan, M. A. (1981, Mayıs). Doç Dr. Halil Necatioğlu İle Tasavvuf Üzerine Sohbet. *Mavera Aylık Edebiyat Dergisi*, 5(54), 27-44.
- İnan, M. A. (1984). Bırakma. *Mavera Aylık Edebiyat Dergisi*, 90.
- İnan, Ş. B. (2015, Ocak). Babam ve Ben. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 156-159.
- İslam ve İhsan. (2020, Mart). *Tasavvuf ve Edebiyat İlişkisi*. Erişim: 13 Mart 2023, <https://www.islamveihsan.com/tasavvuf-ve-edebiyat-iliskisi.html>.
- İşler, A. (2022). Yedi Güzel Adam'ın Maverâ'sında Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali ve Afgan Cihadı. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı*, 120-136. <https://doi.org/10.54831/vanyyuiibfd.1131499>.
- Kacır, S. (2015, Ocak). Bilge Bir Şiir. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 86-88.
- Kaçar, M. (2016). Mehmet Akif İnan'dan İzler. İçinde *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan: C. II* (ss. 67-72). Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Kahraman, A. (2003). *Mavera*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 26 Mayıs 2023, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/mavera>.
- Kahraman, M. (2014). Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Laiklik/Secularism in the European Union Countries and Turkey. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 57-77.
- Kaplan, R. (2020, Ocak). Edebiyat ve Medeniyet Üzerine'de Türk Edebiyatının Kaynakları, Yerlilik ve Millilik. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39*, 277, 269-283.
- Kara, M. (2018). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (15. bs). Dergâh Yayınları.
- Karakaş, M. (2020, Ocak). Mehmet Akif İnan'ın Sufiliği. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39*, 277, 148-149.
- Karakaya, Z. (2014). *Mehmet Akif İnan Hayatı, Sanatı, Eserleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaman, H., Çağrıçı, M., Dönmez, İ. K., & Gümüş, S. (2013). *Kur'an Yolu Meâli* (1. bs). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karataş, T. (2015, Ocak). Akif İnan'ın Cumhuriyet Şiirine Bakışı. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 123-126.
- Kâşânî, A. (2015). *Tasavvuf Sözlüğü* (4. bs). İz Yayıncılık.
- Kaygusuz, İ. (2022, Haziran). *Modernleşme Sürecinde Tasavvuf ve Günümüzde Tasavvuf Kültürünün Taşıyıcıları*. 6/1, 345-371. <https://doi.org/10.32711/tiad.1090356>.
- Kemikli, B. (2013a). Tasavvuf ve Edebiyat. İçinde *Türk İslâm Edebiyatı* (3. Baskı, ss. 234-255). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kemikli, B. (2013b). *Türk İslam Edebiyatı* (3. bs). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Keskin, M. (2022). *Kefen*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Geliş tarihi 26 Mayıs 2023, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/kefen>.

- Kırlangıç, H. (2016). Akif İnan'ın Şiirinde Biçim ve Dil. *Mehmet Akif İnan'ın Sanatı, Nesri ve Şiiri, Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu*, (225-233), Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Konur, H. (2018, Haziran). Medeniyet İnşasında Tasavvufun Rolü. *Akademik İslâm Araştırmaları Dergisi*, 4, 13-35.
- Kurtulmuş, Ş. (2015, Ocak). Örnek Bir Dava Adamı: Mehmet Akif İnan. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 160-165.
- Küçük, H. (2015). *Tasavvufa Giriş* (2. Baskı). Dem Yayınları.
- Küçükaşcı, M. S. (2013). *Zemzem*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zemzem>.
- Öngören, R. (2011). *Tasavvuf*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tasavvuf>.
- Özdenören, R. (1976, Aralık). Maverâ. *Maverâ Aylık Edebiyat Dergisi*, 1, 49.
- Özel, A. M. (2018). Tasavvuf Yaşadığımız Çağa Ne Vaat Ediyor? *Semerikand Aylık Tasavvufi Dergi Tasavvuf ve Nakşibendilik*, 20. Yıl Özel Sayısı, 35-44.
- Özger, M. (2015, Ocak). İnan Şiirinde Göksellik. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 57-60.
- Özsoy, A. (2015, Ocak). Baştan Başa Dava, Akif İnan. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 209-210.
- Selçuk, M. (2020, Ocak). Hocam Mehmet Akif İnan. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39, 277, 440-443.
- Serter, G. (2015, Ocak). Ahilik ve Akif İnan Sendikacılığı. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 234-238.
- Sezen, N. (2013). *Tanıklığımla Eğitim-Bir ve Mehmet Akif İnan (1992-2000)*. Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Sezer, Ş. (2016). Öğretmenlikten Sendikacılığa Mehmet Akif İnan. *Kuvveden Fiile; Sendikacı Mehmet Akif İnan. Doğumunun 75. Vefatının 15. Yılında Mehmet Akif İnan Sempozyumu*, 244-252.
- Sinanoğlu, M. (2000a). *İman*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iman>.
- Sinanoğlu, M. (2001b). *İslâm*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam>.
- Soydaş, H. (2018). *Mehmet Akif İnan Çorak Toprakta Akan İnsan*. Bir Yayıncılık.
- Süleyman, S., & Dilber, C. U. (2015, Ocak). Latif Şair Mehmet Akif İnan. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 243.
- Sürgit, B. (2015). Maverâ Dergisinin Kuruluş Süreci. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38(2), 137-156.
- Şahin, M. S. (1993). *Cennet*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cennet>.
- Şener, M. (2000). *İftar*. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iftar>.

- Şentürk, L., & Yazıcı, S. (2015). *İslam İlmihali* (25. bs). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tanrıverdi, H. (2016). Mehmet Akif İnan. İçinde H. Yıldırım (Ed.), *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan: C. II* (ss. 55-66). Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Tek, A. (2016). *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar* (1. bs). Emin Yayınları.
- Tektaş, M. (2020, Aralık). Yokluk Yolunda Yok Olup Hakîkî Varlığın Zâhir Olması. *Somuncu Baba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi*, 242, 26-31.
- Tenik, A. (2021). Mehmet Akif İnan'ın Sûfî Kişiliği. *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7(2), 1075-1108.
- Topaloğlu, B. (1993a). *Cehennem*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cehennem>.
- Topaloğlu, B. (2022b). *Kiyamet*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 26 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiyamet>.
- Toprak, S. (1997). *Haşır*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 26 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasir>.
- Türer, O. (2011). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. Ataç Yayınları.
- Uğurlu, M. F. (2016). Müstesna Bir Sendikacı Mehmet Akif İnan. İçinde H. Yıldırım (Ed.), *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan: C. II* (ss. 11-18). Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Uludağ, S. (2009a). *Sidretü'l-Müntehâ*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sidretul-munteha>.
- Uludağ, S. (2012b). *Tövbe*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 26 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tovbe>.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kabalcı Yayınları.
- Uysal, F. (2020, Ocak). Zübeyir Yetik İle Akif İnan Üzerine. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39*, 277, 44-54.
- Uysal, F., Özdenören, R., Çelik, İ. H., Uslu, S., Tanrıverdi, H., & Gündoğdu, A. (2020, Ocak). Oturum: Sendikacı Akif İnan. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı :39*, 277, 465-487.
- Uzunpostalcı, M. (1993). *Cemaat*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cemaat--namaz>.
- Ünlü, Ö. (2015, Ocak). Bir Güzel Adam; Mehmet Akif İnan. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 134-139.
- Yalçın, F. (2017). Mehmet Akif İnan'ın Poetikasında Kurucu Bir Unsur Olarak Gelenek. *Mavi Atlas*, 5(2), 626-638. <https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.357720>.
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). *Namaz*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/namaz>.
- Yavuz, Y. Ş. (2001a). *Kader*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kader>.
- Yavuz, Y. Ş. (2007b). *Peygamber*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 26 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/peygamber>.

- Yavuz, Y. Ş. (2012c). *Vahdâniyyet*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 26 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vahdaniyyet>.
- Yavuz, Y. Ş., & Ünal, Z. (1993). *Cebrâil*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cebrail>.
- Yazıcı, T. (1994). *Ebû Hafs el-Haddâd*. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 18 Ekim 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-hafs-el-haddad>.
- Yetik, Ü. (2016). Mehmet Akif İnan'la Yarım Yüzyıl. İçinde H. Yıldırım (Ed.), *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan: C. II* (ss. 19-36). Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Yıldırım, H. (2015, Ocak). Kuvveden Fiile; Sendikacı Mehmet Akif İnan. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 227-233.
- Yıldırım, H. (2020a, Ocak). Mehmet Akif İnan'ın Eğitime İlişkin Görüşleri. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39, 277, 418-434.
- Yıldırım, H. (2020b, Ocak). Mehmet Akif İnan'ın Sendikacılık Anlayışı. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* :39, 277, 494-505.
- Yıldırım, H., & Köse, H. (Ed.). (2014). *Fütüvvetten Sendikaya 100 Soruda Sendikacılık ve Eğitim-Bir-Sen*. Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Yıldırtan, Selman. (2023, Ekim). Tasavvuf ve Edebiyat, *Genç Kitaplar*. Erişim: 14 Haziran 2023, <https://www.genckitaplar.com/tasavvuf-ve-edebiyat>.
- Yılmaz, H. K. (2018). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (26. Baskı). Ensar Neşriyat.
- Yonar, G. (2015, Ocak). Devrine Ayna Tutan Adam. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 173-176.
- Yorulmaz, H. (2015, Ocak). Mehmet Akif İnan: Eskimeyen Yeni. *Yedi İklim Aylık Dergi M. Akif İnan Özel Sayısı*, 27(298), 69-75.
- Zeybek, Ş. N. (2008). *Dînî Edebiyat Açısından Maverâ Dergisi (1-80. Sayılar) İncelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Gülfidan IŞIK

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu

Lise : Suluova Anadolu İmam Hatip Lisesi, 2014

Lisans : Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019

Yüksek Lisans : Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024

Mesleki Deneyim

İş Yeri : Suluova Şehit Osman Karakuş Anadolu İmam Hatip Lisesi, 2020

İş Yeri : Çalıştığınız Kurum, Kuruluş, Yıllar

İş Yeri : Çalıştığınız Kurum, Kuruluş, Yıllar

Yayın Listesi :